

Vresnih urah je poslala previdnost božja
osiroteli Avstriji novega krmarja čilih
moči, krepke roke, bistrega pogleda,
pogumnega duha in sočutnega srca, pre-
svetlega cesarja in kralja

KARLA I.

in njemu ob strani plemenito družico po
rodu in po tradicijah, presvetlo cesarico in
kraljico

ZITO.

Prevzel je velikansko nalogo, voditi
državno ladijo skozi razdivjano valovje v
smeri, na kateri naj ne zadene ob nevarne,
a pod lokavo gladino skrite čerí in se ne
razbije na zadovoljstvo našim očitnim in
pritajenim sovražnikom. Prišel je naravnost
s krvavih bojišč, kjer je gledal na lastne
oči gorje, ki je povzročá vojna; dvigniti
hoče narode iz obupnosti ter jih poživiti
z novim zaupanjem na njihovo življensko
moč in boljšo bodočnost.

Navdušeni mu prisegajo avstrijski narodi zvestobo in udanost. Pridružuje se jim tudi „Carniola“, da se pokloni novemu pospeševalcu in zaščitniku kulture v obče in vede posebej ter mu želi mogočne pomoči z nebes za obsežne naloge, ki mu jih je rešiti z mečem v roki, a po bojni odločitvi z novo uravnavo države.

Vso ljubezen, ki nas je navdajala do rajnega cesarja, posvečamo svojemu novemu vladarju in mu prisegamo neomajno zvestobo. V sklenjenih vrstah s Teboj, presvetli vladar, in za teboj prejasni bojevnik na visokem prestolu, stojimo na bojnih poljanah, žrtvujoči za Te in za nedotaknjenost Avstrije svojo srčno kri, v zaledju pa v neumornem znanstvenem in kulturnem delu, da se čimpreje zacelijo rane, zadane po vojni, da se dvigne duševno življenje na vse plati in se osamosvoji Avstrija na vseh popriščih v slavo Tvoji liši in v korist naši širši domovini. Pokazati hočemo, da je ostala v polni veljavi stara tradicija, iz katere je zajel pesnik resnico: „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovincu ne gane“.

AVE CAESARI!

Tolminska gastaldija leta 1377.

Dr. MILKO KOS.

Ozemlje, razprostirajoče se na desnem bregu Soče od Iderskega južno od Kobarida pa po pobočjih in obsoškem podnožju na dolgo raztegnjenega Kolovrata skoraj tja doli do Ročinja, obsegajoče na levem soškem bregu poleg celega niza vasi od Ladre do Tolmina in Modrej blizu današnje Sv. Lucije ob Soči gorska pobočja, vasi in planinske pašnike južno od temena sivega Krna in na Mrzlem Vrhu, razprostirajoče se na obeh bregovih rečice Bače in nje pritokov tja gori do dolin in grap pod strmimi južnimi pečinami Črne prsti in gorskimi travniki zelenega Porezna, obsegajoče nadalje planoto med Bačo in Idrijco ter porečje Cerknice in segajoče slednjič deloma tudi na levi breg reke Idrijce, — to ozemlje je tvorilo v 14. stoletju upravno celoto pod imenom tolminska gastaldija in bilo kot tako del države oglejskega patriarha.

Simon Rutar je spisal o tem in deloma temu sosednjem ozemlju posebno monografijo in jo izdal leta 1882. V njej omenja kot najstarejši njemu znani urbar tolminskega ozemlja iz leta 1591 (žalibog ne navaja mesta, kjer se hrani rokopis tega urbarja)¹⁾. Državni arhiv na Dunaju pa hrani pod števil. 211 (stara signatura cod. 726)²⁾ doslej neznan, nepriobčen in za dobrih 200 let starejši rokopis, kateri ima naslov *Liber censualis ecclesiae Aquilegiensis 1377*. To je urbar nekdanje Tolminske gastaldije v okviru mej, katere smo zgoraj označili. V dolgi vrsti so popisane v njem vasi tam od podkranskega Vrsna pa do naselbin takozvane „Pluženjske rihtarije“ na jugovzhodu ob današnji kranjski meji. Slednjič obsega urbar še popis dekanije Bovec, obsegajoče vasi Log in Čezsočo.

Rokopis sam je kodeks, sestavljen iz močnega papirja 14. stoletja. Pisava sama je knjižna gotska minuskula 14. stoletja. Na splošno jo smemo imenovati lepo in kaligrafično pisano. Kratic ima

¹⁾ Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerčno z njih prirodznanskim in statističnim opisom (v Gorici 1882), str. 234—235.

²⁾ Konstantin Böhm, Die Handschriften des k. k. Haus- Hof- und Staatsarchives, št. 726.

malo. Od 133 listov male folio-oblike (visočina 29·5 cm, širina 22 cm) jih je nekaj praznih in nepopisanih. Vezava kodeksa je novejšega datuma. Posamezne lege obsegajo različno število listov, navadno jih obsega vsaka po 16. Papir ima kot vodno znamenje goro s tremi vrhovi, od katerih srednji nadkriljuje po visočini desnega in levega. Na srednjem vrhu stoji visok križ. Tako vodno znamenje je bilo n. pr. v Zgornji Italiji v 14. in 15. stoletju precej razširjeno. Dobimo ga v kodeksih, shranjenih danes n. pr. v Vidmu, Padovi, Benetkah, Trevisu, pa tudi v Ljubljani ³⁾.

Na prvi strani kodeksa stoji: *M. III. LXXVII. indictione XV. tempore domini nostri Marquardi dei gratia patriarcha sancte sedis Aquilensis*. Na strani 2 do 5 sledi splošen pregled vsebine. Strani 5 do 132 obsegajo urbarski tekst. Na strani 133 je napisanih v površni kurzivi v italijanskem jeziku nekajotic iz leta 1451 in 1452.

V prvi vrsti na podlagi tega vira, važnega za zgodovino tolminske gastaldije v 14. stoletju, so napisane naslednje strani.

Splošen pregled ozemlja tolminske gastaldije.

Tolminska gastaldija (gastaldia Tulmini) ⁴⁾ je bila leta 1377 upravno razdeljena na šest dekanij (decania) ⁵⁾ in sicer: Tolmin, Ladra, Čiginj, Št. Vidska Gora, Cerčno in Bovec ter dve rihtariji (rictaria, ricteria, rictyria, rityria, rytiria) ⁶⁾: Rovte-Rut (Nemški Rut) in Plužne. Obsegala je torej od ozemlja današnjega tolminskega okrajnega glavarstva ves sodni okraj cerkljanski, ves sodni okraj tolminski, od kobariškega sodnega okraja vasi Vrsno, Kamno, Zaslav, Ladra, Log, Smast, Libušnje, Krn, Svina, Mlinsko in Idrsko; od bovškega sodnega okraja kot enklavo vasi Log Čezsoški in Čezsočo. Pod upravno celoto današnjega goriškega okrajnega glavarstva in sicer pod sodni okraj kanalski so pa spadale tele vasi nekdanje tolminske gastaldije: Lom Kanalski, Log, Doblar in Njivice.

Na čelu gastaldije ⁷⁾ je stal gastald ⁸⁾, na čelu vsake dekanije dekan ⁹⁾, na čelu rihtarije pa rihtar.

Čudno se zdi na prvi hip, da se niti na enem mestu našega urbarja ne omenjata besedi župan ali županija. Ne moremo si misliti, da bi inštitucija župana v 14. stoletju na Tolminskem ne bila znana ali pa manjkala; saj omenja n. pr. gornjegrajski urbar iz leta 1426 v tol-

³⁾ Glej C. M. Briquet, Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, III (Genève 1907), str. 590 nasl., št. 11666, 11671, 11672, 11674, 11686, 11688, 11690, 11707.

⁴⁾ 132 (kjer citiram samo številko, mislim s tem vedno označiti stran v rokopisu urbarja):

⁵⁾ 7, 8', 41, 42, 44, 50, 59, 82, 129.

⁶⁾ 115, 120, 122, 123', 128.

⁷⁾ 132.

⁸⁾ 6.

⁹⁾ 7.

minski vasi Kartečine župana Martina (suppan Martin) ¹⁰). Dotični, kateri je sestavljal naš urbar, gotovo ni imel namena imenovati pri vsaki posamezni vasi takratnega tamošnjega župana. Bržkone je zapriseženi mož (iuratus) ¹¹), katerega najdemo zabeleženega parkrat v našem urbarju, isto kot naš župan, to tem bolj ker stoji v vrsti in v imeniku posestnikov po posameznih vaseh skoraj brez izjeme vedno na prvem mestu ¹²). Ta *iuratus* bi bil torej župan ali predstojnik posameznih vasi; ime *iuratus* ima od tod, ker je moral priseči, da bode izpolnjeval navodila in ukaze svojih predstojnikov ¹³). — Župan širšega delokroga ali „veliki župan“ se pa skriva za imenom dekan: ta je stal na čelu celega okraja — dekanije. Tako dobimo torej tudi na Tolminskem, kakor n. pr. na ozemlju sosednjega freisinškega ozemlja na Kranjskem ali na Spodnjem Štajerskem, dvojno vrsto županov ¹⁴), „župane“, imenovane v našem viru *iuratus*, kateri so stali na čelu posameznih naselbin in „velike župane“ — dekane, stoječe na čelu posameznih dekanij.

Nasplošno je spadala vsaka vas tolminske gastaldije kot celota pod eno in isto dekanijo, vendar je bilo par vasi tolminske gastaldije tako razdeljenih, da je spadalo nekaj kmetij te vasi upravno pod eno, nekaj zopet pod drugo dekanijo. Od osmerih kmetij v vasi Kamno jih je na ta način pet spadalo pod tolminsko, tri so pa spadale pod ladersko dekanijo ¹⁵); od šesterih kmetij na Vrsnem sta spadali dve in pol pod čiginjsko, tri in pol pa pod tolminsko dekanijo ¹⁶); od dveh kmetij v vasi Vogelc (kje?) je spadala ena pod čiginjskega, druga pa pod tolminskega dekana ¹⁷); tudi od volčanskih kmetij ste spadali dve v čiginjsko dekanijo, med tem ko so bile ostale podrejene tolminskemu dekanu ¹⁸), da, v vasi Čiginj sami je bila ena kmetija, katera ni spadala upravno pod oblast čiginjskega dekana ¹⁹).

Prvotno je bil, vsaj tako si lahko mislimo, oglejski patriarh deželni knez nad vsemi vasi in ozemljem, o katerih in o katerem govori naš urbar. Vse vasi in kmetije so bile podrejene njegovi deželno-knežji oblasti. Ni pa to trajalo vedno. S tem, da je patriarh podeljeval cele vasi ali pa posamezne kmetije, ležeče na ozemlju, o katerem je govor v našem urbarju, posameznikom, samostanom, cerkvam ali komu drugemu, bodisi kot lastnino, bodisi kot fevd, se je krhala njegova deželnoknežja oblast nad tem ozemljem.

Naš urbar ima na različnih mestih navedene vasi, kmetije i. t. d., katere so ležale sredi oglejskega tolminskega ozemlja in katere so imele

¹⁰) I. Orožen, Das Benediktiner-Stift Oberburg, (Marburg 1876) 308.

¹¹) Prim. zaprisežene može (giurati) na ozemlju Beneških Slovencev (J. Gruden, Slovenski župani v preteklosti, Ljubljana 1916, 48).

¹²) Omenja se tak *iuratus* v vaseh Poljubinj, Log, Sela, Volče, Poljane, Gorenje Ravne, Stržišče in Obloke (20, 33, 36, 42, 91, 104, 116, 117).

¹³) Prim. Gruden, o. c., 36 sl.

¹⁴) Gruden, o. c., 26, 33.

¹⁵) 8'.

¹⁶) 7.

¹⁷) 41.

¹⁸) 42.

¹⁹) 40.

razne osebe od oglejske cerkve v fevd. Te osebe po večini niso same obdelovale ta fevdna posestva, temveč prepustile to drugim. Da začnemo pri raznih gospodih, kateri so bili doma v Tolminu samem, navedemo naj na prvem mestu Filipa in njegove brate iz Tolmina kot one, kateri so imeli leta 1377 največ vasi in kmetij po oglejskem delu Tolminskega od patriarha v fevd; — in sicer vasi Gabrije ²⁰⁾, Modreje ²¹⁾, Bravnico ²²⁾, Hert ²³⁾, Daber ²⁴⁾, Roče ²⁵⁾ in Slap ²⁶⁾; od posameznih kmetij pa eno kmetijo v Seliščah ²⁷⁾, pol kmetije v Zaslapu ²⁸⁾, eno kmetijo v Poljubinju ²⁹⁾, ravno toliko v vasi Oblasti ³⁰⁾, eno in pol kmetije v Koritnici ³¹⁾, eno kmetijo v Laznicah ³²⁾, dve in pol kmetije v Ponikvah ³³⁾, eno kmetijo v Pečinah ³⁴⁾, dve kmetiji v Zakrižu ³⁵⁾ in sedem kmetij v Šbreljah ³⁶⁾. Poleg tega so imeli Filip in njegovi bratje v Tolminu samem eno zidano hišo (domus de muro), katero so kupili od Jakulina iz Tolmina ³⁷⁾, dve drugi hiši (sedimen domi), — eno od teh dveh so tudi kupili od Jakulina iz Tolmina ³⁸⁾, — slednjič dva vrtova, katera so kupili od treh oseb, imenovanih Bratigoj, Grivec (Griuič) in Sidonja (Sitogna) ³⁹⁾.

Od drugih prebivalcev vasi Tolmina je imel Jakulin iz Tolmina v fevd 6 kmetij v vasi Jesenici ⁴⁰⁾; Franča iz Tolmina pa poleg hiše v Tolminu ⁴¹⁾ sedem kmetij v vasi Poče ⁴²⁾.

Od izventolminskih gospodov imeli so vitezi de Sacco v najemu tri kmetije v vasi Kamno ⁴³⁾.

Tudi gospodje iz Soffumberga pri Čedadu so bili patriarhovi fevdniki. Leta 1275 že so imeli v fevd eno kmetijo v Seliščah ⁴⁴⁾ in ravnotako tudi še leta 1300 ⁴⁵⁾ in 1328 ⁴⁶⁾. V našem urbarju se pa gospodje iz Soffumberga ne omenjajo več kot fevdniki, temveč že kot lastniki te kmetije z Seliščah ⁴⁷⁾. Od ostalih kmetij v Seliščah vemo o oni, da so jo imeli leta 1377 Filip in njegovi bratje iz Tolmina ⁴⁸⁾, o drugih pa, da sta jih leta 1323 (avgust 13, Fojda [Faedis] v Furlaniji) brata Odorik in Rizzard iz Cucagne za 50 mark oglejskih denarjev prodala Galanganu, sinu Odorika Siurida iz Čedada ⁴⁹⁾. — Poleg kmetije v Seliščah so imeli Soffumberžani na ozemlju tolminske gastaldije leta 1275 v fevd po eno kmetijo v Poljicah v cerkljanskem okraju in eno kmetijo v vasi Oblasti pri Čiginju; poleg tega pa še en tovor piva ali namesto njega na leto o

²⁰⁾ 11. ²¹⁾ 27. ²²⁾ 63. ²³⁾ 68. ²⁴⁾ 68. ²⁵⁾ 76. ²⁶⁾ 77.

²⁷⁾ 8. ²⁸⁾ 13. ²⁹⁾ 22. ³⁰⁾ 57. ³¹⁾ 66. ³²⁾ 73. ³³⁾ 74'.

³⁴⁾ 80'. ³⁵⁾ 100'. ³⁶⁾ 108, 108'. ³⁷⁾ 17'. ³⁸⁾ 17', 18.

³⁹⁾ 18. ⁴⁰⁾ 88. ⁴¹⁾ 18. ⁴²⁾ 90. ⁴³⁾ 8'.

⁴⁴⁾ Odoricus de Susannis, *Thesaurus ecclesiae Aquilejensis*, ed. G. Bianchi, (Utini) 1877, 26, št. 22.

⁴⁵⁾ Odoricus de Susannis, o. c., 28, št. 24.

⁴⁶⁾ Bianchi, *Documenti per la storia del Friuli*, II, 251, št. 536 (citiram Documenti).

⁴⁷⁾ 8. ⁴⁸⁾ 8.

⁴⁹⁾ Bianchi J., *Documenta historiae Foro-Julienensis*, *Archiv für Kunde österreicherischer Geschichtsquellen*, 37, 474, št. 506 (citiram Bianchi, AÖG).

pustu po 20 denarjev⁵⁰⁾. Kmetijo v Poljicah in eno kmetijo v vasi Prapetno, o kateri vemo, da so jo imeli gospodje iz Soffumberga leta 1300 od oglejske cerkve v fevd⁵¹⁾, je dobil po tem letu kot fevd Udalrik, sin Ivana Longa iz Čedadada⁵²⁾.

Od posestev, katera so imele razne osebe kot fevd, moramo razločevati ona, katera so imele te osebe kot lastnino. Ako začnemo zopet pri Filipu in njegovih bratih iz Tolmina, tedaj vidimo, da so imeli ti v lasti po eno kmetijo v vaseh Koritnici v Baški dolini⁵³⁾ in Prapetnem Brdu⁵⁴⁾. Arpučij iz Tolmina je bil lastnik peterih kmetij v Ponikvah⁵⁵⁾ in imel kot takozvani „feudum habitantiae“ štiri kmetije v Prapetnem pri Tolminu⁵⁶⁾. Čedadec Galucij je bil lastnik osmerih in pol kmetije v Volčah⁵⁷⁾.

Tudi nekateri furlanski samostani in cerkve so imele tu pa tam po tolminskih hribih raztreseno lastnino. Stari benediktinski samostan v Rožacu (jugovzhodno od Vidma) prvači, kar se tiče množine posestev, v našem urbarju s sedmimi kmetijami v Ljubinju⁵⁸⁾, eno kmetijo v Ponikvah⁵⁹⁾ in šestimi kmetijami v Idriji pri Bači⁶⁰⁾. Naš vir pravi, da je morala kmetija v Ponikvah služiti oglejski cerkvi trikrat na leto s konji ali kobilami. Zanimivo je dejstvo, da se služba s konji omenja ravno v Ponikvah že v 12. stoletju. Leta 1192 (oktober 14, Oglej) je podelil namreč oglejski patriarh Gotfrid belinjskemu samostanu (Beligna pri Ogleju) štiri kmetije v Ponikvah (kdo je imel leta 1377 te štiri kmetije, o tem naš vir molči) skupno z odvetništvom nad to vasjo in določil, da naj mu (patriarhu) oni kmet, kateri bi imel konja, služi ž njim dvakrat na leto⁶¹⁾.

„Ecclesia sancte Sabade“ (kje?) je bila posestnica ene kmetije v Peljanicah⁶²⁾, čedadski kapitelj pa posestnik ene kmetije v Beziščah⁶³⁾.

Od samostanov alpskih pokrajin je zaznamovan v našem viru edino benediktinski samostan v Gornjem Gradu na Štajerskem kot lastnik osmerih kmetij v Kojci in Kartečinah⁶⁴⁾. Pet od teh osmerih kmetij, in sicer one v Kojci je dobil gornjegrajski samostan že leta 1146⁶⁵⁾. Leta 1326 jih je hotel samostan zastaviti⁶⁶⁾. Leta 1335 jih je imel skupaj z

⁵⁰⁾ Odoricus de Susannis, o. c., 26, št. 22; 28, št. 24.

⁵¹⁾ Odoricus de Susannis, o. c., 28, št. 24.

⁵²⁾ Odoricus de Susannis, o. c., 300, št. 958.

⁵³⁾ 66'. ⁵⁴⁾ 72'. ⁵⁵⁾ 74'. ⁵⁶⁾ 25. ⁵⁷⁾ 42. ⁵⁸⁾ 26.

⁵⁹⁾ 74'. ⁶⁰⁾ 79.

⁶¹⁾ B. M. de Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis (Argentinae 1740), 636.

⁶²⁾ 39. ⁶³⁾ 70. ⁶⁴⁾ 84.

⁶⁵⁾ J. v. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, I, 262, št. 254.

— V tej listini omenjeni kraj Losiza niso, kakor misli Zahn, Velike Lašče na Dolenjskem ali kakor mislita Fr. Kos (Časopis za zgodovino in narodopisje, 12, 1915, 63–64) in J. Gruden (Slovenski župani v preteklosti, 47) vas Kozica med Beneškimi Slovenci, temveč, kakor bo to pokazal tudi sestavek, kateri bo izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje, naša Kojca na Tolminskem.

⁶⁶⁾ Bianchi, Documenti, II, 6–7, št. 424; Orožen, o. c., 103.

onimi v bližnjih Kartečinah v najemu Konrad de Neuburch iz Čedad⁶⁷⁾. Iz 15. stoletja (1426) nam je ohranjen urbar gornjegrajskega samostana, kateri ima pod zaglavjem „Officium Kozicz in Foro Yuly“ popisani gornjegrajski vasi Kojca in Kartečina⁶⁸⁾.

Na enem samem mestu se omenjajo v našem viru desetine; urbar pravi, da je patriarh Markvard (1365—1381) podelil desetine v Zatoľminu nekemu Nikolaju Venetoriju⁶⁹⁾.

Tudi regalije omenja naš urbar le na enem mestu. V zadnjem odstavku pravi namreč vir, da imajo vsi oni, kateri potujejo v smeri v ali iz Gorice in Brd (versus Goričia vel in Collibus) plačevati patriarhu od vsakega tovara (soma) po en denar mitnine⁷⁰⁾.

Gospodarska slika tolminske gastaldije.

Zemljiška enota posameznih vasi (villa) tolminske gastaldije je bila redno kmetija (mansus). Taka kmetija se je lahko imenovala cela (mansus integer) ali pa polovična (polkmetija, mansus medius). Redno je bila kmetija obdelana (mansus cultus), dobimo pa tudi neobdelane kmetije (mansus incultus ali dissolatus⁷¹⁾). Kmetijo je obdeloval kmet (mansarius) in sicer navadno vsako po en kmet. Dobimo pa tudi slučaje, da sta imela dva skupaj po eno kmetijo. V Volčah ste bili leta 1377 dve kmetiji, katerih eno sta imela skupaj Matija in Rupret⁷²⁾, drugo pa Mohor in Perat⁷³⁾; v Mlinskem sta imela eno in pol kmetije skupaj Črni in Mihael⁷⁴⁾; v Iderskem Nikolaj in Simon⁷⁵⁾; v Podmeleu Tomaž in Tržič⁷⁶⁾ i. t. d.⁷⁷⁾ Tu imamo misliti na skupno obdelovanje zemlje, kakor n. pr. pri štajerskih kmetih 13. in 14. stoletja⁷⁸⁾, ne pa na kako združno organizacijo, čeravno jo hoče P. S. Leicht na podlagi besede *parentella*, katero je našel v neki tolminski listini iz leta 1288, dokazati tudi za tolminsko ozemlje⁷⁹⁾. To skupno obdelovanje je šlo tako daleč, da navaja naš urbar pri dveh vaseh po imenu le enega posestnika, druge pa le kot njegove „socii“, tako v Labinjah: *Lampret et socii sui de dicta villa habent dictam villam afictum et solvunt in festo sancti*

⁶⁷⁾ Orožen, o. c., 117. ⁶⁸⁾ Orožen, o. c., 308. ⁶⁹⁾ 14'. ⁷⁰⁾ 132.

⁷¹⁾ Mansus dissolatus ali incultus je istoveten s slovenskim izrazom pustota, katerega dobimo vedno zopet v virih gospodarske zgodovine slovenskega ozemlja. V Furlaniji je postal izraz pustota terminus technicus za neobdelana zemljišča in prešel kot tak v pravnozgodovinske vire, n. pr. v Constitutiones Patriae Fori Julii patriarha Markvarda iz leta 1368 (izdal V. Joppi, Udine 1900, str. 79—80).

⁷²⁾ 42'. ⁷³⁾ 53. ⁷⁴⁾ 51.

⁷⁵⁾ 52'. — Mogoče sta bila Nikolaj in Simon obdelovalca one kmetije v Iderskem, katero so že leta 1258 obdelovali skupaj Svobodin (Sabbadin), Ivan in Svetec (Sfetetz). Gl. Odoricus de Susannis, o. c., 203, št. 443.

⁷⁶⁾ 61. ⁷⁷⁾ 62, 69', 70, 71', 74, 97, 130.

⁷⁸⁾ Alf. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark, str. LXX.

⁷⁹⁾ Un documento matrimoniale slavo del secolo XIII, v Studi in onore di Biagio Brugi, Palermo 1910 (posebni odtisek).

*Michaelis marchas VIII denariorum et solvunt castrados VIII vel pro quolibet castrado denarios XVI*⁸⁰⁾; o vasi Zakriž pa pravi urbar: *Matias et socii sui habent dictam villam ad fictu et solvunt pro dicta villa annuatim marchas VII et castrados VII vel pro quolibet castrado denarios XVI*⁸¹⁾. V Čezsoči sta imela eno kmetijo *Arney et socius suus*⁸²⁾.

Od kmetij (mansus), pod katerimi imamo razumeti kmetski dom z gospodarskimi poslopji in z zraven spadajočim poljem, travniki, pašniki, gozdovjem i. t. d., razločuje naš urbar hiše in jih imenuje *sedimen domi* ali *domus*. Več takih *sedimen domi* je stalo v središču gastaldije, v Tolminu. Poleg teh so stale leta 1377 v Tolminu tudi tri hiše, katere nazivlje naš urbar na kratko *domus*, ena izmed njih je bila celo zidana⁸³⁾. Take, *domus* imenovane hiše so bile raztresene tudi drugod po Tolminskem⁸⁴⁾. Razlikujejo se od kmetij na ta način, da ne spada k njim nič ali pa le malo zemljišča, katero v tem slučaju obstoji v nekaj travnikih in pašnikih, ali ima pa kmet poleg svoje kmetije še po vrhu en tak *domus*, kot n. pr. neki Martin iz Kamna⁸⁵⁾ ali pa neki kmet v vasi Vogelč⁸⁶⁾. V enem slučaju ima obrtnik, kovač Miha v Volčah, tak *domus* s tremi pašniki in tremi travniki⁸⁷⁾.

Poleg hiš dobimo v našem urbarju omenjene košane (cosania). Tudi te so lahko spadale kot pritiklina h kaki kmetiji, kot n. pr. ena v Poljubinju⁸⁸⁾, ali je pa spadalo k posamezni košani nekaj polja in vrta, kakor n. pr. tudi v Poljubinju⁸⁹⁾. Večinoma pa tega ne moremo reči o košanih, v kolikor to lahko posnamemo iz našega vira. Brez izjeme so košane kakor tudi hiše plačevale davščine v denarju; zneski se gibljejo v višini dveh do 28 denarjev. Nekatere vasi so štete dve do tri košane, druge pa zopet nobene⁹⁰⁾.

Dvor (curia) se omenja v našem urbarju le na dveh mestih; enkrat v Tolminu neka „curia prope Brayda“⁹¹⁾; drugič je imel že omenjeni Martin iz Kamna poleg svoje kmetije še en dom z dvorom in „certo spacio terre“⁹²⁾.

Hlev (stabulum) se imenuje v našem viru le na enem mestu in sicer „stabulum quod happellattur Cassina in monte qui dicitur Cren“ (Krn); njegov lastnik je bil patriarh sam. Oddajal ga je proti letni najemščini v najem. Leta 1338 ga je imel na ta način dekan Jakob iz Volarjev. Toda nekateri Tolminci so vkljub temu, da ni bila ta planina na Krnu namenjena za splošno rabo, priganjali sem gori med sv. Jurijem (24. aprila) in sv. Petrom in Pavlom (29. junija) na pašo svoje konje in govejo živino. Zato je patriarh Bertrand leta 1338 (avgust 26, Čedad) to pod običajno kaznijo strogo prepovedal in ukazal svojemu tolminskemu

⁸⁰⁾ 95. ⁸¹⁾ 100. ⁸²⁾ 130'. ⁸³⁾ 17', 18'. ⁸⁴⁾ 41, 49, 53', 62, 70'.

⁸⁵⁾ 49. ⁸⁶⁾ 41. ⁸⁷⁾ 53'. ⁸⁸⁾ 23. ⁸⁹⁾ 23. ⁹⁰⁾ 18, 18', 23, 29', 37', 42', 49, 62', 72', 74', 80', 98, 98'.

⁹¹⁾ 18'. — Dva kraja se imenujeta še danes v Tolminu Brajda in Pod Brajdo (Rutar, o. c., 202).

⁹²⁾ 49.

gastaldu, naj to razglasi po celi gastaldiji ⁹³). Kakor leta 1338 omenjeni Jakob je imel leta 1377 Nikolaj iz Volarjev v najemu patriarhov hlev na Krnu za eno marko in 28 denarjev na leto ⁹⁴).

Že iz dejstva, da je en sam hlev na Krnu plačeval na leto tako znatno svoto denarja, lahko sklepamo, da je morala biti živinoreja na Krnskih planinah in tudi drugod po Tolminskem precej razvita. To lahko sklepamo tudi iz tega, da omenja naš urbar pri mnogih vaseh pravico, gnati živino na (patriarhov) pašnik; zgodilo se je to navadno dvakrat na leto. To pravico so imeli posestniki iz vasi: Kneža, Temljine, Grahovo, Logaršče, Roče, Slap, Trus (Trnje?), Bukovo, Žabče, Orehek, Jesenica, Gorje, Poče, Reka in Poljice ⁹⁵). Taki živinski pašniki (noda pecudum) so bili kakor kmetije ali takozvani „celi“ (noda pecudum integra) ali „polovični“ (noda pecudum media). En „cel“ živinski pašnik je moral šteti 112 glav goveje živine ali koz in je plačeval oglejski cerkvi na leto po 1015 funtov sira ali namesto teh funtov sira ravnoloko denarjev ⁹⁶). Nekaj desetletij pred postankom našega urbarja (leta 1310) je bilo namesto vsakega sira plačati patriarhu le po pol denarja. Ko sta takrat patriarhova glavarja v Tolminu, Friderik in Ivan iz Villalte, zahtevala od vsakega sira po en denar ali pa še celo več, jima je takratni patriarh Otobonus tako odiranje tolminskih kmetov strogo prepovedal ⁹⁷).

Dvakrat se omenja v našem urbarju mlin (molendinum). Eden je mlel v Gabrijah, drugi v Poljubinju. Poljubinjski je plačeval na leto oglejski cerkvi po 20 denarjev ⁹⁸).

Ne v zvezi s kmetijami, pač pa kot samostojne, davek in davščine plačujoče enote se omenjajo v našem viru vrtovi (ortus) travniki (campus), pašniki (pratus) in ledine (ronchi). Tako so se nahajali leta 1377 v Tolminu štirje vrtovi in dva travnika, od prvih je bilo plačevati na leto zneske v višini 8 do 20 denarjev na leto ⁹⁹), od travnikov pa skupno 12 denarjev ¹⁰⁰). V Logu Čezsoškem je ležal en travnik, od katerega je bilo na leto plačevati po 16 denarjev ¹⁰¹); v bližnji Čezsoči je imel neki Držimir en travnik in dva pašnika, in plačeval od teh enot na leto po 12 denarjev ¹⁰²). Jakob iz Zatulmina je imel pri Doljah ledine in plačeval od njih na leto po 12 denarjev ¹⁰³). Omenili smo že, da se

⁹³) V. Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, 14 (1888), 277 do 278, št. 143.

⁹⁴) 10'. — Blizu planine na Krnu so morali ležati gorski pašniki „in monte Stefan“, o katerih govore med starejšimi listinami dve neohranjeni iz leta 1178 (patriarha Udalrika II.) in iz leta 1213 (patriarha Volfgerja) in ena ohranjena patriarha Gregorja iz leta 1261 (junij 25, Videm). Ležati so morali nekako nad vasmi Ladra, Smast, Kamno in Drežnica, kajti med Drežničani in prebivalci prvih treh vasi je prišlo radi njih prav mnogokrat do prepira (Bianchi v AÖG, 21, 1859, 405, št. 266).

⁹⁵) 61, 62, 64, 65, 72, 75–78, 83, 86–90, 107, 109. ⁹⁶) 5'.

⁹⁷) Joppi, o. c., Archeografo Triestino, 13, 1887, 54, št. 30. ⁹⁸) 11, 23.

⁹⁹) 18, 18'. ¹⁰⁰) 18'. ¹⁰¹) 129. ¹⁰²) 131. ¹⁰³) 14'.

omenjajo travniki, pašniki, vrtovi i. t. d. večkrat v zvezi in kot pritikline posameznih kmetij in košan.

Vsaka kmetija, hiša, košana i. t. d. je plačevala oglejski cerkvi gotovo, v urbarju zabeleženo množino davščine bodisi v novcih, bodisi in natura.

Od davščin imamo v prvi vrsti omeniti takozvani redni davek (census)¹⁰⁴. In natura so ga plačevali z ržjo (fromentum, frumentum)¹⁰⁵ in drugim žitom sploh (anona)¹⁰⁶, in sicer rž v množini polovice do štirih starjev, drugo žito pa v množini enega do šestih starjev.

Plačevanje rednega davka in natura je bilo, ako upoštevamo ohranjene nam tozadevne listine, koncem 13. stoletja na Tolminskem še povsod v navadi. Siurid iz Tolmina je plačeval leta 1294 od ene kmetije v Tolminu na leto po tri starje rži in šest ovsa¹⁰⁷. Istega leta je plačeval Martin iz Cerknega za tri kmetije v Cerknem dva starja rži, štiri starje ovsa, štiri glave molzne živine in poleg tega še 18 denarjev¹⁰⁸; Poli iz Tolmina pa o sv. Mihelu od štirih kmetij v Gabrijah za vsako na leto po štiri starje rži, šest starjev ovsa, en sir in eno glavo goveje živine¹⁰⁹.

Toda leta 1377 niso plačevali na Tolminskem povsod več in natura. Več kot pri polovici vasi tolminske gastaldije je izpodrinil davek v novcih žitni davek in natura¹¹⁰. Ta preobrat iz naravnega gospodarstva v denarno gospodarstvo se je izvršil ravno za časa patriarha Markvarda in dal po mojem mnenju povod za sestavo urbarja iz leta 1377. Kajti dejstvo, da je začelo veliko število kmetov namesto kakor preje in natura plačevati izključno ali po večini v denarju, je dovolj tehtno, da je dal patriarh Markvard sestaviti nov urbar svoje gastaldije. Izkazala se je potreba, določiti in napisati visočino novih denarnih davščin. Svota, katero je imela plačevati posamezna kmetija na leto, je kaj različna. V urbarju so zabeležene te-le svote: 32 denarjev¹¹¹, 40 denarjev¹¹², 64 denarjev¹¹³, sto denarjev¹¹⁴, pol marke¹¹⁵, pol marke in 8 denarjev¹¹⁶, pol marke in 20 denarjev¹¹⁷, ena marka¹¹⁸, ena marka in 8 denarjev¹¹⁹,

¹⁰⁴) 6, 11, 84. ¹⁰⁵) 7-9', 10'-14, 16, 16', 19, 20, 24, 27-29, 31, 33, 34, 36, 37, 39-42, 44, 44', 52-58, 61, 62, 64, 65, 67-78, 83, 85-91, 95-97, 100-102, 104, 105, 107, 109, 122-124.

¹⁰⁶) 7-14, 16, 16', 19, 20, 24, 27-29, 31, 33, 36, 37, 39, 40-42, 44, 44', 52 do 56, 58, 61, 62, 64, 67-78, 83, 85-92, 95-97, 100-102, 104, 109.

¹⁰⁷) Odoricus de Susannis, o. c., 279, št. 814.

¹⁰⁸) Odoricus de Susannis, o. c., 284, št. 840.

¹⁰⁹) Odoricus de Susannis, o. c., 284, št. 841.

¹¹⁰) 8, 9', 14, 16, 19, 24, 28, 35, 37, 43, 44, 44', 46, 48, 50, 58, 60-62, 64, 65, 67, 68, 71-78, 80, 85-92, 95-97, 100-102, 104, 105, 107-109, 117, 122, 123, 128, 129.

¹¹¹) 15, 59, 79, 115, 115', 116, 118, 119, 126, 127. ¹¹²) 62, 75', 84', 105'.

¹¹³) 14', 45', 130'. ¹¹⁴) 97', 98.

¹¹⁵) 42', 50, 77, 80', 85, 96', 98, 100', 104', 108', 117. ¹¹⁶) 103.

¹¹⁷) 107'.

¹¹⁸) 14', 22, 27, 29, 35, 37', 42'-44', 47, 50, 52', 53, 57, 66, 82, 86, 88, 91, 98, 101', 102', 104', 105', 129. ¹¹⁹) 87.

ena marka in 16 denarjev ¹²⁰), ena marka in 18 denarjev ¹²¹), ena marka in 24 denarjev ¹²²), ena marka in 32 denarjev ¹²³), ena marka in 40 denarjev ¹²⁴), ena marka in 48 denarjev ¹²⁵), ena marka in 64 denarjev ¹²⁶), ena marka in 68 denarjev ¹²⁷), ena marka in 80 denarjev ¹²⁸), ena marka in 96 denarjev ¹²⁹), ena marka in 98 denarjev ¹³⁰), ena marka in 100 denarjev ¹³¹), ena marka in 112 denarjev ¹³²), ena marka in 116 denarjev ¹³³), ena marka in 7 liber ¹³⁴), nadalje 8 liber ¹³⁵), 9 liber ¹³⁶), 12 liber ¹³⁷), 12 liber in dva denarja ¹³⁸), 13 liber ¹³⁹), 13 liber in dva denarja ¹⁴⁰), 15 liber ¹⁴¹), 15 in pol libre ¹⁴²), 16 liber ¹⁴³), 17 liber ¹⁴⁴), 17 liber in dva denarja ¹⁴⁵), 18 liber ¹⁴⁶), 18 in pol libre ¹⁴⁷), 19 liber ¹⁴⁸) in 27 liber ¹⁴⁹).

Nekatere kmetije tolminske gastaldije so plačevale poleg davščin in natura tudi deloma nekaj v novcih, n. pr. poleg naturalnega davka (bladum, collecta, colta) še 9 liber in 18 denarjev pro vino poiesdarum ¹⁵⁰), 14 liber ¹⁵¹), 16 liber ¹⁵²), 17 liber in dva denarja ¹⁵³), 18 liber ¹⁵⁴), pol marke ¹⁵⁵), pol marke in 7 denarjev ¹⁵⁶), eno marko ¹⁵⁷), eno marko in 16 denarjev ¹⁵⁸) in poleg polovice davka in natura eno marko in 32 denarjev ¹⁵⁹).

Nekatere druge tolminske kmetije zopet so plačevale poleg denarnega davka, katerega višina je bila različna (10 liber, 11 liber, 12 liber, 14 liber, 15 liber, 15 liber in štirje denarji, 16 liber 40 denarjev, pol marke, ena marka in 16 denarjev, ena marka in 24 denarjev, ena marka in 40 denarjev in ena in pol marke ter osem denarjev) še po 8, 9, 16 ali pa večinoma 18 denarjev za pojezdno vino. ¹⁶⁰). Druge kmetije zopet so morale poleg davka v denarju in novcev za pojezde plačevati še dva sira ali namesto teh 12 denarjev ¹⁶¹) ali eno glavo molzne živine ¹⁶²). Nekateri v denarju in deloma tudi in natura plačujejo kmetije so bile oproščene od dolžnosti, dobavljati meso (patriarhovemu) dvoru (carnes curiae) ¹⁶³). Te kmetije so plačevale davka v novcih po 15 liber, 10 denarjev, 64 denarjev, 104 denarje, 112 denarjev, 148 denarjev, pol marke, pol marke in 20 denarjev, pol marke in 40 denarjev, eno marko ali eno marko in 16 denarjev ¹⁶⁴). — Nekateri kmetije zopet so imele svoj po-

¹²⁰) 14, 97', 101, 101'.	¹²¹) 60, 60'.	¹²²) 22, 72, 97'.	
¹²³) 14, 37, 92'.	¹²⁴) 52, 87', 107'.	¹²⁵) 22, 28', 103.	¹²⁶) 29', 97'.
¹²⁷) 61'.	¹²⁸) 52', 61, 62, 74', 75', 98.	¹²⁹) 42'.	¹³⁰) 74'.
¹³¹) 62'.	¹³²) 42'.	¹³³) 74'.	¹³⁴) 102, 102'.
¹³⁵) 128.			
¹³⁶) 92'.	¹³⁷) 24.	¹³⁸) 48, 49.	¹³⁹) 43, 105'.
¹⁴⁰) 48.			
¹⁴¹) 22, 44', 45', 65, 73, 75', 96, 96', 98, 104'.	¹⁴²) 19.		
¹⁴³) 24, 124, 125.	¹⁴⁴) 19.	¹⁴⁵) 61', 122, 123.	¹⁴⁶) 50, 87'.
¹⁴⁷) 104'.	¹⁴⁸) 35.	¹⁴⁹) 22.	¹⁵⁰) 46.
¹⁵¹) 10.	¹⁵²) 10.		
¹⁵³) 34.	¹⁵⁴) 9', 10.	¹⁵⁵) 42'.	¹⁵⁶) 55.
¹⁵⁷) 34, 86, 107.			
¹⁵⁸) 69, 69'.	¹⁵⁹) 37.		

¹⁶⁰) 10, 28, 28', 47, 49, 58, 64, 64', 65, 66, 80, 82, 92, 92', 94, 109, 109', 110.

¹⁶¹) 32. ¹⁶²) 88', 89', 91'.

¹⁶³) Ta davščina je obstojala v tem, da je kmetija dajala (patriarhovemu) dvoru na leto po enega kozlička ali jagnje (vredno 6 denarjev) ter enega koštruna vrednega 16 denarjev (6).

¹⁶⁴) 8, 11, 16, 16', 17, 17', 40, 78, 80.

sebej specializiran način plačevanja davščin; tako je plačevala ena na leto po 11 liber in dve kokoši¹⁶⁵⁾, druga zopet po eno marko in pol ter enega koštruna in eno jagnje¹⁶⁶⁾, tretja po eno marko in 40 denarjev ter eno glavo moizne živine vredno 20 denarjev¹⁶⁷⁾, četrta po eno marko in enega koštruna vrednega 16 denarjev¹⁶⁸⁾, peta po 40 denarjev in eno glavo goveje živine vredno 24 denarjev¹⁶⁹⁾ in šesta slednjič po pol marke in 24 denarjev ter 24 funtov sira¹⁷⁰⁾. Tako vidimo, da je vladala, kar se tiče davščin, katere so tolminski kmetje leta 1377 odrajtovali deloma v novcih, deloma in natura, največja raznolikost.

Jako raznolike so bile tudi takozvane manjše davščine (minuta servicia). Vendar je nadomestil njih plačevanje in natura leta 1377 že skoraj povsod denar, tako, da je običajna fraza našega urbarja: za to in to davščino toliko in toliko svoto denarja (n. pr. pro vino trium poiesdarum denarios XVIII).

Naj omenimo tu na prvem mestu davščino, imenovano na kratko pro tribus serviciis¹⁷¹⁾. Obstojala je v tem, da je posamezna kmetija dajala patriarhu po trikrat na leto gotove svote denaja, in sicer o sv. Juriju 4 denarje, o sv. Mihelu 4 denarje in o pustu 3 denarje¹⁷²⁾. Namesto davščine po tribus serviciis je na nekaterih mestih našega urbarja zabeležena davščina pro duobus serviciis, obstoječa iz šestih denarjev¹⁷³⁾. Nekateri kmetije so plačevale ob enem izmed imenovanih treh plačilnih terminov posebno davščino, katera se je imenovala po terminu *servicium s. Georgii*, *ratio s. Georgii* ozir. *ad s. Georgium* (8 do 16 denarjev)¹⁷⁴⁾, *servicium s. Michaelis*, *ratio s. Michaelis* ozir. *ad s. Michaellem* (4 do 16 denarjev)¹⁷⁵⁾ in *servicium carnisprivii* ozir. *circa carnisprivium* (32 denarjev)¹⁷⁶⁾. Znano nam je pa tudi, da so pro *servicio s. Marie de Candelis* (svečnica) plačevale nekatere tolminske kmetije po 6 denarjev na leto¹⁷⁷⁾.

Kar se tiče drugih manjših davščin, so plačevali tolminski kmetje leta 1377 posebno mnogo glav goveje živine (bestia) oziroma namesto teh določene svote denarja. Tako naletimo prav mnogokrat na davščino, obstoječo iz ene glave molzne živine (bestia cum lacte), oziroma namesto te iz dvajsetih denarjev¹⁷⁸⁾. Nič manj pogostokrat se je plačevala glava goveje živine, katera je bila namenjena za (patriarhovo) kuhinjo (bestia pro quoquina), — vredna je morala biti 10 denarjev¹⁷⁹⁾, — in tako zvana žival, katero so dajali namesto

¹⁶⁵⁾ 50. ¹⁶⁶⁾ 71'. ¹⁶⁷⁾ 88. ¹⁶⁸⁾ 95. ¹⁶⁹⁾ 111. ¹⁷⁰⁾ 129.

¹⁷¹⁾ 8—10', 19, 20, 24, 27—29, 31, 33—44', 52—58, 61, 64, 65, 67—79, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

¹⁷²⁾ 6. ¹⁷³⁾ 45'. ¹⁷⁴⁾ 6, 5', 7, 54, 60, 64, 84.

¹⁷⁵⁾ 6, 5', 7, 11, 13, 14, 60, 64, 84. ¹⁷⁶⁾ 5, 7, 52, 54. ¹⁷⁷⁾ 52.

¹⁷⁸⁾ 6—9', 27—29, 31, 33—37, 40, 43, 44, 44', 52—57, 61—65, 67—78, 83, 85 do 92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

¹⁷⁹⁾ 7—14, 16, 19, 20, 24, 27—29, 31, 33—36, 41—45, 48, 52, 55, 58, 61—65, 67—78, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107, 109, 117, 122—124.

vina (*bestia pro vino*¹⁸⁰). Parkrat se omenjajo tudi *bestiae polvicarum* ozir. *bestiae quae appellantur polvice*; dve živali te vrste ste morali biti vredni 10 denarjev¹⁸¹). Po plačilnih terminih se zovejo *bestiae s. Jacobi* (ena vredna 16 denarjev)¹⁸²) in *bestiae s. Petri*¹⁸³). V tej zvezi naj omenim tudi davščino *pro racione vacarum*, obstoječo iz sedmih denarjev¹⁸⁴).

Od ostalih manjših davščin našega urbarja naj navedem še takozvano davščino čebel (*ratio apium*)¹⁸⁵), davščin sirov, od katerih je moral biti vsak vreden večinoma 6 denarjev¹⁸⁶) in davščino, obstoječo iz kokoši in jajc¹⁸⁷). Mnogo je takih davščin, katere so se plačevale le po imenu in natura, v resnici pa v novcih. Tako so plačevale leta 1377 nekatere tolminske kmetije letnih 18 in včasih tudi 6 denarjev namesto vina, katerega je imel dobiti patriarh ali njegov namestnik ob priliki in za časa treh (enkrat tudi le dveh) pojezd na leto (*pro vino trium poiesdarum*)¹⁸⁸); nadalje letnih 10 denarjev namesto piva (*pro cervesa*)¹⁸⁹); eden ali pa tudi štiri denarje namesto neke iz češpelj nakuhane pogače (*pro brasadollo ali brasadullo*)¹⁹⁰); po štiri ali osem denarjev namesto sena (*pro racione feni*)¹⁹¹); v enem slučaju po 16, v drugem pa po 40 denarjev namesto trave (*pro herba*)¹⁹²); po 14 denarjev namesto jerebic in orehov (*pro perdicibus et galigis*)¹⁹³) in slednjic po eden ali pa po dva denarja namesto kruha ribičem (*pro pane piscatorum*)¹⁹⁴).

Poedine kmetije in posestniki so imeli in plačevali zopet posebne vrste davščin. Posestniki v kraju Tolminu samem so plačevali posebno kapune (*capunus*)¹⁹⁵). Kmet Jachil v Čadri je namesto vsakega drugega davka dajal na leto patriarhu po 198 skled (*scudelas*), krožnikov (ta-

¹⁸⁰) 6, 8, 9', 19, 27—29, 31, 33—36, 43—44', 61—65, 67—72, 74—80, 82—92', 94—97, 100—102, 104, 105, 108—110, 117, 122—124.

¹⁸¹) 52, 56. ¹⁸²) 6, 7, 54. ¹⁸³) 6.

¹⁸⁴) 6, 8, 8', 9, 19, 27—29, 31, 33—36, 61—65, 67—70, 72, 74—77, 83, 85—91, 95—97, 100—102, 104, 105, 107, 109, 117, 122—124.

¹⁸⁵) 9', 19, 27—29, 31, 33—36, 44, 44', 61, 62, 64, 65, 67—78, 83, 85—92, 95 do 97, 100—102, 104—105, 107—109, 112, 117, 123, 124.

¹⁸⁶) 5', 7—14, 19, 20, 24, 27—29, 31—38, 40—45', 48, 52, 55, 58, 61—65, 67 do 78, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124, 129, 130.

¹⁸⁷) 50, 52, 53, 56.

¹⁸⁸) 5—14, 19, 20, 24, 27—29, 31—49, 52, 54—58, 60—62, 64—80, 82—92, 94 do 97, 100—102, 104—105, 108—110, 117, 122—124. — O sodnih zborih, imenovanih na Gorenjskem in Goriškem pojezde, prim. sedaj že imenovano Grudnovno razpravo o slovenskih županih, str. 54 sl.

¹⁸⁹) 9', 19, 27—29, 36, 61, 62, 64.

¹⁹⁰) 9', 19, 27—29, 31, 61, 62, 64, 67—71, 74—77, 87—90, 96, 97, 100, 109.

¹⁹¹) 9', 27—29, 31, 36, 67, 69—71, 73, 74, 75, 101. ¹⁹²) 7.

¹⁹³) 52, 53, 55.

¹⁹⁴) 83, 85—91, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

¹⁹⁵) 18'.

leria), „strucias“ in kupic (çifos) in sicer po 66 na praznik sv. Jurija, sv. Mihela in o Božiču¹⁹⁶). Nekatere kmetije tolminske gastaldije so dajale za časa pojezd takozvano mesnico (mesniča) koštrunov in kozličkov¹⁹⁷); kmetije v Prapetnem Brdu so pa dajale ob priliki pojezd takozvane pojezdne pogače (pogacias poiesdarum)¹⁹⁸).

Ako pregledamo končno na splošno plačilne termine, vidimo da so bili glavni in najbolj v navadi: pust (carnisprivium, dnevi od sobote pred do torka po nedelji Esto mihi, posebno pa ta nedelja sama), sv. Jurij (v oglejski vladikovini 24. aprila) in sv. Mihel (29. septembra). Po teh treh plačilnih terminih se imenujejo razne davščine (servicium, racio); najrazličnejše davščine so plačevali tolminski kmetje o sv. Mihelu, med njimi tudi sire¹⁹⁹). Po sv. Petru (29. junija) in po sv. Jakobu (25. julija) se imenujejo živali, katere so, kakor smo že omenili, dajali Tolminci na dan godu teh svetnikov²⁰⁰). Tudi po svečnici (s. Maria de candelis) se zove neki drug poseben servitium²⁰¹). Novce za jerebice in orehe (pro perdicibus et galigis) je bilo odrajtovati o Božiču²⁰²). Enkrat se omenja kot plačilni termin tudi god sv. Lavrencija (10. avgusta)²⁰³).

Na podlagi davščin in njih kakovosti razvidimo različne vrste zemljiških pridelkov in njih razširjenost širom ozemlja tolminske gastaldije. Ako pregledamo na ta način vrste žita, imenovane v našem urbarju, tedaj smemo sklepati, da so leta 1377 pridelali na Tolminskem največ rži (frumentum *αα' έζογγίρ*)²⁰⁴).

Trave in sena je, kakor se kaže, zrastle na zemlji tolminske gastaldije tudi precej. To smemo sklepati deloma iz davščin pro feno²⁰⁵) in pro herba²⁰⁶) in deloma iz dejstva, da se večkrat omenjajo travniki (pratus)²⁰⁷).

Iz drugih virov lahko sklepamo, da so pridelali na Tolminskem v srednjem veku precej lanu. Tako vemo, da je leta 1233 oglejski patriarh Bertold podelil čedadski proštiji desetino od lanu²⁰⁸). Radi te desetine od lanu je prišlo že leta 1255 do prepira²⁰⁹).

Vinoreja je bila gotovo, kakor drugod po alpskih deželah v srednjem veku, tudi na Tolminskem razširjena, bolj kot dandanes, toda in natura niso Tolminci leta 1377 dajali vina nikjer več. Dobimo le davščino v novcih za pojezdno vino²¹⁰).

Da je bilo leta 1377 na Tolminskem tudi nekaj vrtov in sadje-reje, smemo kolikortoliko sklepati iz dejstva, da se omenjajo vrtovi (ortus)²¹¹) in pa davščine *pro perdicibus et galigis* (orehi)²¹²).

¹⁹⁶) 15. ¹⁹⁷) 132. ¹⁹⁸) 72. ¹⁹⁹) 6. ²⁰⁰) 6, 7, 54.

²⁰¹) 52. ²⁰²) 52, 53, 55. ²⁰³) 52. ²⁰⁴) Citati zgoraj. ²⁰⁵) Citati zgoraj. ²⁰⁶) Citati zgoraj.

²⁰⁷) 53, 78, 129, 131.

²⁰⁸) Schumi, Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II, št. 81.

— Prim. Armida Sacchetti, Per il possesso di Tolmino, Nuovo Archivio Veneto, Nuova Serie, 5, 10 (1905), 51; Rutar, o. c., 32; Manzano, Annali del Friuli, II, 317.

²⁰⁹) Armida Sacchetti, l. c., 52, opomba 1. ²¹⁰) Prim. 204—206. ²¹¹) 18, 23.

²¹²) 52, 53, 55.

Dežela v kateri je bila živinoreja jako razširjena, je bilo Tolminsko v 14. stoletju. Omenjajo se v urbarju *pecutes*²¹³), *pechora* in na mnogih mestih pašniki, namenjeni za živino (noda *pecudum*)²¹⁴). Na Krnu je stal hlev (*stabulum*), imenovan z romansko besedo *cassina*²¹⁵). Iz krajev na sosednjem freisinškem ozemlju na Kranjskem so v 13. in 14. stoletju pošiljali živino na pašo na tolminske planine²¹⁶). *Bestiae cum lacte*, *bestiae s. Petri*, *bestiae s. Jacobi*, *bestiae pro vino*, *bestiae pro quoquina*, *bestiae polvicarum*, pa tudi *carnes curiae* in *racio vacarum* govore v prilog naši trditvi, da je bila tolminska živinoreja v 14. stoletju precej razvita. Ponovim naj še, da je moral en živinski pašnik šteti 112 glav goveje živine ali pa isto število koz.²¹⁷).

Indirektno govore v prilog razširjeni in razviti živinoreji mnoge davščine v siru (*caseus*). Sicer je pa treba omeniti, da je bilo sirarstvo v srednjem veku povsod v alpskih deželah veliko bolj razširjeno nego je dandanes in da je bil sir v srednjem veku po naših krajih prava ljudska hrana. Posebno na planinah in živinskih pašnikih je cvetelo sirarstvo²¹⁸).

Poleg reje goveje živine je bila na Tolminskem v 14. stoletju tudi ovčereja precej razvita in razširjena. Posebno manjši posestniki so dajali patriarhu davščino v kozličkih (*edus*)²¹⁹) in koštrunih (*castratus*, *castronus*)²²⁰). Meso, katero je bilo pod imenom *carnes curiae* namenjeno za patriarhov dvor, je bilo kozličevina, jagnjetina, ali koštrunovina²²¹).

Kar se konjev in konjereje tiče, se omenjajo v našem viru le na enem mestu konji, oziroma kobile²²²). Prešiči se ne omenjajo nikjer.

Da so imeli Tolminci okoli leta 1377 tudi nekaj perutnine, smemo sklepati iz dejstva, da se omenjajo davščine, obstoječe iz kapunov²²³), kokoši (*galina*)²²⁴) in jaje²²⁵).

Mnogokrat se omenja v našem urbarju davščina pro pane piscatorum²²⁶). Zato smemo sklepati na kolikortoliko izdaten ribolov v tolminskih vodah in to tembolj, ker govore tudi drugi viri 14. stoletja o tolminskih ribičih in ribolovstvu. Tako je dovolil leta 1337 (junij 21. Čedad) oglejski patriarh Bertrand kot vrhovni imajitelj vsega ribjega lova po svojih tolminskih vodah bratoma Viljemu in Ulvinu, sinoma umrlega Nattija iz Čedada, da smeta imeti za dobo njegovega življenja nastavljenega ribiča v svrhu ribolovstva v rekah Cerknica (Circhiniz), Bača (Buza), Idrija (Idria), Soča (Isoncio), Tolminka (Tulmina), Idrija (Idrischa) in

²¹³) 5'. ²¹⁴) 111.

²¹⁵) 10'. — Rutar (o. c., 72) piše, da pomeni ime „kašina“ toliko kot pristava ali mlekarica.

²¹⁶) Zahn, Codex diplomaticus Austro-Frisingensis, III, Fontes rerum Austriacarum, II, 36, 202.

²¹⁷) 5'. ²¹⁸) 5'. ²¹⁹) 71', 132. ²²⁰) 27, 71', 76, 95, 100, 132.

²²¹) 6. ²²²) 46. ²²³) 18'. ²²⁴) 50, 52, 53, 56. ²²⁵) 53, 56.

²²⁶) Citat zgoraj.

drugih vodah tolminskega ozemlja²²⁷⁾. Nekaj podobnega je dovolil isti patriarh leta 1343 svojemu masariju Pavlišu iz Bovca²²⁸⁾.

Povsod po Tohlminskem so v 14. stoletju imeli čebele. Temu v prilog govore davščine, imenovane *racio apium*, katere so omenjene na prav mnogih straneh našega vira²²⁹⁾.

Štajerskim davščinam v kruhu iz 13. in 14. stoletja²³⁰⁾ n. pr. so v sorodu davščine *pro brasadullo* ali *pro brasadollo* (iz češpelj nakuhana pogača)²³¹⁾ in *pogacie poiesdarum* — pojezdne pogače našega vira²³²⁾.

Končno nam bodi dovoljeno, napisati še par stavkov o merah, denarju in cenah, katere se omenjajo in o katerih govori naš vir.

Kar se mer tiče, nam ne nudi ta tolminski urbar velike raznolikosti. Žito sploh so merili na starje (star); sir pa tehtali na funte (libra)²³³⁾.

Denar šteje naš urbar z markami (marca), librami ali funti (libra) in denarji (denarius). Marka je bila takozvana števna marka. Na vsako marko je prišlo 160 denarjev. Pol marke se imenuje v našem urbarju *marca media* ali *marca dimidia*.

Kar se cen tiče, moram omeniti, da ni sicer nikjer v našem urbarju rečeno, toliko in toliko svoto denarja je treba plačati za to in to stvar. Povsod imamo namreč opraviti s takozvanimi relucijskimi cenami, to se pravi, namesto stvari in natura je lahko plačal dotični zadevno stvar v denarju in svota, katero je moral odšteti, je zabeležena v urbarju. Ako zberemo skupaj malo število takih poročil o cenah, razvidimo iz tega, da so za eno v (patriarhovo ali njegovega namestnika) kuhinjo namenjeno glavo goveje živine (*bestia pro quoquina*) plačevali brez izjeme po 10 denarjev, za eno *bestia pro vino* brez izjeme po 16 denarjev in za eno *bestia cum lacte* brez izjeme po 20 denarjev. Od drugih cen imamo še navesti, da je stal en kozliček ali eno jagnje šest denarjev²³⁴⁾, en koštrun pa 16 denarjev²³⁵⁾. Za en sir je zabeleženih skoraj povsod šest denarjev, za polovico sira pa trije denarji; po enkrat je zabeležena v našem urbarju cena za en sir s 16 denarji²³⁶⁾, za en funt pa z enim denarjem²³⁷⁾. (Konec prih.)

Pasijonska procesija v Loki.

JOS. MANTUANI.

(Dalje.)

Ima vpisek od poznejše (moderne) roke s svinčnikom izvršen: „Pertinet ad conventum P. P. Capucinorum Locopoli“.

List
1 a.

²²⁷⁾ Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, 14 (1888), 272, št. 138.

²²⁸⁾ L. c., 15 (1890), 66, št. 166. ²²⁹⁾ Citat zgoraj.

²³⁰⁾ Dopsch, o. c., str. CXXXI. ²³¹⁾ Prim. 229. ²³²⁾ Prim. 229. ²³³⁾ 5', 129. ²³⁴⁾ 8 etc. ²³⁵⁾ 6.

²³⁶⁾ 129. ²³⁷⁾ 5'.

1 b. prazen.

2 a. Pro Notitia futuri Saeculi. Procefsionis in die Parasceues.

Ad repetitam Instantiam, et enixas preces Illustrissimi Domini Baronis Antonij ab Ekar Celsissimi Domini Domini Principis Episcopi Frisingensis Patruelis, et actualis Capitanei Locopolitani, nec non Rectoris Almae, ac Celeberrimae Archi Confraternitatis sanctissimi Corporis Christi vna Cum intercefsione totius Conuentus hujus Confraternitatis, Annuit, et Concessit A: R: P: Christophorus Graecensis Minister Provincialis, cum Consensu Venerabilis Definitionis in Capitulo sequente Clagenfurtensi, ut nos Capucini hujus Conuentus Locopolitani, in honorem, et memoriam amarifsimae Pafsionis D: N: J: C: Sacrae Procefsionis pro die Parasceues Curam, et Laborem asumamus eamque debito ordine dirigamus (sic!) omni tamen Anno Statim post novum in Januario ab aliquo ex Confraternitate officiali Suppliciter exorandi. his praemissis.

FVnestaVIsv InCeplt ReDeMptoris Nostri ProCessIo. die 3. Martij.

Quam ex Ordinatione praenominati A: R: P: Provincialis Pater Romualdus a S: Andrea actualis Con(cionator) Ordinarius Sub Patre Agathangelo Tulminensi Gardiano, Suo Labore et Industria funditus erexit, et Solemniter per figuras, et figurata in Lucem per Ciuitatem ingente Populi Concursu prodire fecit 11. Aprilis Sumptibus Almae Confraternitatis sanctissimi Corporis Christi 1721.

2 b. prazen.

3 a. Necesaria Scitu ante Procefsionem. ⁴²⁾

Primo. Procefsionis huius in Ciuitate Locopolitana fundatrix et Conservatrix est Alma Sanctissimi Corporis Christi Confraternitas, per Confratres suos Dominos Dominos (Pleno Titulo) Rectorem et Afeseores, qui

2do. aproximante tempore quadragesimae (sic!) ueniunt ad Conuentum nostrum Capucinatorum petitem Magistrum Procefsionis, quatenus vultorius (sic!) asumeret laborem eam struendi, et hoc ideo ne per praescriptionem nos Capucini duceremur hanc procefsionem ex Eleemosyna Communi et maiore labore asumere. 2do, ut ex hoc pateat, Dominos procefsionis non esse Capucinos, sed Confraternitatem SS: Corporis Christi.

3tio. Conclusum est in Conuentu Confraternitatis ex proposito processionis habito, semper pro semper, dandos quinquaginta florenos germanicae monetae ⁴²⁾ pro reparatione eiusdem, et non plus quod si

3 b. Magister Procefsionis ex hac quantitate sibi fideret aliquam nouam figuram facere, faciat, attamen non intermissa reparatione.

4to. Si Magister Procefsionis aliqua re indiget, mittat famulum ad Dominum Caisam tenentem Confraternitatis |: qui pro tempore fuit strenuus Dominus a Kofen :) qui de re petita prouidebit.

5to. Laboratoribus uti Pictori Arculario etc. post quadragesimam (sic!) dabit shedam (sic!) de tempore et merito laboris.

6to. Circa mediam quadragesimam scribet ad circum residentes Parochias, Admodum Reverendis Dominis Parochis, ut promulgent uel promulgari faciant Procefsionem, ac inuitent homines actores, praesertim Equites, seu Milites; in Conuentu autem promulgari faciet: primo tempus distribuendi personas, seu actores, 2do. tempus distribuendi uestes: 3tio. promulgari et inuitare faciet pro portatione in die ueneris Sancto in Concione tam domi, quam in Vicariatu S: Jacobi.

⁴²⁾ Ob spodnjem robu fol. 3a pripomba: „NB. 50 fl. G. B. machen aber Sanftswehrlung 59 fl. 15 „ 1 Sub solches gelbt wird Zährlich zu der Charfrentags procession angewendet.“

7mo. Magister Procefsionis ponitur, uel à Capitulo nostro Prouinciali, aut 4 a.
à Prouinciali, 'qui se gerere debeat |: ut rescripsit Admodum Reuerendus Pater
Gotthardus Graecensis pro tempore Prouincialis mihi inuestiganti cuius uerba
sunt sequentia :| iuxta datam in pluribus Capitulis normam, et emanata decreta
tale Officiu administrat.

8uo. Procefsionem in ordinem ponere debet per se uel per directores adiu-
tores |: qui possunt esse aliqui Fratres Capucini, aut saeculares :| circa mediam
tertiam, quae incipit hora 4ta post Concionem in Vicariatu persolutam.

[Od druge roke :] Emolumenta habet Magister hujus Procefsionis.

1mo. Confraternitas ejdem largitur 9 fl pro Tobacca aut alijs necessarijs
rebus, qui Si Socium haberet, diuidit cum Socio Secundum justitiam distributivam.

2do. Exemptus est à Diurna frequentatione (sic!) Chori à Dominica 1ma qua-
dragesimae vsque ad Dominicam in Albis: in prenomato tempore vsque ad me-
diam quadragesimam obdormit vnum |: hebdomadatim :| à media vsque ad ter-
minum duo Matutina.

3tio. A Media quadragesima in Collatione habet vnum ferculum comparere
tamen debet ordinarie |: nisi emanendi vrgens Causa laboris sit :| ad Collationem
Communem.

4to. à Media quadragesima Celebrat Semper ex parte, et Sicut in occurrente
necessitate Superior eundem Magistrum ad ordinem Constituere potest. Ita ante
mediam quadragesimam cum eodem dispensare uolet, Si de hoc se insinuabit
Magister.

5nto. Si Vadit ad Domum Procefsionis |: non habens proprium Socium :| 4 b.
debet Socium a Patre Guardiano petere. Vltima Septimana potest ire Solus, semper
tamen afsociatus aliquo Cooperatore, aut honesto Saeculari.

Onera uero habet Sequentia.

vti videre licet in libro Congest: (nad besedo Congest: stoji od druge roke,
z drugim ěrnilom: Ellencõ) qui in Cela Patris Guardiani reperitur.

[Spet druga roka:] Aditum Ex Antiqua Consuetudine pro Directione

1. Dominica Palmarum transmittantur listae ad ordinantes, una lista uniuersalis
cum 5 particularibus ad Syndicum Ciuitatensem, Duae aliae uniuersales listae
ad Duos Seniores Senatores.
2. Jnuitatur Parochus ad procefsionem paresceuaem Die Jouis Jn hebdomada
Sancta unacum reliquo Clero Et illi oportuno tempore gratias agatur.
3. Gratias agatur in pulpitu uicinitatibus per Concionatorem pro portatione Fi-
gurarum et reliquorum onerum tam Ciuitatensium, quam aliorum. In Die
pascatis.

Ordo Procefsionis cum Actoribus.

5 a.

Erstens geht der fãhrer mit der Rothen Kuthen angethan, in der Handt tragend
den stab mit einem steren. 2tens. Nach dem Reitet der Todt mit der Hõrbaukhen auf einem
Schimel. 3tens. Einer mit schwarzen Kuthen angethan tragend den grossen schwarzen
pfanen, dessen zapf tragt ein kleiner Knab, eben schwarz beßlaibt.

Prima Figura. Paradisus.

Auf dem Paradeyß auf welchen vorgefelt wird der zahl Adae Bnfers ersten
Battern seyndt actores 7 wird getragen von 20. Man.

Angelus mit dem schwerdt.

5 b.

Is Paradisha tega uesefeliga lushniga kraia,
poberite se Adam inu Eua uam Angelz shraia,

Sakai tukai uas ie ta kazha mozhnu sapelalla,
 inu uafs suelikimi nadlogami obdalla,
 Tukai ie Samu to prebualishe te nadolshnosti,
 katero ste ui tukai skusi greh Sgubilli,
 Poberite se tadai hti ueliki reunosti,
 V kateri bote nozh inu dan upilli.

Diabolus.

Ah Adam ah Eua koku dougu⁴³⁾ sta ta uefselle ushiualla,
 koku hitru gnado inu nadolshnost uasho safrakalla⁴⁴⁾
 Ste otl Bogu glich inu enaka bitti,
 Sa tega uolla ste mogli umoie roke pritti,
 Jest sem uam po tem dobrim to hudu obudu,
 koker ena kazha ueliko srezho oblubu,
 Skusi leto pak ie ufsa nasrezha zhes uafs stopilla.
 Le ta ie uass k moim sushnim sturilla.

Eua.

Ah koku posnu sem iest, sem iest sposnalla,
 de skusi Jabuku bom iest sama sebe sapelalla,
 Koku preusetno sem iest othla keni bogini bitti,
 ienu sama sebe glih Bogu sturiti
 Skusi katero pak sem sama sebe vнадloge perpraua,
 inu uofs zhloueshki Rod stem strupam tega greha sadaula.

6 a.

Adam.

Ah de bi iest sam sebi skusi Jabuku biu skhodo sturu,
 ter nikar stem strupam ta zhloueshki rod pomuru,
 bi se meni tolkain moie serze nestopillu,
 alli dokler uidem de smono red ufsem ludem se ie to sgodillu,
 morem iest nozh inu dan shaluat inu millu iokat,
 dokler sem utem Jarmu tega hudizha kir morem millu stokat,
 Ah usmileni Boh pridi ti meni k pomozhi,
 de bodemo mi supet perpellani k nashi luzhi.

Angelus 2dus.

Ah ti reuni inu nasrezhni Adam,
 vkai sa ena nadloga si se sapellou sam,
 ven srezhni stan te ie Boh postauo,
 ti si pak tega skusi pregreho saprauo,
 Si othu samimu Bogu glih bitti,
 inu ta sastopnost useh rezhi sadobiti,
 Skusi to si postou en sushen tega hudizha,
 loto (sic!) tebi sdai ozhitnu toi grech prizha,
 Skusi kateriga si ti sgubu toia nadolshnost,
 inu zeu zhloueshki rod si perprau vта uezhno sushnost,
 ta semla bo tebi terne inu kopriue rodilla,
 ter bo Eua stabo red ta nasrezha obzhutilla.

⁴³⁾ Prvotna beseda „dougu“ je od poznejše roke prečrtana in s „kratku“ nad njo nadomeščena.

⁴⁴⁾ Prečrtano in z „Sadialla“ od poznejše roke nadomeščeno.

Angelus 3tius.

Greshna dusha ti imash poslushat,
 ia toiga Boga nikar taku skushat,
 Raunu tebi se ima tudi pergoditi,
 kir ti se na mafsash to pregreho sturiti,
 Samoresht to Nebesku kralestuu sgubiti,
 inu ta paklenski ogen saslushiti,
 odstopi tedai od te pregreche
 Taku napridesh vte uezhne kehe,
 glihi uishi se stem greshnikam sgodi,
 kateri sapoudi Boshie nadrshi.

6 b.

Auf diese Figur schwebt auch der Todt. Aniezo volgen die Adams Kinder in waissen Hemmeten angethan vnd umbgürtet mit stablen in denen Händten versehen. Schinen ihrer Sehe (sic!) sonüll manß haben kan, auß welche doch etliche recitiren.

Filij Adae.

Ah Adam ti nash lubesniui ozha kai si ti sturu,
 de si ti nash (sic!) boge otroke stem grishlam umuru,⁴⁵⁾
 Skusi kateriga si ti sgubu toia nadolshnost,
 inu nafs perprau uto uezhno sushnost,
 De moremo tukai nuzh inu dan upiti,
 oku ozhmo lete nebelsa sadobiti.

Nach denen Adams Kindern solte gleich der Todt volgen, weissen, aber die erste vnd anderte figur gar zu nahebt Schumen, kan man alhier die Bruderschaften ein setzen, als Schneider Bruderschaft. zween Englen mit ihren Instrumenten.

Angelus 1mus pedestris Calicem portans.

Lefsem lefsem ô zhlouek moi,	Keruau pott od niega gre,	
Spomisli kai ie sturu greh toi,	Sa tebe tozhi millu solse,	
Js grenkiga pye Jesusa keliha,	ô zlouek (sic!) dokler se she sdrou,	7 a.
Sa uola tebe greshnika,	Sposnai dobroto Boshia prou.	

Angetus 2dus. Marsupium portans.

O Zhudu zhes ufse Zhudesa,	Ti greshnik tega pak predash,
Zhudite se ui Vnebefsa,	Ter sa en Maihen losht ga kiekai dash,
Srebernikou tridesseti,	Ô gresnik uezh uezh ie ureden,
ozhe Judas sa Jesusa ufseti,	leto dobru ue eden sleden,
Diuiza Maria bi ga nadalla,	leto ô gresnik prou premisli,
Sa uafs volni suet nikar napredalla,	Ter mozhnu u Serze pertisni.

Schaffner vud Maurer Bruderschaft. Mit zween Englen.

Angelus 1mus. funes portans.

O Maria ali uidish strike,		7 b.
mozhne terdne ter grosoutne,		
is teme so Judie suefsalli Stuernika moiga,		
ter lubesniuga sinka toiga,		
Ô Rozhize noshize presuete,		
Koku se grosoutnu na krish respete,		
Ô Greshnik lete ti odreshi,		
inu nikar uezh ne greshi.		

⁴⁵⁾ Ob strani opomba od poznejše roke: „muß 4 mal abgeschrieben werden“.

Angelus 2dus. gladium portans.

Stem mezham ie Petrus Malcufsa ranu,
 Jezus pak taistiga soio sueto mozhio osdrau,
 Kir ie niemu to uho supet perstau,
 ter ie niemu to sdrauié perprau,
 ti pak greshnik Jesusa od martre osdrauish,
 Kader se ti od toih grehou prozh odstauish.

Šhneſter Bruederſchafft mit dennen 3ween Englen.

Angelus 1mus Virgam portans.

Sibe gaishle Angel noſsem,
 tebe greshnik lubesniu profsim,
 Jenei hitru uezh greshiti,
 inu nimash Jesusa sgrehi biti,
 Kateri ie sate ulſo soio kry preliu,
 de bi tebi ô Greshnik ta uezhni leben sadobiu.

Angelus 2dus. Calumniam (sic!) portans.

Steber teshak in keruau,
 nam kashe kar ie Christus sa nash (sic!) prestau,
 K nemu grosouitnu terdu suefsan,
 pogledai zhlouek kakershno pruti tebi ima lubefsen,
 Ô greshnik leto imash ti uedti,
 ter greuingo zhes toie grehe imeti,
 Christus ie biu sa toio uollo grosouitnu tepen,
 Shibami gaishlami inu shlafarnzam bien,
 Ô zlouek (sic!) v iok preberni tuoi smeh,
 Kir ulse leto ie sturu tuoi greh.

Ŧeſhen Bruederſchafft mit 3ween Englen.

Angelus 1mus Tunicam portans.

O Maria shalostna Mati,
 pogledai inu se sazhni bati,
 Angel sukno Christusoua neſsem,
 Kateriga gre od pota keruauiga leſsem,
 ô Gresnik pogledai to ti tudi,
 ieno se skusi to ksueti pokuri obudi,
 ter sdaizi toie smerdliue grehe imas Sapustiti
 zhe shelish enkrat usueta nebefsa priti.

Angelus 2dus. Clauos portans.

Leto so shebli spizhasti inu ostry,
 Kateri so prebodli Jesusoue shilze inu kosty,
 Stem kladuam so Judie Jesusa na krish perbilli,
 Sniega suetih rok ieno nog ta sueta kry tozhilli,
 Rezi smano gresnik, o Jesus moi,
 koku je grosouiten Marter toi.

Ŧleiſch-Ŧafher Bruederſchafft, mit 3ween Englen.

Angelus 1mus. spongeam portans.

Christusoua vstiza sheina,
 is grenkim sholzam bodo napoiena,

8 a.

8 b.

ti pak greshnik toim ustam odtergei,
 inu Boshio Matro sheio inu spostam prou sposnei,
 bodesh taku sitost sadobu,
 ter uezhno Christusa lubu.

Angelus 2dus. scalas portans.

Pod krisham so Judie loithra postaulalli,
 nashiga stuarnika truplu is krisha snemuali,
 Kader ti greshnik od toih grehou doli iemlesh,
 taku ti toiga lubelsniuiga stuarnika is krisha snemlesh.

☩neider Bruederſchaft mit zween Englen.

Angelus 1mus. Coronam portans.

O zhadu prezhudna Crona,
 Boga uisokiga na shona,
 Is spiz inu sterna spledena,
 ieno v Christusouo sueto glauo vbiena.

Maria iokai se millu,
 nigdar taziga se ni godillu,
 ô greshnik iokai se ti tudi,
 ieno toia greshno dusho gori sbudi,
 tuoi greh ie ufsega tega kriju,
 kateri ie Christusa taku skeruiobliu.

9 a.

Angelus 2dus. Gallum portans.

S petelinam se nam kashe,
 koku Peter trikrat lashe,
 petelinouo (sic!) stima,
 Petra kpokuri opomina,
 ô greshnik tebe tud am tizhe,
 ter k sueti pokuri klizhe,
 odpre prou toia ushelsa,
 taku poidesh vsueta Nebefsa,
 Diuiza Maria na pomozh klizhi inu profsi,
 katera nafs useli vserzi nofsi.

Figura 2da.

9 b.

Mors.

Die dritte Vorstellung ist der wegen der Adams Sündt Triumphirende auf den falben Pferd sitzende Todt, gefhründt mit einem lorber Kranz bewaffnet mit einem langen Pfeiff.

Mors auf den Pferd in Figura.

Jest sem ta grenka smert iemenuana,
 od teh uisokih Nebefs na ta suet poslana,
 iest imam te papeshe skoffae (sic!) korarie inu Cardinalle,
 Zessarie firshte Herzoge groffe inu mogozhne kralle,
 Tudi ufse kar shiuy na sueti,
 imam pod moia oblast ufseti,
 Ah ui greshniki skuste uashe ozhi odpreti
 ter premislite kar shiuy more enkrat umreti,
 dokler ste ui Boshia sapoud prelomilli,
 Satu ste ui pod moia oblast stopilli,
 Smertno britkust morete ui nofsiti,
 inu skusi to oistro sulzo prebodeni bitti.

10 a.

Totden Keyterey.

1. Der Todt mit der Reiß Fhr zu Verbt. 2. Der Pabst. 3. Cardinales 2. 4. Ein Bischoff. 5. Canonicus 2. in klaben. 6. Pabstlicher Abgeandter. 7. Canonicus in der Nothen. 8. Ein Pfarrer. 9. zwey Caplan.

Der Todt mit der saun⁴⁶⁾. 10. Der Kayser. 11. zwey Edlshnaben. 12. Ein König. 13. Edelshnaben zwey. 14. Archidux oder Erzherzog. 15. zwey Electores⁴⁷⁾. 16. Ein Graff. 17. Ein Baron. 18. Herr vnd Landtman oder Nobilis prouincialis. 19. Edelmann oder prae nobilis. 20. Nobilis. 21. Ciuis ein Bürger. 22. Ein Suppan. 23. Ein Bauer. 24. Ein Petler.

Dise iest obgenenndte reithen alle, der Pabst, Kayser und König allein, die anderen aber 3 in einer Key, oder wie es sich Eitht.

Die todten Compani zu Fueß. — Der todt zu fueß mit der Seensen.

Jest sem slepa uender ulse vmorim,
 inu smoio kosfo ueliko shkode sturim,
 bodi stari ali mladi kar pred mene pride,
 bogat boshiz kmet shlahtnik obeden na odide,
 Krall, zhesar (sic!) papesh ali uoishaki,
 gmein mogozhni inu uerli ienaki,
 ia ulsa mozh zelliga sueta kar shiuu,
 To pod moio oistro kosfo stoy,
 Te ludy iest ulse sapishem.

Sgouorou ali proshne nigdar na ishem,
 iest sem bres koshe sama kost,
 Satorei namaram sa obenna uifsokost,
 ah uí greshniki skuste uashe ozhi odpreti,
 ter spomislite kar shiui more enkrat umreti.

11 a.

Nach diesen volgen die andere Todt groß vnd Klein.

Lucifer.

Mit seiner Teufflichen Keyterey. 1. Der Teuffel greiff. 2. Der mit den Teufflichen sahn. 3. Der Teuffel mit den Baum. 4. Die 4 Teuffel die verdambte Seel an einer Ketten fihrendt, naima recitirt.

Prekleta uhra inu zhafs,
 kir sem roiena billa,
 prekleta pott taistih gafs,
 kir me ie Mati nofsila,
 11 b. bulshi bi blu de bi se biu,
 na suet rodui (sic!) en kamen,
 koker en zhlouek kir pride shiu,
 noter v paklenske Jame,
 Prekleta bodi ta lubelsen,
 vkatera sem se udalla,

Kir me ie vtako bolefsen
 inu martre perpelalla,
 Preklet bodi od mene usakh grech,
 kir sem ga' billa sturilla,⁴⁸⁾
 Sakai sem ga dershalla sa en smech
 ter sem mo peruollilla
 Prekleta bodi ta drushina,
 skatero sem hodilla,
 O hudizhoua pokorshina
 me ie uezhnu pahnilla,

⁴⁶⁾ Prvotno „Pfam“; pozneje p črtan.

⁴⁷⁾ Zraven besede „Electores“ je stala prvotno še nemška: „Erzherzog“, a je prečrtana.

⁴⁸⁾ Pod to vrstico je opomba od poznejše roke (list 11a): „Nota bene. Figura Infernus quae facta est Anno 1734 ponitur in ordine tertia post fig: Mors personae sunt 3 duo Diaboli Lucifer cum socio et anima Damnata in Cacabo. Personae seu verjus accipiuntur ex locis afsignatis.“ —

Sdei so se meni te ozhij
 alli preposnu odperle,
 Kir nimam uezh umeni mozhi
 Nebelsa so se saperle,
 oi mè; ô uezhnost uezhne dni,
 morem tadaï terpeti,
 usaka Minutta se mesdi
 ueliku lett gorretti,
 och; taka nebom nikuli uezh
 uidla oblizie boshie,

leta ie vserze uezhi mez
 koker ulse martre inu oroshie,
 oh; de bi mogla enkrat vmert,
 bi otla she uezh terpeti,
 alli pred mano beishy ta smert
 morem uezhnu shiueti,
 och greshni zhlouek spremifsi (!) prou
 de sem k meni na pridesh,
 delei pokuro kir si srou,
 Sakai smerti neodidesh.

5. Lucifer mit 2 Teufel.

12 a.

Lucifer.

Jest sem sam Lucifer ta preusetni,
 Angel sem biu, Bogu sem shellu zhast oduseti,
 Polle ⁴⁹⁾ greshni zhlouek moia podoba,
 Kai sa eno nastudinost sem iest sadobu,
 to ie sturu en sam naglauni grech,
 kir sem ga iest dershov le sa en smeh,
 de sem iest taku spotliuu inu nasrezhnu padu,
 Skusi preusetnost sem se iest zhes Boga uagou,
 glich na zhasti sem bogu othu biti,
 Satega uolla sem pa mougu v ferdamaine priti,
 Moia lepota sem skusi en sam grech sgubu,
 inu eno ostudnu oblizie ene suine sadobu,
 od Boga sem uekomei preklet,
 uti paklenski martri s ketnami perpet,
 ô zhlouek ti moia podoba spreglei,
 inu toie naglaune grehe preshteï,
 oku ie mene ena sama mifsu k hudizhu sturilla,
 od Boga na uezhne zhalse odlozhilla,
 spremifsi tudi moia grosouitnost inu ostudnost,
 ter spouni uezhkrat na ta douga uezhnost,
 sakai vsaki naglauni grech toia dusho kenimu hudizhu sturij,
 ter ta podoba Boshia kmalu sgubij,
 bodi uefseu inu te lushte ushiuai,
 grehe delei toie hude nauade naskriui,
 Meni slushi inu ponishnost skashi,
 kar ie Bogu perietnu leto pa saurashi,
 Taku bomo guishnu enkrat ukupai stalla,
 ter na to paklensko uisho naukomei plesfilla.
 Dife Teufel recitiren, wie volgt.
 Sdei sdei se bomo mi nad tabo mashuali,
 tebe dauilli, martralli, inu teptalli,
 Vpekenskem ogne moresh ti sname uezhnu goreite, ⁵⁰⁾
 Zhes toia uola nasha pefsem peite,

12 b.

⁴⁹⁾ Polle prvotno; poznejša roka je to popravila v pravilnejši: „Poglei“ ter prvotno obliko počrtala.

⁵⁰⁾ Ob strani pripomba: „muß 4 mal abgeschrieben werden“.

Pekeu si ti sa tui lohn sadobilla,
 utem kier se nam toku sueistu shlusilla, (!)
 Allegro; brathie; sketnami ia dobru ueshimo,
 Snasech (!) kremlou ia uezh naspustimo,
 Ona nas ima vnasich (!) martrach troshtat,
 vgoreze (!) smolle se more snami Roshtat.

Folgen die 6 Große Apostel in Rothen Klaidern. 2. bueben Hosanna Singendt
 in waißen Klaidern mit Zelzweigen.

Osana na uifsokusti, ⁵¹⁾
 katero mi poiemo shegnana is usti,
 kateri pride is uifsokusti,
 Osanna mi ga zhastimo,
 On ie shegnan koker Daidou Syn,
 Niega Jmme bo pa hualeno uekomei shnim,
 Zheshen bodi ta kateri pride vimeni tega gospoda.

13 a.

Christus Reithendt auf den Esel.

Lefsem lefsem suete dushe pomagaite zirat donashni dan,
 ieno suefselam uashiga kralla po mesti pellite kir ie sam,
 Potressaite uoliko, sakai iest uals morem skorei sapustiti,
 satorei shelim ad (!) uash (!) ta sadnikrat ta zhast sadobiti,
 Kir ta ie taisti od Boga hzhasti notri postauleni sadni dan,
 kateriga more sposnati ta suet de ie uifsoku dersan, (!)
 Sa guishnu te uelselle stime bode minille zhes en maihn zhas,
 vtem kir na mesti te zhasti bom sashpotuan od uash (!).

Widerumb zwen bueben mit Zelzweigen. Widerumb 6. Große Apostel mit rothen Klaidern.

14 a.

(Med listom 12. in 13. je vstavljn le polovico toliko širok list, kakor so drugi. Na tem dodatnem listu 7 kitic, (5 nemških, 2 slovenski) kojih vsebina je po smislu ista, kakor „Osanna na uifsokusti.“ — Papir in pa roka, ki je napisala to besedilo, sta iz poznejše dobe.)

- 1: Lob Preiß vndt Auch ehren, jingen wir
 iest Christo dem Herrn, OSanna, in der
 Höhe, dein Lob woll-n wir vermehren.
- 2: Mit vil Zwenig Dich grießen, mit bitt fallen
 dir zu füeßen, OSanna, in der Höhe, Deine
 gnadt laß vber vns füeßen.
- 3: Dich als wenedaiet, deiner Ehr die welt
 sich erfraüet, OSanna, in der Höhe, von der
 fündt haßt du vns befraüet.
- 4: Die Stim laß erschallen, vnsern Rähen
 König zu gefallen, OSanna, in der Höhe,
 deine gnadt würff geben vns allen.
- 5: Wir sambt dich erkennen, König vber
 Jsraell dich Rennen, vns schüze, vndt besüze,
 dan die Herzen gegen dir Brennen.

6: Zlast mi skup poiema, tebi Christe hualla
 daiemo, O Sanna, na visakusti, nashe grehe ti nam odpusti.

⁵¹⁾ Ob strani pripomba: „muelj 4 abgeßriben werden“ (!)

7: Mi tebe zhastima, knashmo krallv mi te
suollimo, nafs vishi, inv regire, te Serza podloshne sturima.

Finis.

Prazen je list.

14 b.

Figura Tertiã. Coena Domini.

13 b.

Diese figur wirdt mit zween Pferitten geführt auf der seyndt 12 Apofiel vnd Christi-
stus, bey welcher Pferdt Hoff bis Dato allezeit geben der Gestränge Herr von Rhoffen umb
welche man bitten soll.

Christus.

Ah pershla ie moia uhra inu zhafs,
de se iest bodem mougu lozhit od uafs,
Kir sem iest uafs ufseli mozhnu lubu,
de bi biu uam ta uezhni leben sadubu,
iest bi othu rad she dalie per uafs ostatic,
Kir pa se morem iest od uafs podati,
moia lubelsen pak tega nezhe terpeti,
de bi iest zellu iemu prozh od uafs ieti,
ozhem tedai ufseli per uafs prebiuati,
vstauti tega kruha ufselei per uafs ostatic,
Vfamite tadai to ie moie shiu tellu,
kateru bode sa vosh (!) uolni suet terpellu,
ufsamjite tudi ta kelih vkaterim ie moia praua kry,
ino premifslite de uash moister sa uafs rad Smert terpy,
Zte bote s zhistem serzam iedli inu pilli,
taku se bote na uezhne zhase ufselilli,
oku pak bote leto v naglaunim grehu preielli,
taku bote na uekomei upakli gorelli,
Ah shalost oh britkust moie dushize,
htebi Nebeski ozha shalostno klizhe,
Vfsy moi glidi so steshauami obdani,
kir iest uidem eniga sapelaniga med uami,
On bode mene moim saurashnikam zhes dau,
inu me tem Judam sa Tridefseti Srebernikou predau.

15 a.

Petrus.

O Moi Joannes uprashi kodu bi iemu leta biti,
od kateriga ie on leto sazheu gouriti,
on bi biu ureden de bi se semla odperla,
ieno niega taku nahualeshniga posherla.

Joannes.

Kodu ie taisti pouei nam kateri bi iemu to sturiti,
ieno tebe bi othu stem terpleinam umoriti,
koku bi leto sturu sa te dobrote,
kir si ga ti ufseu pod toie perote.

Iterum Christus.

15 b.

Eden smed uass duanaist kir sedij per milfsi smano,
bode sturu to ueliko pregreho nashnano (!),
Ta ie tega hudiza mozhnu poslushau,
inu bode na uekomei negouo martro pokushou.

Judas. cum alijs Apostolis.⁵²⁾

Sem morebiti iest taisti od kateriga si sazheu gouoriti,
de bi iemu to ueliko pregreho sturiti,⁵³⁾
de bi iest tebe moiga moistra zhes dau,
ieno tem Judam sa trideseti srebernikou predau.

Iterum Christus.

Ti sedai sam si kir si leto gouoru,
ti bodesh mene sto ueliko pregreho umoru,
bolshi bi billu ufselei tebi biti,
de bi se ti nebiu nigdar iemu na suet roditi,
Ti pak bosh mougu ufselei vpakli gorreti,
kir niksi othu po moih belsedah shiueti.

Figura Quarta.

- 16 a. 1. Ein Herr obrister zu Pferd. 2. zwey Felt-Wäbl ieder mit seiner Hölbn: Part auf der ögel. 3. zway Tambar zu fuß, wie auch der Pfeiffer endtzwißchen. 4. 12. Man mit ihren spießstangen zu drey. Die Halbete Granatirer Reytterey zu Pferd. — Sambson. — 5. 12. Man mit ihren spießstangen abermahl zu drey. — Widerumb die Halbete Granatirer Reytterey.

Figura Quinta. Sudor sanguineus.

Die Traurige Delberg wird getragen von 16 Man auf welchen seyndt 6. Personen.

Christus blut schwißend.

- 16 b. Ah shalost oh britkust ie ufse moie vde obdalla,
kir ta grosnost tega greha ie umeni postalla,
Vfsi moie glidi moreio keruau pott potiti,
ia moio shalostno dusho skorei vmoriti,
Zella moia dushiza velizi⁵⁴⁾ britkusti stoy,
ieno moie truplu keruau pott poty,
Ta mertuashki pott gre is ufseh vdou is sillo,
ieno obeniga ni kateri bi obioku millo,
Ah shalost, ah bridkust moie dushize,
h tebi o Nebeshki oza (!) shalostno klize (!),
Polle ufsi moi glidi so shteshauami (!) obdani,
de bi le sadobu te greshnike kir so sapellani,
Ja moia dusha mertuashke teshau terpy,
de bi le ufsi kletemo zloueko (!) h pomozhi bily,
Skusi moio britkust ieno keruau pott,
tebi ich perporozhim o Gospod,
Ta kelich kateriga si ti meni napiu,
potem kir ie Adam nasrezhno greshiu,
ga ozhem iest rad inu volnu spitti,
ieno ufsa moia kry sa greshnika prelliti,
de bi se temo zhloueku supet te nebefska uratta odperle
ieno hudizu (!) is kremplou dushe sderle.

Angelus in Monte. Cum alijs.

Kai ti taku shaluiesh odreshenik tega Sueta,
toiga ozha spostuiesh (!) Nebefska (!) uolla ie leta,

⁵²⁾ „Cum alijs Apostolis“ od poznejše roke.

⁵³⁾ Ob strani pripomba: „muč 10 mall abgeſchrieben werden“.

⁵⁴⁾ Pač „v velizi“?

Od Nebefs ô Gospud htebi sem iest poslan,
 keruau pott bodesh potiu tebi dam na dan,
 De skusi toi krish inu terpleine,
 bode iemo ta zhlouek soie saslusheine,
 Ta krish inu te uelike rane,
 tebe od Nebefs lefsem poslame,
 Ta kelich kateriga bodesh sdai piu,
 bode temo zhloueku to uezhno uelselie sadobiu,
 Temu hudizhu is kremlou ih unkai ufseu,
 ieno pred to nauarnostio otheu,
 Terpe⁵⁵⁾ tadaí uolnu ô Gospod,
 Sa greshnike ta⁵⁶⁾ keruau pott.

17 a.

Angelus Primus.

Ah zlouek (!) prou toiga odreshenika pomisli,
 ter negoui keruau pott htoimu serzu pertisni,
 Pogledeti ufsi negoui udie so is keruio obdani,
 Skusi katero bodo ufsi toi grehi oprani,
 On tukai ueliko shello klezeoz (!) terpi,
 de tebi inu ufsem greshnikam ta pomozh sadobi,
 ah greshnik sapusti tedai toie posuetne lushte,
 kateri sture toimo odresheniku uelike britkuste.

Angelus Secundus.

De bi iest biu is keruio ieno is melsam obdan,
 koker si ti ô reuni greshnik, kateri si sapellan,
 od uelike shalosti bi solse iest preliu,
 zhes to ueliko britkust katera ie on ushiu,
 Varshe (!) tadaí ô greshnik nad semlo skeruio pokrito,
 spomisli kuliku taushent kapliz ie sa tebe prelito.

Angelus 3tius.

17 b.

Ô moi Jesus bodi ti od mene potroshtan,
 htebi ie mene poslou ozha Nebeski (!) donas ta dan,
 Ti refs moresh keruau pott potitti,
 oku ozhesh greshnikam Nebelsa sadobiti,
 Terpi tadaí volnu ô Gospod,
 sa greshnike keruau pott.

Angelus 4tus.

Glihi uishi sem iest mougu htebi priti,
 de ti imash od mene potroshtan biti,
 Ti moresh ta kelich serzhnu piti,
 oku ozhesh te greshnike odreshiti,
 Tudi moresh ta keruau pott potitti,
 ieno uolla ozheta Nebelskiga napolniti.

Judas Jscariotha. Von dem Teufel geführt.

Judas.

Jest sem dougu spremishluuou komu bi ga predau,
 padlu mi ie vserze de ga bodem Judam dau,

⁵⁵⁾ Prvočno je stalo: „Terpeti“, t. j. „terpe Ti“; vsekako je vkupe pisano; poznejja roka je „ti“ črtala.

⁵⁶⁾ „ta“ od poznejše roke vstavljen.

Nebom shnimi ueliku kupa dellou,
 ter samu sa trideseti srebernikou ga iem bom stellou,
 Jest uam pouem de ie on uezh koker taushent lebnou ureden,
 namaram iest sem tudi tech denariou potreben,

18 a.

Kup ste tadai ui smano sturilli,
 uam oblubim de bote Jesusa (!) uashe roke dobilli,
 kateriga bote uidili de ga bom kushnu inu obieu,
 Taistega bote shiher en sleherni preieu,
 Sueshite ga inu gleite de uam na uide,
 de potler ta urshah zhes mene napride,
 Jest sem ga uam suestu zhes dau,
 ter sa en maihen dobizikh (!) predau.

Judas zaguie

Prekleta bodi ta uhra inu ta dan,
 Kadar sem iest biu taku resuedan,
 De sem iest moiga Moistra tem Judam zhes dau,
 ieno skusi leto sem se sdusho ieno stellefsam khudizhu podau,
 Ô greshniki tukai ui od mene en nauk ufsamite,
 ieno od tega greshniga shiuleina odstopite,
 Jest pak s veliko britkostio morem upakli gorretti,
 dokler nissem othu brumnu is Christusham shiuetti.

1. Hernach folgt ein Tambor (!) zu sueß.

2. Souñll bueben alß man haben shan, vor die Juden in ihren eignen shlaidern
 und angeßhmirtten geßchichtern, (!) mit Priglen in händten.

3. 4. Phariseer zu Pferd mit Rothem shapen.

(4) Christus gefangen. Von 4. Großen Juden geführt.

18 b.

5. Annas der Hohe Prießer mit zween Leuiten zu Pferd.

6. Chaiphas mit 2 Leuiten zu Pferd recitirendt

Taiste beseide katere sem pruti uam gouoru,
 prauim Jest bolshi bi blo de bi se on skorei umoru,
 de nabo en sapelauz nashiga folka,
 ga ozhmo dati she drugim sodnikam v roka,
 Kir mu stopio naprei lete prizhe,
 ieno prauio de se on sa synu Boshiga klizhe,
 Satorei kir on nam leto poterduie,
 taku moremo rezhi de samiga boga preklinuie,
 Na zuiblam de sposnate is uasho zhastio,
 de ie on shudizham obseden mozhno,
 morete lohku is tega doli ufseti sami,
 de obeniga bolshi mitelna sa nega ni,
 Mi ga ozhemo h Pilatushu pellati,
 de mi per miru morema she enkrat obstati,
 Pilatus nam more na klizaine nashe sturiti,
 inu nega hte smerti obsoditi inu umoriti,
 ia sai bi po prauizi leto billu,
 de se na krish obeifsi negou tellu.

Pilatus recitendt mit 2. Edl shnaben recitirendt.

Tega zhloueka ste ui meni sem perpelalli,
 ieno taistega vmoie roke zhes dalli,

Jest sprashuiem negou shiuleine,
 toku na naidem h smerti sashlusheine,
 Kir sdei to, sdei gunu ga iest uprasham
 se ima odgouariti niemu sashaffam,
 sakai ie on senkai perpellan,
 inu vmoio oblast zhes dan,
 kar ie mogu tadaí on hudiga sturiti,
 de iest sashaffam taistiga umoriti,
 Sakai iest sem ga uprashou kie ie on hodu kie ie biu,
 per meni se ie skasou dakonza poterpeshliu,
 Tedai pellite ga kherodeshu sakai on bo shellan,
 uidit inu uprashat, kir ie niega deshellan,
 Nai Herodesh potler della kar se mu sdi,
 Zhe ie ureden smerti nai ga umori,
 iest na snaidem nad nym takushne kriuize,
 oku lich ta folk umoriti niega silno klizhe,
 zhe shelte mertuiga taku ui sturite,
 shiuiga usemlo sakoplite.

19 a.

Ein Edelknap zu Pferd mit der gieß Beth Käindl, der ander mit dem Handtuch. —
 Folgen zwen Pharisier zu Pferd. — Christus In weissen Kleidt von 4. Juden geführt.
 Herodes zu Pferd mit zween Edelknaben, recitirendt.

19 b.

Herod
 Dougu zhafsa sem shellu tebe posnati,
 sdei moresh tudi ti mene poslushati,
 ieno na moie uprashaine odgouor dati,
 skusi to ozhem iest toia mogozhnost sposnati,
 moresh uedit, de imam zhes te ulso oblast,
 satorei dei meni koker Judouskimo krallo ta zhast,
 she tebe ozhem iest prou sposnati,
 ieno toio hudobio folku nasnaine dati,
 iest mo ozhem dati eno bellu oblazhillu,
 kateru bode niega kenimu norzu sturillu,
 kir pred mano obeniga zhudesha sturitti nozhe,
 sakai se tudi hualli de mo ie ulse mogozhe,
 le prozh tadaí is duora spred moih ozhy,
 de nebo mogu golufati tech ludy,
 Pilatushu ga supet nasai pellite,
 Tankai niega na nouo satoshite,
 Nai sturi kar ie senim norzam sturiti,
 de bi ga lih pustu brez milosti umoriti.

Alhier Mag man auch 6. Kreuz zähe, vnd 6. Discipulanten sezen, wan man mit
 der zall gfolgen kan, doch ist besser alhier soliche auß zulassen.

Figura 6ta.

20 a.

Flagelatio Christi. Dife Figur ist besetzt mit 5. Personen vnd getragen von 16. Man.

Judaeus Primus.

Hola Bratie pogleite to terda shilla,
 koku se mu bode okuli herbta ouilla,
 ozhem ga taku resmesart koku eno shiuino,
 de le homo sashlishali kai ima sa eno stimo.

Judaeus 2dus.

Le uedre po herbtu de bode ufse odpertu,
is gaishlami restepeno inu is ostrogami resbodeno,
negou diaine ie letto billu, kateru ie ufse to dobro saslushillu,
de se bode to negouo truplu is keruio potillu.

Judaeus 3tius.

Pusti ti mene ter poglei kai iest snam,
iest mu ozhem ufso negouo kosho resbiti sam,
On ne bode obenimu zhloueku mogu podoben biti,
Taku mu ta lepo shlusbo (!) sturiti.

Angelus Primus.

Ah ti restergana rosha inu sazmakana zloueska (!) podoba,
to gaishlaine ie tebi sturillu leta uelika nadloga,
Ah de ni obenna stella othella od Nebefs priti,
inu temu nausmilenu gaishlainu en konz sturiti,
vfsi ti Angelzi kateri htoi shlushbi moreio perprauleni biti,
bi bili iemelli ô Jesus na toie pouelle leto sturiti,
alli toia naisgruntana Milost ni leto perpustilla,
temuzh rada sa te greshnike kry prelilla.

Angelus 2dus.

Ah ti pregreshni zhlouek kam ti toia pamet oberнеш,
de sam sebe uteh posuetnih lushtah sagernesh,
Poglei kai toiga odreshenika kosta toia dushiza,
spouni na negou gaishlaine koku se on uiza,
ti na leto mallo alli zhel (!) nezh na ahtash,
temuzh po toih smerdliuich shelach trachtash,
alli spomisli de leto ufse terpleine od tebe pride,
de so restergani ufsi toiga lubiga Jesusa glidie.

Волген аніежо дие Дисциплінандтен внд Креуз-зіеһер Надь дер Пропорціон.

Figura 7ma Coronatio.⁵⁷⁾

Auf dieser Figur seyndt 7 Kynaben, vnd wird getragen von 16. Mann.

Angelus Primus.

Ah shalast preuelika oh skriunost pokrita,
ah milost Boshia ie skriuio polita,
Ti moi Jesus se pustish sternam kronat,
ieno malu kateri spouni tebi sa to lonat,
To zhisto inu suetu oblizhie,
katero ufse greshnike k sebi klizhe,
Je na israzheno strashno ieno grofsno plauo,
ter od shlakou inu tepeina ufse keruauo.

Angelus 2dus.

Oh Greshnik spemisli toih grehou ostudnost,⁵⁸⁾
ter poglei na toiga odreshenika pohleunost,
koku shpotliu ie on kronan inu sapluan,
de leti biu supet unebefsa perpellan.

⁵⁷⁾ „Coronatio“ od druge, poznejše roke.

⁵⁸⁾ Od poznejše roke je pri tej vrstici ob strani pripisano ime: Mattias debelak“.

Angelus 3tius.

Ah ti zhastito oblizhie katero si nash ufseh Angelzou trost inu uefsele,
obudi tech greshnikou serze inu shele,
oh greshni zhlouek spouni na Jesusauo spotliu sanizhuaine,
ter poslushai tech Judou grosnu shentuaine.

Angelus 4tus.

Oh milost Boshia kai sturi ta lubefsen toia,
de dushe tech greshnikou odreshish skriuio soia,
sternam se pustish kronat inu sanizhuati
sgnusobo pa toie suetu oblizhie opluati,
Bodi tebi ô Jesus uezhna zhast inu hualla
ui ufsi greshniki pa zhastite tega Nebeshkiga kralla,
Kateri ie skusi soia martro inu terpleine,
uam ufsem sadobo obiunu saslusheine,⁵⁹⁾
Skusi katero ste Nebefsa sadobilli,⁶⁰⁾
kir bote boga na uezhne zhase zhastilli.

21 b.

Judaeus Primus.

Pollè moi brat nashiga kralla,
koku mu bode leta ternauo krona lepo stalla,
On ozhe nash kral biti,
Sa tega uolla ga ozhmo is ternoua krona zhastiti,
de usaki bode mougu uidit negoua zhast inu hualla,
katera mu bode ta ternoua krona dala,
On ie nashe firshte sanizhuou,
sam sebe pa pouikhsuou (!),
nasho uero doli tlazhu,
drugo pa nasnano naprei ulazhu.

Judaeus 2dus.

Lubi moi Aron na kollena padi dolli,
ter mu figo usobe pomoli,
Sakai enimu takushnimu se to raima,
de se mu na takushno uisho perklaina,
koker enimu lashniuimu kralo,
bodesh uidu koku mu bode ufse leto lepo stallo,
Ter ternoua krona inu spotliu scepter se niem lepo shika,
ta restergani nagudni plaish nai si ga sam safflika.

22 a.

Judaeus 3tius.

Na kolenih ô lubesniui bratie iest klezhim,
ter mu norze inu figo usobe mollim,
koker enimu ternoumu krallo ufsa zhast dam,
on pa sedy koker en lipou Jesus sam,
Ah lubesniui bratie kronaitega frishnu,
de bodeio sposnali ufsi kai sa en kral je on biu resnizhnu,
On ie le nashe ludy sapeluou,
inu eno nouo uero poterdou,

⁵⁹⁾ Tako prvotno. Poznejša roka je zadnji dve besedi tega stiha prečrtala in nadomestila s „to Nebesko Shouleine“.

⁶⁰⁾ Poznejša roka je zadnji dve vrstici tega govora (4. angelja) črtala.

Sternam se pustish kronat inu Sanizhuati
 Ignusobo pa toie sietu obližhie opluati,
 Bodi tebi o Jesus uežhna žhast inu hualla,
 ui usi greshniki pa žhastite tegu debeshkiga krala,
 Kateri ie skusi soia martro inu terpleine,
 uam ussem sadobo ~~skusi soia martro~~, to Nebeshko Shouleine
 Skupi Katero ste debesh sadobilli,
 Kir dote boga na uežhne žhase žhastilli.

Judaeus Primus!

Polle moi beat nashiga krala,
 Koku mu bode leta ternauo krona lepo stalla,
 On ožhe nash kral biti,
 Ja tegu uolla ga ožhmo is ternoua krona žhastiti,
 de wati bode nougu uidit negoua žhast inu hualla,
 Kateri mu bode ta ternoua krona dala,
 On ie nashe firshite Sanizhuou,
 sam sebe pa pouikhsuou,
 nasho uero doti tlažhu,
 drugo pa nasgno naprei ulažhu.

Judaeus 2dus

Lubi moi Aron na kollena padi doli,
 ter mu žigo usobe pomoli,
 Sakai enimu takushnimu se to raima,
 de se mu na takushno uisho perklaina,
 Koker enimu lashnirumu kralo,
 bodesh uidu koku mu bode usse leto lepo stallo,

keni uredni zhasti inu huali,

Smo niemu scepter uroko, ieno krono na glauo dali,
Tukai pogleidaite nashiga uelikiga preroka,
ter premislite negouo ternouo boroka,

On se ie hualu de ie boshy syn,
alli negoua huala bode skorei konz ufsella inu spomin.

Folgen aniesz die Disciplinanten, und Kreuz zueher, nach der Proportion.

Figura Octaua.

Hieronimus recitiert.

Ah Jesu iest sem te uelikokrat ishalou,

Ti pak se mene pred tem peklam ohranou,

Jest sdei posnam ta suet te lushte iest sauershem,
me ie shou de tolkain lett sem biu temo poduershen,

22 b.

Ah sdei! Ah sdei! sposnam dobroto inu gnado toio,
de se me shenkou ta dan de sposnam pregreho moio,

Tebe sem o Jesus Ah uelikokrat pregreshou,

Mene⁶¹⁾ se pak o Jesus uelikokrat saneshou,

is serza morem rezh debe lich iemou pogubitte,⁶²⁾
de nezhem nigdar uez (!) moiga Jesusa ishalitti,

Ah Jesus koko ie to de se mene saneshou,

koko ie mogozhe blo de martre se odneshou,

Sdai pa is sherza (!) profsem treshe to nebo ume,

ta semla nei na noshe sonze nei she sapre,

bolshe de iest umeriem koker de bi iest spet,

biu vgrehe pogroshen ti pa na krish respet.

Folgen alhier ersten die Eremiten mit denen Rothen Kreuzen auf denen oeffen jawarz
angethan. Anderten Etlliche Disciplinanten noch der Proportion.

Figura Nona. Ecce Homo. Dije Figur wird getragen von 20. Man auf
welcher seyndt 6. Personen.

Pilatus.

23 a.

Pogleite ludie ali ie zhloueku podobn leta,

kateri ie od nog da glauie pouhen spota,

Kateriga ste ui taku grofsnu oderli,

ieno nausmileno negou shiuot odperli,

ia sdei bi se uam iemu she enkrat smilit,

ienu nikar niega tolkai hte smerti silit,

dokler sedai nima uezh podobe sa krala biti,

ieno per letem smiram bi ga iemeli pustiti.

звездъ Суден.

Na krish ga postau krishaiga,

ienu nikar ueliku nasparaiga,

dokler on periatu ie teh greshnih ludy,

ieno greshiti shnimi se na samudy.

Видерумъ Pilatus.

Vsamite tadai ui nega,

ienu krishaite lega,

⁶¹⁾ Zadnji e je od pozneje roke prečrtan.

⁶²⁾ Od pozneje roke popravljeno v: „pogublen biti“.

dokler per niemu nanaidem obene kriuiže,
ieno per uafs obenne postene prauize.

Phariseus.

Ja nasha sapoued ozhe leto,
de on ima umreti sato,
dokler on se ie syn Boshy delou,
ieno tolkain od nesh sapellou,
Eh krishaiga ino k smerti ga obsodi,
de on nam ne bode k vezhi skodi,
ienu oku ti niega shiuiga pustish,
taku postauē zefsarioue nadershish.

23 b.

Widerumb Pilatus.

Tadai morem iest po uoli uafsi ga k smerti obsoditi,
oku ozhem iest per Zefsariu she vgnadi biti,
Tukai si roke Pilatus omie in potem bere vrtl.⁶³⁾
Poslushaite ufsi urtl zhes zloueka tega,
ieno uashih greshnih rokah v oblasti imeitega,
dokler Jesus Nasarenski sapelauz tech ludy,
tako nei se zhes niega ta sodbo (!) sgody,
kateri ie sanizhuauz nashiga zafsaria,
inu koker en fous (!) Mefsias keruizhnu shraia,
katero ufse od uishih ie sadosti sposnano
ter on inu negouo diaine ie kte smerti obdano,
kateriga na to spottliuo mesto uun pelite,
inu med duema resboinika na krish ga perbite,
Tukai Pilatus palzo prelomi inu pred Christusa uershe,
potler supet recitira.⁶⁴⁾

Alli iest moie roke nadoushnu umiem,
ienu tega prauizniga kry shaluiem,
Satorei ui od letega bote teshku raitingo dalli,
ieno tem seplenskimu (!) ognu da gerla stalli.

24 a.

Звечъ Juden abermahj.

Nai zhes nafs ieno nashe otroke se negouo kry snide,
de le on enkrat kti spotliui smerti pride.

Angelus Primus.

Lefsem lefsem pogledai ô zhlouek moi,
ienu spouni kam ie perprau Jesusa greh toi,
od tau da glaue ie nega ufsega restergou,
inu is gnade ie tebe naspodobnu uergou,
Kodo se ne bode ktemu mozhnu sazhudu,
Pilatus ie to nadolshno Jagne kte smerti obsodu,
kateri sdei mozhnu per sercu se smili,
te Judie ozhio imeti mertuga pofsilli.

Angelus 2dus.

Ô Zhudu zhes ufse zhudesa ie leto,
de syn Boshy ie restergan sato,

⁶³⁾ Uprizoritvena opomba. V originalu je med to vrstico in med prejšnjo ter sledečo malo več prostora, nego sicer.

⁶⁴⁾ Kakor gori: uprizoritvena opomba.

de bi mi ufsi sato osdrauleni billi,
nega mozhnu ktemu ta lubefsan silli,
ieno ti greshnik she leto nasposnash,
de bi poslushou negouo stimo inu glafs,
ter ti niega she snouiz is pilatusham zhes dash,
sa eno kratku uelisele inu spafs.

1. Solgen 4. Pharijeer mit zwarzen huetten zu Pferd.
2. Wirdt gefuehrt der wagen beladen mit 2 Kreuzen für die Schacher.
3. zwen Schacher werden gefuehrt zuzamen gebunden von denen Juden doch nicht gerufft.

5. ⁶⁵⁾ Veronica pedestris.

24 b.

Ô Prezhisto oblizhie Boshie koku strashnu si ti resdianu,
s shlaki skriuio snagrusobo ufse obdanu,
na katerim ufsi Angelzi se namoreio sadosti nagledat,
inu obeden zhlouek toie lepote spodobnu pouedat,
Polle ô Greshnik toiga odreshenika,
inu spouni na toia pregreha uelika,
toia perua nadoushnost supet sadobiti,
ie mogu soia reshno kry preliti.

6. Christus daß Kreuz zuehendt.

Tres uel duo Judaei ex parte dextra tot ex parte sinistra.

Judaeus dextrae Partis.

Brathie nashe, inashku se dersitte,

Korasnu ga hsebe potegnite,

Nei nam plazha, kar ie on pregreisheu, ⁶⁶⁾

inu ueidou kadai ie zloueka odreshou,

tu ie on se sdauni sashlusou,

Seikai des ti hudiga ie on muid nami obudou. ⁶⁷⁾

Judaei sinistrae Partis.

Mi ga rukamo, ui ga tepite, ⁶⁸⁾

frishnu fige mu usobe mollite,

Kir on nei oteu nafse gosposke spostuati,

ga mi ozma spotliuu sapluati,

Na Caluario ga frishno ullizimo,

koker foush krailla na khrish perbimo,

⁶⁵⁾ št. 4 je izpuščena.

⁶⁶⁾ Ob strani te vrstice opomba: muelß 2 malß abgeßchriben werden.

⁶⁷⁾ To vrstico so večkrat popravili. Najprej je poznejša roka prečrtala vso vrstico in napisala nad zadnjo besedo „hudobo“. Potem je pod prvotno vrsto napisala ta-le stih: „Sakai dosti hudiga ie on medname obudou.“ Še pozneje je drug korektor napisal na poseben listek:

„Christus Baiulans Crucem post Fig. 13. Duo Judaei. Judaeus 1. Dexteræ partis.

Brathie nafshe, Jnasku se dersitte,

Korasnu ga hsebe potegnite,

Nei nam plazha, kar Je on pregreishu,

Inu ueidou kadai Je zloveka odreshou,

Tu Je on se sdavni sashlusou,

Ker Je on medname sadosti hvdiga obudov.“

⁶⁸⁾ Ob strani pripomba: „Muelß 2 malß abgeßchriben werden.“

Na tem krishu ga ozhmo umoriti,
ieno toku nashe uigshe resuefseliti.

25 a.

Mater Dolorosa Comitans Christum Baiulantem.

Ô Salost preuelika,
poglei zlouek tuoiga odreshenika,
Skai senimi tesauami ie on obdan,
hte smerte toku grosnu pellan,
Ta theshki krish more on uleizhe,
zhe vozhe tebe suoio gnado obleizhe,
Ti Judie ga snagami teptaio,
Ti Fariserij ga sa Boga nasposnaio,
Pilatus ga ie hte smerte ferdamau,
To sodbo ie sturu ta grech Adamau.
Vun ie; on more vmreite,
Na Chrisauch gaugah ie nemu uefseite,
Spomisli tedai ô Greishnikh mui,
Kai ie on terpou sa ta grech tui,
Salui smano zhes negouo martro inu smert,
De bo tebe ta Paradish odpert.

Maria Magdalena.

Ô Salastna Mati Maria Diuizha, (!)
Spumne na tuoio Isuolena Dushiza,
Jeinai toku mozhnu saluati,
zhe nozhes (!) te smerti zhes dati,
Shei (!) ueish de ie Jesus sebe to Martro Isuoleu,
Sa odresheine nashe hsoimu ozhetu moleu,
Jest sposnam tuoio shalost uelika,
Ta spotliuo smert moiga odreshenika,
Sateigauole iest stabo saluiem,
zhes pregreicho moio mozhnu klaguiem,
Pothrostanu uendar bode serze tuoie,
Sakai ta martro ie tu Isuelizhaine moie.

25 b.

Maria Salome.

Ôh grosno sodbo te Judauske prouizhe (!),
Praemishlite toisto moie lube sestrizhe, (!)
Jesus bo hte smerte pellan po keruizhe (!),
zhe uozhe sadoste strite te Boshie Prauizhe, (!)
Pogleide, koku se on stem krisham omahuie,
Jenu ta Greshnikh semu under le posmuhuie,
Ô Maria koku tebe letu toku mozhnu tu serzhe (!) prebode,
Kir ta zlouek nasapusti suoie hudobe,
Jest selim (!) posmalu raishe vmreite,
koker pak uezh ute pregreiche siuete.

Maria Cleaphe et altera Maria.

Ô Greishne Dushe ufse kupai tezite,
szernam quantam se anami oblizhite,
Pomagajte nam zhes nasiga moistra saluati,
soushmi nafso pregrecho oblokati.

katera ie Jesusa k Smerti obsodilla,
 Ta teshki krish na niega rame nauallilla,
 Jeno kier mi nemu namoremo pomagati,
 ozhmo zhes nega smert shalostno klaguati.⁶⁹⁾
 die halbethe Reye Rejterey.

26 a.

Longinus in Equo, longino non facile comodatur
 aequus proinde debet à Magistro peti.

Longinus recitiert.

Sdei se uidi, kai pomaga tebi toie gouorieine,
 katero ni drugiga bilu koker en pustu sdeine,
 Rekoz h de si syn eniga prauiga shiuiga boga,
 ienu drusig nemaio uerieti koker tebe samiga,
 Ja prouizhno so te ksmerti obsodilli,
 ieno na ta krish spodobno so te perbilli
 dokler ti si menu ueliku ludy ksebe perdrushiti.
 inu ti sam moresh od meue is sulzho preboden biti,
 de prou od toiga sapeluaina bom en konz sturieu,
 ieno de keruizhnu nafs nebosh⁷⁰⁾ uezh uzhiu
 Nobeden⁷¹⁾ na rezhi de se ie potaiu,
 ieno de na krishu ni umorien biu,

Tukai ga prebode inu sposna soia pregreho.

Oh iest nasrezhni zlouek koku sem hudobnu sodou,
 de sem serze prauiga boga is sulzo prebodu,
 is kateriga to uezhno shiuleine ludem suira,
 inu moia dusha sa uola greha hudizh poshira,
 ali ah ti usmileni Jesus kai⁷²⁾ ie meni sturiti,
 de bom moutu gnado inu usmilene sadobiti,
 iest sposnam de ti si en prauu vsmileni Bog,
 ter te profsim sbrishi ti meni ta moi greshni douh,
 katero imate tudi ui ufsi greshniki sturiti,
 oku ne ozhte na uezhne zhase pogublenu biti.

Figura Decima. Christus in Cruce. Dije Figur führen auch 2 oder 3 Pferd 26 b.
 noch der proportion, umb welche sich der Proceßion Maister umbgeben muess, zu der
 direction 4. oder 6. Mann.

Magdalena.

Sdei sdei ali preposnu, iest iest sem Christusha vmorilla,
 se prestrashim grosnu, peklenske Martre saslushilla,
 morem iest sposnati inu obstati, dei ti meni o Christe tolku mozhi,
 de sadosti ie ugrehih spati, preliuati solse is moich ozhi,

⁶⁹⁾ Po tej vrstici sledita še dva stiha, ki sta bila pri prepisavanju napačno semkaj dostavljena:

„Na tem krishu ga ozmo umoriti,
 inu toku nashe uigshe resueseliti.“ (fol. 26 a.)

Prim. zgoraj (fol. 24 b : Judaei sinistrae partis. — Pozneje sta bila ta dva stiha prečrtana.

⁷⁰⁾ „Nebosh“ prvotno; poznejša roka je pretvorila to v „nabosh“.

⁷¹⁾ „Nobeden“ prvotno; pozneje v „nabeden“ pretvorjeno.

⁷²⁾ Prvotno napačno: „ . . . Jesus sa uole greha ie meni sturiti:“ iz „sa“ je le napravil korektor „kai“, naslednji dve besedi (uole greha) pa je prečrtal. —

Maria.

Ô shalost moia preuelika,
 Sa uola Jesusa moiga lubiga sinka,
 Kadar uidem nega sueta glauo,
 taku raineno inu keruauo,
 Mene sturi od shalosti upitti,
 ieno od sous moie ozhi shalitti,
 Kadar pak gledam nega suetu oblizhie,
 leto me k iokainu shalostno k sebi klizhe,
 to ufse nega restergano sueto reshno tello,
 katero ie poprei koker to sonze billo,
 Leto da meni urshah ufselei iokati,
 ieno se premillo htemo plakati,
 Ô Greshnik leto ti k serzu prou pelli,
 ieno dərshi utoich mislich ufselei,
 Katero bode sturillu od toich grechou odstopiti,
 ieno smano to nebesko kralestuu sadobiti.

Angelus Primus.

Js Maria shalostno iest vmed martrah stoim.
 od velike shalosti kumei shiuim,
 Ta grenka smert nashiga isuelizharia premishluiem
 ieno is Maria nad taistim is serza shaluiem, 28 b.
 Ter ti greshnik ufse leto slishish,
 ieno sobeno shalostio napremishish,
 Videozh de sa toia uolla ie na krishi vmeru,
 de ie tebi inu ufsem greshnikam ta peku saperu,
 Ah zlouek prou ta shalostno mater premisli,
 ieno nie ueliko shalost k serzu pertisni,
 Pogledai shalostio ie Nie dusha obdana,
 skusi katera pa bode toia dusha oprana,
 ona tukai velika shalost terpi,
 de tebi greshnik to odpushaine sadobi.

Angelus 2dus.

Ô Maria ti preshalastna Mate,
 koku ti greshni ludie malu maraio sate,
 Videozh ufsa obiokano pod krishem stati,
 ienu obeden tebe lefsem na pride iskati.
 Js tabo toiga lubefniuiga synu shaluati,
 ienu sa odpushaine niech grehou se iokati,
 H katerimu ti milostno se poflifsash uabiti,
 de skusi leto bi mogli te nebefsa sadobiti,
 Ah shalost oh britkust te shalostne diuizhe,
 grede uncai shnie trupla inu shalostne dushize,
 Ja ufsi nie glidi so şteshauami obdani,
 de bi le sadobilla te greshnike kir so sapellani,
 Ona sheli de bi se nym te Nebeshka uratta odperle,
 ieno hudizhu is kremplou nyh dushe sderle.

29 a.

Kdo ie biu uoisak letta
katere ie premagou Boga,
Boga toku mozhno ranju,
Nobeden ni toko mozhen biu,

Cupido.

koker ta lubesen uelika,
ie suesalla bres usega strikha,
Tega kter namore ranen bitte,
Se ie pustou od mene suesatte ieno ranitte,
Sa ta grech sadoste strite,
tega suesanega odreshite.

Joannes.

Ô moi Moister Jesu Christe,
guishnu ostaneo befsede taiste,
Raishi ozhem shiuleine pustiti,
koker tebe nikar lubiti,
Prute tebi moie serze gory,
kateru ie usgalla toia reshna kry,
Kateri sazhne tebe enkrat lubiti,
Se namore uezh lubefsen ogalsiti,
Tudi per meni more gorezha ostatici,
ieno ozhem moie serze v toie diati.

29 b.

1. Volgen aniezo noch Etlidhe Creuz zuecher so man hat oder Disciplinanten hernach.
2. zwey Edl Rynaben einer Tragt an einem Polster den Scepter der andere die Cron.

3. Daud mit der Harpsfen.

Lubi moi ozha inu Boch,
Pomagi ti meni smoich nadloch,
Kadar smislim taku me ta iok silli,
Satorei se ti ô milostni Buh zhes me smilli,
Sposnam de sem ta grech pred tabo sturu,
Satorei si ti moi folk skugo pomuru,
Prou tadai ufsa ta nadloga zhes me pride,
Nei se zhes me ufselei toia Sueta uola snide.

4. Ein Edl Rynab den Mantel tragendt.

Figura 12ma. Archa Foederis.

Wirdt getragen von 4. Leuiten, welche mit zween Leuiten beglathet (!) wird die den
Raudt faß halten.

30 a.

Figura 13ma. Sepulchrum Domini.

Dasß Grab wierdt getragen, von 14 Man welche allezeit gewesen Seyn Burger auß
der Gmain, mit Rothten Rnuthen angethan. Darbey gehen 6. Rathß Herrn tragendt die 6.
Windtlichter in schwarzen Mandtlen. Nach den volgen die Herrn Musicanten wie auch die
Hochwürden Herrn Herrn Geißlichen Herr Pfarrer etc: welche Müessen eingeladen werden.
zu Legt

Folgt dasß Volk.

Za tem besedilom je uvrščen najprej obširen, v nemškem jeziku sestavljen seznamek skupin ali „podob“ („Figuren“), kakor so bile razvrščene v sprevodu: torej nekaj scenar („listae particulares pro ordinantibus“). Iz tega posnemamo, da so bili uvrščeni v 6., 7. in 8. skupini „Disciplinanten vnd Creuz zuecher nach der Proportion“, a v 11. „etliche Creuz zuecher“. Dostavek „nach der Proportion“ kaže, da se je število menjavalo in so jih morali porazdeliti med navedene štiri skupine. Tam so tvorili vselej zaključek. Bili so zadnji ostanki javnih spokornikov, ki so se pojavili v raznih časih na razne načine. Po Valvasorju (XI, 695) soditi, so bili „Disciplinanten“ ljudje, ki so se bičali, a „Creuzzueher“ taki, ki so nosili križe v tem sprevodu.

Da je imela loška procesija svoj uzorec najbrže v ljubljanski sem omenil že gori v zgodovinskem uvodu. To domnevo podpira, — rekli bi lahko celo po-

trjuje — primerjanje njenega vsporeda z ljubljanskim. Vzemimo tiskani ljubljanski program, ki so ga dobivali gledalci in udeleženci v roke, da so mogli umeti pomen posameznih skupin. Pri roki mi je izvod, natisnjen l. 1713. v Mayrjevi tiskarni.⁷⁶⁾ Primerimo posamezne skupine in uverili se bomo, da so loške odvisne od ljubljanskih.

Ljubljanski tiskani izvod l. 1713.:	Loški rokopis iz l. 1721.:
1. Der mit dem feuerigen Schwert bewaffnete Rach-Engel ... Gen. 3. v 24.	1. Daß Paradeys.
2. Der Art-Geist des Menschlichen Geschlechts in den eng-gebogenen Rippen deß Weltherschenden Todt eingeshrenkt ... Heb. 9. v. 27.	2. Der Todt.
3. ... der aufgerissene Höllen-Rachen ... Apoc. 14. v. 10.	3. Daß Nachtmall.
4. Der wenige Apfelsaft ... drucket mit solcher Todt-Angst das Lieb-brinnende Hertz Christi, daß das ausgeschwitzte Blut-Bad alle Glieder dessen heiligsten Leib überschwemmet ... Luc. 22. v. 45.	4. Sambson.
5. Der von den Güttern deß Glücks ... ausgezogener Husitischer Fürst, Job. 1. v. 12 ... mit schmerzhafttisten Außsatz geschlagen. Job. 2. v. 7.	5. Das Blut schwizen.
6. Der schönste aus den Menschenkindern entraubet der Kleider wird angebunden ... mit wüttenden Geissel Streichen biß auff die Bein zerrissen. Matth. 27. v. 26.	6. Die Gaislung.
7. Die mit Dörnern eingewundene Lilijen eröffnet ihr Goldtragende Schooß zu einem EhrenThron der verliebten Braut in hohen Liedern. Cant. 2. v 2.	7. Die Crönung.
8. ... ein Cron geflochten, damit das Haut deß Heylands der Welt ... umbzuzainen. Matth. 27. v. 29.	8. Hyeronimus.
9. ... Ps. 41. v. 8... Hebräischen Wölffen ... daß sie durch das ... Crucifige ... Pilatum bezwungen.	9. Ecce homo.
10. Abraham besteiget den Berg ...	10. Christus am Creuz.

⁷⁵⁾ Vspored za l. 1701. ki ga je imel pokojni pl. Radics, je izginil brez sledu. Dasi se je menjavala vsebina vtoliko, da so vstavili sedaj več prisposodob starega zakona, sedaj manj, in da so privzemali večsah tudi simbolične primere iz klasične dōbe, je ostal osnovni ustroj gotovo isti. Celó naslov je moral biti precej stalen. Na izvodu iz l. 1713 slove: Kurzer Begriff deß bitteren Leyden und Sterben Unfers süßesten Heylandes, und Erlösers JESU CHRISTI, Welches Per Figuras & Figurata in der gewöhnlichen Charfrentags-PROCESSION, In einer Herzoglichen Haupt-Stadt Laybach, Von denen P. P. Capucinern unter den eysrigen Schuß und Verwaltung der Hochlöblichen Bauderschafft Redemptoris Mundi, den andächtigen Zusehern, wird vorgefsetet. Im Jahr 1713. MZBACH, Gedruet bey Johann Georg Mayr, einer Pöbl. Landtschafft in Crain, Buchdrucker. — Izvirnik je last knjižnice kn.-šk. duh. semenišča v Ljubljani. V roko sem ga dobil s pomočjo vlč. g. kons. svetnika V. Steske in g. spiritala A. Stroja; obema gospodoma izrekam za trud svojo iskreno hvalo.

11. ... Sambson ... zucket ... die Grund-Saullen
... und stürzet in die Klauen deß Todts ...
Judic. 16. v. 30.
12. Der am Heylwürckenden Stammen des Creutzes
angeschlagene Urheber deß Lebens. Joan 19. v. 34.
13. Die vom Schwert Simeonis tieff verwundete
Königin deß Himmels leget in ihre ...
Schooß von dem schmechlichen Creutz-Holtz ab-
gelösten Sohn ...
(14) Folget das heilige Grab. | 11. Maria sieben Schmerzen.
12. Die Archen.
13. Daß heillige Grab.
(14) — |
|---|--|

Iz tega primerjanja sledi torej, da je obema vsporedoma večina prizorov skupnih, to pa:

1713 (Ljubljana)		1721 (Loka):		1713		1721	
št. 1.	=	1.		št. 8.	=	7	
" 2.	=	2.		" 9.	=	9	
" 3.	=	—		" 10.	=	—	
" 4.	=	5.		" 11.	=	4	
" 5.	=	—		" 12.	=	10	
" 6.	=	6.		" 13.	=	11	
" 7.	=	—		" (14)	=	13	

Največ prispodob je ostalo; a nekatere so prišle na drugo mesto, nekaj jih je pa izostalo. Tiste, ki jih pogrešamo, so bile večidel iz tipologije vzete predpodoobe starega zakona (Job, visoka pesem, Abraham); ostal je samo še Samson. Razen teh je odpadla tudi po prosti fantaziji sestavljena skupina odprtega pekla. Nadomestile so jih pa na novo vstavljene: zadnja večerja (št. 3. l. 1721), sv. Jeronim (št. 8.) in skrinja zaveze (št. 12). Vspored se je vsako leto malo predrugačil. To nam dokazuje razlika med ljubljanskima vsporedoma iz l. 1701 in 1713. O prvem imamo poročila (Costa v Mitt. d. hist. Ver. f. Krain, 1857 in njegovi uporabljevalci), drugi je ohranjen in nima marsičesa, kar je imel prvi. Še jasneje je to za Loko. Tudi tukaj so dali najbrže vsako leto tiskati vspored na isti način, kakor v Ljubljani. V našem rokopisu nimamo samo besedila recitacij, pesem in obširnega scenarija za l. 1721, ampak tudi dva vsporeda za leti 1727 in 1728. Pisec jih imenuje „Periocha“ in to ima isti pomen, kakor „Kurtzer Begriff“. Prvi izmed njih (za l. 1727) ima naslov: „Der Höchste Ghorwürdigere Siebß Triumpf Welcher durch die zwey Welt Kündige, berühmte Kämpfer, den verliebten Christum, vnd der Sündt An dem traurigen Chorfrantag, in der Hoch-Churfürstlichen Statt Sagß Vnter dem Eyrigen Schutz, der Hochlöblichen Bruederſchafft Sanctissimi Corporis Christi, Vorgeſtelt wird. Durch die Ehrwürdige P. P. Capuziner Anno 1727. den 11. April.“ Jasno je, da je služil tu za uzorec ljubljanski tip teh vsporedov. Skupin ima dvanajst: 1. Izgon iz raja. 2. Smrt. 3. Zadnja večerja. 4. Samson. 5. Krvavi pot. 6. Bičanje. 7. Venčanje s trnjem. 8. Sv. Jeronim. 9. Ecce homo. 10. Krist na križu. 11. Žalostna M. B. 12. Božji grob. To v nemščini pisano vsebino zaključuje 24 slovenskih stihov. Prvih 16 je namenjenih za samospjev, zadnjih 8 pa zboru (list 38 b):

Poglei Christian zhe ni letto uelika gnada Boshia De skos Martro Christusovo odreshen se od ognja Poklizan biu suez drugeme uan ste Haidouske uere	Saslusou to suezluzane, te praeue kersanske uere Europa ieno Affrica, moreio na snane date tudi Asia ieno America moreio dones sposnate
---	--

Über diesbezügliche höhere Weisungen fand am 4. Februar 1813 unter dem Vorsitze des Gallois im Beisein der Mairie-Adjunkten Kanduč und Treun, des Sekretärs Kagnus und anderer Räte eine Munizipalrats-Sitzung statt. Nach Verlesung des Zirkulares des Subdélégué von Adelsberg vom 1. Februar durch den Mairie-Sekretär, welches den Wunsch des Subdélégué enthielt, dass auch Innerkrain gleich anderen Städten und Gemeinden Frankreichs zum Beweise seiner Anhänglichkeit Sr. Majestät einige berittene und equipierte Mann anbieten, und dass zur Deckung dieser Auslagen die wohlhabenden Einwohner jeder Mairie und sohin jene von Idria 350 Francs beitragen mögen, feuerte Gallois die Munizipalräte noch besonders zur Grossmut an.

Das Resultat der Zwangssammlung waren 524 Francs, ausser den Munizipalräten ließ sich zu einer freiwilligen Spende Niemand herbei und jeder entrichtete nur den anrepartierten Betrag. Gallois gab 100 Francs.

Noch bevor der Munizipalrat den vorgenannten Beschluss fasste, lief von der Subdelegation die Mitteilung ein, dass der General-Gouverneur die Stellung von 600 Husaren, die zu den Anerbietungen der Kantone dienen sollten, in Kroatien anbefohlen und zugleich die Equipierung und Montierung eines jeden Husaren auf 2000 Francs festgesetzt habe. Dem Adelsberger Kreise waren die Kosten für 6 Husaren mit 12.000 Francs anrepartiert, wozu jede $\frac{1}{4}$ und $\frac{1}{8}$ Hube des Kreises $3\frac{1}{2}$ Francs beisteuern sollte.

Infolge der für die Franzosen ungünstigen kriegerischen Ereignisse drangen die französischen Behörden auf schnelle Eintreibung der Steuerbeträge und der Steuereinnehmer hatte in dem letzten Jahre nicht mehr Zeit, selbst zur Steuereinhebung zu erscheinen. Er beauftragte wiederholt den Gariboldi mit dieser Einhebung und Zusendung der Steuerbeträge.

Wie ausgesogen die Bevölkerung der Mairie Idria war, beleuchtet die Mitteilung Gariboldis an den Steuereinnehmer vom 26. März 1813 zur Genüge. In dieser Mitteilung wird erwähnt, „dass man bis zu diesem Zeitpunkte nicht im Stande war, die Kontribution für zwei Monate einzubringen, indem die Leute ganz ohne Geld sind“.

Aber die französische Steuerschraube kannte keine Rücksichten. Der Steuereinnehmer schrieb dem Gariboldi, dass in einigen Gegenden die Zahlungen sehr schlecht gehen, dass aber ein Erfolg zu verzeichnen ist, wenn die Rückständler stark mit Exekution belegt werden; wenn also dieses die Herren in Idria auch wünschen, so dürfen sie nur mit der Steuer im Rückstande bleiben.

Nachdem im März 1813 Villefosse, der Inspektor des kais. Korps der Staatbergwerke, das Werk in Idria besichtigte, war vom Minister des Innern eine Volkszählung für die Mairie Idria angeordnet. Diese fand am 18. und 19. Juni statt. Am erstgenannten Tage umfasste die Zählung die Häuser in Idria von Nr. 1—200, am 19. Juni von 201 — Schluss. An den nächstfolgenden Tagen kamen die umliegenden Ortschaften an

die Reihe. Jedes Haus musste einen Sachkundigen in die Mairie-Kanzlei entsenden, wo die Zählung vorgenommen wurde.

Am 13. Juni 1813 musste ein Te Deum für den Sieg bei Liezen abgehalten und dem Volke die Absicht dessen bekannt gemacht werden.

Nun nahte der Geburtstag Napoleons, welcher zum letztenmale in Krain gefeiert werden sollte. Der Subdélégué in Adelsberg beauftragte Gallois, dieses Geburtsfest in feierlicher Weise zu begehen und die Mairiebewohner hieran Teil nehmen zu lassen. Er verwendete sich gleichzeitig beim Intendanten wegen Anweisung von 20—25 Francs zur Deckung der Auslagen hiefür.

Am 15. August 1813 als am Geburtsfeste Napoleons wurden gleich beim Anbruche des Tages Pöllerschüsse gelöst. Um 10 Uhr versammelten sich alle Administrationsbeamten und die Munizipalräte von Idria und verfügten sich unter Pöllerschüssen in die Pfarrkirche. Stadtkaplan Matthäus Kerschmanz hielt eine dem Feste angepasste Rede, welche mit dem Wunsche für Napoleons Glück endigte. Dann wurde ein solennes Hochamt und das Te Deum gesungen. Da wegen der regnerischen Witterung keine öffentlichen Spiele zur Unterhaltung des Volkes veranstaltet werden konnten, wurde abends im Adlergasthause den jungen Leuten ein Tanz erlaubt, und jedem $\frac{1}{2}$ Mass Wein nebst Brot über Anordnung des Gallois unentgeltlich verabfolgt. Die Unterhaltung dauerte bis 3 Uhr früh.

Den Administrationsbeamten gab Gallois ein herrliches Diner, bei welchem es an Toasten an Napoleon und die Kaiserin nicht mangelte.

Während dieser Toaste, Glück- und Segenssprüche war die österreichische Armee bereits im Anmarsche gegen Illyrien. Gallois erhielt am 9. September früh einen aus Krainburg datierten Tagesbefehl des Vicekönigs über einen am 28. August 1813 angeblich erfochtenen Sieg der Franzosen über die Verbündeten. Er ließ diesen Tagesbefehl durch den Mairieadjunkten Freyer sofort verlautbaren. Diese Verlautbarung musste jedoch bei der Lage der Dinge und umsomehr Zweifel erregen, da nicht einmal der Ort des angeblichen Sieges angegeben war.

Gallois und die übrigen französischen Werksbeamten erhielten anfangs September von dem aus Laibach nach Triest abgegangenen, richtiger geflüchteten General-Gouverneur auf ihre Anfrage, was bei einer bevorstehenden Gefahr zu tun wäre, die Weisung, sich bis zur weiteren Weisung nach Görz zu begeben. Am 3. September verbreitete sich in Idria das Gerücht, es wären in Altosslitz der Pöllander Mairie, vier Stunden von Idria, bei 80 Mann österreichischer Jäger eingerückt, was unter den Franzosen in Idria Schrecken und Furcht erregte. Diese unerwartete Nachricht bewog die französischen Werks-Beamten, sich samt ihren Familien unter Mitnahme aller Rechnungen und des Geldes um Mitternacht theils der Strasse nach, theils über die Gebirge nach Görz zu flüchten. Tags darauf erfuhr man, dass die Nachricht unbegründet war und von der Pöllander Mairie für Lack nur 3 Schlachtochsen und etwas Hafer verlangt worden sind. Es erfolgten tagtäglich derlei Nach-

richten, die sich aber nie bestätigt fanden. Am 6. September sind die Beamten Hollander, Valentin, Rosenberg und später die übrigen wieder zurückgekehrt.

Am 15. September 8 Uhr Früh kamen 150 kranke französische Soldaten in Idria an, für welche Wagen in Bereitschaft gehalten wurden. Die Soldaten wurden gleich wieder fortgeschafft. Die von der Subdelegation in Adelsberg geforderten, täglich nach Lojtsch zu stellenden 6 Wagen zum Transport kranker und verwundeter Franzosen besorgten wechselseitig die umliegenden Ortschaften. Auch musste die Mairie Idria 8 Schlachtochsen für das französische Militär liefern. Kaum waren diese Schlachtochsen abgeliefert, als die Sendung weiteren Schlachtviehes angeordnet wurde. Gallois berichtete dem Subdélégué, dass er mit äusserster Anstrengung nur vier Ochsen erhalten konnte. Ungeachtet dessen verlangte der Délégué binnen 24 Stunden weitere 13 Ochsen; es konnten jedoch nur je ein Ochs in Vojsko und Jeličenvrh aufgebracht werden. Die Mairie berichtete nun, dass sie sich ausserstande befinde, künftighin nur einen einzigen Ochsen noch zu liefern. Auch Fuhrwerke waren nicht mehr aufzutreiben.

Einer Requisition von 34 Zentner Weizen nach Adelsberg und je 102 Zentner Heu und Hafer nach Laibach konnte nicht sofort entsprochen werden, worauf die augenblickliche Einlieferung dieser Verpflegungsartikel mit dem Befehl wurde, dass die Mairie bei Nichterfüllung binnen 24 Stunden die unnachsichtliche Abordnung eines Kavallerie-Detachements zu gewärtigen habe.

Der französische General Ruggierie verlangte vom Subdélégué in Adelsberg täglich Nachrichten über alle im Adelsberger Distrikte vorgekommenen Ereignisse, vorzüglich jene, über die Bewegungen der österreichischen Truppen. Aus diesem Anlasse wurde Gallois angewiesen, alle in der Idrianer Mairie vorkommenden Ereignisse sogleich anzuzeigen. Er musste mittelst Eilboten über alles, was in der Mairie und an deren Grenzen vorging, täglich Bericht erstatten und die Verfügung treffen, dass am 21. September 30 Bergarbeiter zum Strassenbau nach Birnbaum abgehen konnten.

Indessen drangen die österreichischen Truppen immer tiefer in Illyrien ein; bei diesem Umstande stellte der französische Werksdirektor Gallois an die General-Intendanz in Laibach mehrere Anfragen, ob die in Idria erliegenden Merkuralien weiter versendet werden sollen; er erhielt aber von derselben immer beruhigende Weisungen und gab demnach keine Ordre zu deren weiteren Versendung.

Die nach Triest führende Kommerzialstrasse war durch die oftmaligen, unvermuteten Ausfälle der österreichischen Truppen zur Fortbringung der Merkuralien unsicher und die Verlegenheit des Direktors Gallois wegen Fortbringung der Produkte wuchs von Tag zu Tag. In dieser Verlegenheit gab er am 28. September den Befehl, die Merkuralien, welche in 444 Zentner Quecksilber und 110 Zentner Zinnober im Werte

von 93.948 fl bestanden haben, auf Saumpferden von Idria über Schwarzenberg und Zoll bis an die Görzer Kommerzialstrasse fortzuschaffen. Noch an diesem Tage wurden 58 Zentner Quecksilber nach Schwarzenberg gebracht.

Am nächsten Tage, d. i. den 29. September, flüchtete jedoch Bergdirektor Gallois samt den übrigen französischen Beamten aus Idria unter Mitnahme des französischen Archivs. Zu dieser Flucht beorderte er die Mairieeinwohner Martin Kos, Andreas Kogej, Laurenz Močnik und Georg Sorz, welche dieselben mittelst Fuhrwerk über Görz nach Treviso brachten und am 10. Oktober dort entlassen wurden. Nach der Entfernung der französischen Beamten von Idria unterblieb die weitere Absendung der in Idria noch vorrätig gebliebenen Merkurialien nach Schwarzenberg; die Fortbringung der 58 Zentner Quecksilber wurde nicht weiter betrieben und so geschah es, dass das nach Schwarzenberg abgeführte Quecksilberquantum dortselbst liegen blieb. Hievon wurde dem am 1. Oktober in Idria eingerückten österreichischen Uhlanen-Oberleutnant von Dombrowsky die Anzeige gemacht und er gab sofort Befehl, dass dieses Quecksilberquantum wieder nach Idria geschafft werde, was am 5. Oktober auch geschah.

Bei dieser Gelegenheit hat sich Gappelhutmann Anton Hribar besonders hervorgetan; er übernahm freiwillig die Rolle eines Kundschafters und seiner mit Lebensgefahr verbundenen Mitwirkung war es zu verdanken, dass das bereits nach Schwarzenberg gebrachte Quecksilber gerettet wurde.

Als am 1. Oktober 1813 die in Idria befindliche feindliche Besatzung des 84. Regiments den österreichischen Infanterie- und Kavallerieabteilungen in der Stärke von 300 Mann das Feld räumen musste, strömte das Volk von allen Seiten herbei und empfing die österreichischen Truppen mit Jubel und Vivatrufen. Hiebei zeichnete sich Handelsmann Mathias Albrecht besonders aus. Unter anderem zerstörte er den an Stelle des gegenwärtigen Adlers am Adlergasthause befindlich gewesenen französischen Adler und beauftragte einen Maler mit der Herstellung eines österreichischen Adlers auf seine eigenen Kosten, was in Gegenwart der österreichischen Offiziere auch sofort geschah. Das Bild ist fertiggestellt worden, die Zahlung leistete jedoch die Werkskassa und die Jahreszahl 1813 auf dem heutigen Bilde deutet auf diese Begebenheit.

Gleich beim Einrücken der österreichischen Truppen in Idria wurde der pensionierte 66 jährige Grubenhutmann Anton Zazula den Offizieren als verdächtig angezeigt und beschuldigt, dass er die den entflohenen französischen Beamten gehörigen Effekten, wie auch die kostbarsten Sachen versteckt und mit dem Gallois einen heimlichen Briefwechsel unterhalten habe.

Auf diese Angabe hin wurde Zazula am 3. Oktober um Mitternacht nebst seinem Sohne, Markscheider Anton Zazula, durch die Polizei- und Militärwache aus dem Bette abgeholt und zu den Offizieren geführt.

Er wurde einem Verhöre unterzogen und da er das ihm zur Last gelegte Verbrechen leugnete, wurde er auf eine erbärmliche Art mit Stockstreichen behandelt. Zwei Tage darauf wurde er wieder verhört und da er die Schuld nicht eingestehen konnte, so wurde er mit der Drohung in Ketten gelegt, dass er in einer Stunde erschossen werden wird. Da man ihm jedoch keine Schuld beweisen konnte, wurde er am nächsten Tage wieder frei gelassen. Gekränkt über diese Misshandlung beabsichtigte Zazula eine Beschwerde bei Sr. Majestät gegen das Militär einzubringen. Er wurde jedoch vom nunmehrigen Maire Kanduč bewogen, das zu unterlassen und die Beschwerde dem Grafen von Hohenwart in Adelsberg einzusenden, welcher die Angelegenheit dem F. M. L. v. Radivojevich zu übergeben versprach.

Gleichzeitig mit Zazula und seinem Sohne wurden auch Gariboldi, Franz Schäber, Magazinsgehilfe, Franz Reichel, Chyrurg und Johann Petelin, Bergarbeiter, gefänglich eingezogen. Dem Gariboldi wurden seine Papiere durchsucht, worauf er den nächsten Tag wieder enthaftet wurde, dasselbe geschah später auch mit den übrigen Verhafteten.

In der Absicht des Landwehrhauptmannes Bruder, des Meerfelduhlanen-Oberleutnants Otto von Dombrowsky und des Leutnants H. Goldstein des Reisky-Infanterieregiments war es gelegen, sich des Privateigentums der geflüchteten französischen Beamten zu bemächtigen, wozu sie, wie sie vorgaben, besonderen Auftrag hatten. Da ihnen angezeigt wurde, dass auch Gariboldi diese Effekten aufbewahrt hatte, sandten sie den Maire Kanduč mit mehreren Trägern zu ihm ins Haus mit der Forderung, ihnen auf Befehl des Hauptmanns Bruder sogleich alle dem Paissé und Alfons Desarts gehörigen Sachen zu übergeben, was Gariboldi auch sogleich tat. Desgleichen wurden in der Wohnung des Paissé die noch dort befindlichen Sachen, welche er dem Gariboldi und seinen Hausleuten hinterlassen hatte, durch den Maire hinweggetragen.

Das gleiche versuchte Kanduč beim Pfarrer Baron Rauber, welcher aber für die bei ihm befindlichen Sachen ein Pauschale in Geld den Offizieren gab.

Da Gallois eine Stoffensammlung beim Markscheider Anton Zazula aufbewahrt hatte, wurde auch diese abgenommen. Neben Zazula konnte auch der Bergarbeiter Johann Petelin keine hinlängliche Auskunft über die verborgen sein sollenden, dem Gallois und Hüttendirektor Paissé gehörigen Preziosen angeben und auch dieser wurde mit Schlägen gezüchtigt.

Alle abgenommenen Sachen wurden in das Adlergasthaus zusammengebracht, wo die Offiziere wohnten und dort an verschiedene Parteien veräussert.

Die Effekten des Desarts reklamierte sodann dessen Frau Marguerite. Sie schrieb dem General Grafen von l'Espine, dass ihr Mann längere Zeit in Genua weilte, wo ihn kritische Handelsumstände zwangen, seine Lebensstellung aufzugeben. Er nahm sodann die Stelle eines Ma-

gazinsinspektors beim Bergwerke in Idria an und als die österreichische Armee herannahte, befahl ihm der Direktor des Etablissements, mit ihm und den übrigen Beamten abzureisen; sie und die Kinder schickte er nach Italien, während die Möbel und sonstige Effekten in Idria zurückgeblieben waren. Da sie ohne Hilfe und Existenzmittel war, bat sie den General um Zurückstellung dieser Effekten.

Schon am 3. Oktober erhielt die Mairie Idria die Mitteilung, dass Franz Graf von Hohenwarth, k. k. Kämmerer und Gubernialrat mit der Leitung des Adelsberger Kreises betraut wurde, welcher nun die Entfernung aller französischen Adler und die sofortige Versammlung des Munizipalrates anordnete, um denselben von den fröhlichen Ereignissen in Kenntnis zu setzen; zugleich ordnete, er ein Dankfest für den kommenden Sonntag an. Den Deserteuren musste sogleich nachgespürt und alle auffindbaren Militärrüstungen und Munitionen nach Adelsberg abgeführt werden. Die Mairie musste 2—3 Boten Tag und Nacht in Bereitschaft halten. Für die Einlieferung eines jeden feindlichen Soldaten war eine Taglia von 6 fl festgesetzt.

Auch wurde angeordnet, dass alle Amtsgeschäfte in derselben Ordnung, wie sie unter der französischen Verwaltung stattfanden, provisorisch fortgeführt werden sollen.

Der Maire Kanduč ließ im Namen der Stadt dem Gubernialrat Grafen von Hohenwarth nachstehendes Schreiben zugehen:

„Mit grenzenloser Freude habe ich aus Ihrer hochgeschätzten Zuschrift entnommen, dass Seine Majestät der Kaiser Franz der Erste geruhet haben, Hochselben die provisorische Leitung des Adelsberger Kreises anzuvertrauen. Ich werde mich samt den Herren Munizipalräten äusserst bestreben, Ihren erteilenden Aufträgen vollkommen Genüge zu leisten. Wir sind der mit Sehnsucht erwarteten und erwünschten Gelegenheit froh, unsere Anhänglichkeit an Seine Majestät, unseren erhabenen Kaiser Franz den Ersten durch die genaueste Erfüllung unserer Pflichten beweisen zu können, um uns des besondern Vertrauens, welches Hochselben in uns setzen, würdig zu machen.“

Am 9. Oktober als am Vorabende der festgesetzten Feierlichkeit wurde mit Kanonen- und Pöllerschüssen der Anfang derselben angekündigt; dann gieng der Zug mit der ganzen Feldmusik durch die Stadt, wo Gross und Klein versammelt war und wobei sich unter Jubel und Vivatrufen alle Freudenbezeugungen äusserten.

Tags darauf noch vor Tagesanbruch wurden wieder Kanonen- und Pöllerschüsse zur Ankündigung des feierlichen Tages gelöst. Um 10 Uhr Vormittag versammelten sich die Ober- und Unterbeamten des Bergwerkes, der Maire mit den Munizipalräten und anderen Honoratioren, wie auch die älteren Vorsteher der Bergleute in Uniform mit ihrem vergoldeten Werkzeug, Schlägel und Eisen in der Hand, in dem oberämtlichen Ratssaale, von wo aus sich die Versammelten unter Voraustragung der Bergfahne im feierlichen Zuge mit dem provisorischen Oberamts-

präsidenten in die Pfarrkirche begaben. Während dieses Ganges erdröhnten fortwährend Schüsse. In der Kirche hielt Stadtkaplan Jakob Karze an die zahlreiche Versammlung eine Ansprache, worin er die Pflichten der Untergebenen gegen Gott und ihren Monarchen besonders ans Herz legte. Die geistreiche Rede endigte mit Glück- und Segenswünschen für Kaiser Franz. Es folgte sodann ein solennes Hochamt und das Te Deum. Nach dem Hochamte gelangten 150 Laib Brod an Stadtarne zur Verteilung. Abends um $\frac{1}{2}$ 7 Uhr war wieder Zapfenstreich mit einer allgemeinen Illumination der Stadt, welche sehr imposant ausfiel. Besonders zeichneten sich die ärarischen Gebäude und zwei Gasthäuser aus. Unterdessen ging ein Schützenkorps aus eigenem Antriebe durch die Stadt und gab unter Vivatrufen durch Abfeuerung der Gewehre Salven, was besonders vor jedem kaiserlichen Adler, welche sämtlich vom Maler Ignaz Scherowitz neu hergestellt und in einem Kranze prächtig beleuchtet waren, wiederholt wurde. Im Gasthause zum schwarzen Adler wurde eine Unterhaltung veranstaltet, wozu die Werks- und Mairiebeamten, Munizipalräte und andere Honoratioren in grosser Zahl erschienen waren. Dieselbe dauerte bis 4 Uhr in der Früh. Die Bergleute veransalteten im gleichen Gasthause ebenfalls eine Unterhaltung mit Tanz. Die Unkosten hiefür trug der Ökonomiefond.

Die zum Betriebe des Bergwerkes benötigten und von den Franzosen zurückgelassenen Materialien repräsentierten einen Wert von 113.483 fl 17 kr. Diesem gegenüber standen die rückständigen Zahlungen an Pensionen und Provisionen, die Löhnungen für Berg- und Forstarbeiter, dann Beamtenbesoldungen, zusammen mit 26.409 fl 15 kr.

Rührend stellte das Bergoberamt die traurige Lage der Beamten und Arbeiter dem Kreisamte in Adelsberg dar. Von allen Seiten drängten sich die Bergarbeiter, welche von den Lebensmitteln gänzlich entblösst waren, an die Werksleitung heran und baten um Unterhaltsbeiträge. Das Bergoberamt bat das Kreisamt, Massregeln zu treffen, dass die rückständigen Zahlungen ehestens und um so mehr beglichen werden, als der Winter bereits den Einzug gehalten; da auch der Getreidevorrat ausgegangen war, erbat es sich auch für die letzten zwei Jahresmonate 1800 Metzen Weizen und 2900 Metzen Korn.

Auf Grund mehrfacher Vorstellungen erhielt das Bergoberamt bei den zerrütteten Finanzen einen Verlag von nur 4000 fl.; diese Summe reichte jedoch nicht hin, um den augenblicklichen Mangel bei der Arbeiterschaft zu decken. Beamte, Pensionisten, Provisionisten und Fuhrleute giengen leer aus. In den ersten 4 Monaten nach Abgang der Franzosen sah es also in Idria traurig aus. Das Elend war so gross, dass sich der Stadtpfarrer Ludwig Freiherr von Rauber veranlasst sah, dem Bergoberamte zu berichten, dass er bei den täglich sich mehrenden Krankenbesuchen überzeugt hat, dass nicht nur deshalb die Zahl der Kranken von Tag zu Tag zunimmt, weil den Leuten die allernotwendigsten Nahrungsmittel gänzlich fehlen, sondern dass dies auch die Ursache sei, dass die Arznei-

mittel ohne Erfolg bleiben. Ja er fügte noch bei, ohne die Sache zu übertreiben, dass wirklich schon drei Personen nur deshalb gestorben sind, weil sie sich nicht einmal eine Rindsuppe kaufen konnten, um sich zu stärken. Er fand sich als Ortspfarrer im Gewissen verpflichtet, nicht nur das Bergoberamt davon in Kenntnis zu setzen, sondern auch zu bitten, dass das Elend der Arbeiter höherenorts dargestellt und demselben abgeholfen werde.

Nicht minder bestätigte der Bergwerks-Chirurg Reichel, dass die Ursache der vielen Krankheiten der Mangel an entsprechender Nahrung sei und bat das Oberbergamt, die Kranken mit Geld zu unterstützen.

Das Oberbergamt machte nun auf Grund dieser Anzeigen an das k. k. österr. illyrische General-Gubernium in Laibach die wiederholte Vorstellung und bat um entsprechende Geldmittel, um die Rückstände zu berichtigen. Geordnete Zustände traten jedoch erst Mitte 1814 ein.

Der französische Beamte Franz Chavy, welcher bei der Werksschmiede als Verrechner angestellt war und mit den anderen in Idria angestellt gewesen französischen Beamten beim Vorrücken der österreichischen Truppen sich von Idria entfernt hatte, ist gegen Ende Oktober 1813 wieder nach Idria zurückgekehrt und bat, ihn wieder in den Dienst, den er vorher bekleidete, einzusetzen. Da aber diese Stelle bereits provisorisch besetzt war und nach Anordnung der Kreiskommission alles so zu verbleiben hatte, wie es die Kommission am 5. Oktober vorgefunden hat, so nahm das Bergoberamt Anstand, seiner Bitte sogleich zu entsprechen.

Gleich darauf reichte Chavy ein Gesuch um seine Entlassung und um Bezahlung der ausständigen Besoldung ein.

Das Gubernium bewilligte dessen Entlassung sowie die Verabfolgung der vom 1. Oktober 1813 als vom Tage der österreichischen Besitznahme bis zum Tage der Dienstesentlassung verfallene Besoldung a Konto des österreichischen Aerariums; in Hinsicht der früheren Gehaltsforderungen aber, welche auf die französische Verwaltung einen Bezug hatten, wurde derselbe an die französische Regierung gewiesen.

Chavy, welcher zu St. Reim im Departemente der Goldküste gebürtig war und bereits 4 Jahre vor der französischen Okkupation in Idria weilte, wo er auch heiratete, verließ jedoch Idria nicht. Aus unbekanntenen Gründen wurde er im Monate März 1814 verhaftet und dem Kreisamte in Adelsberg eingeliefert.

Zu gleicherzeit reichten die französischen Beamten Friedl und Ardien, letzterer ein Schweizer, Gesuche um Wiederanstellung ein, wurden jedoch abgewiesen.

Professor Lemaire wurde bei dem Umstande, als die Schule keines französischen Sprachmeisters mehr bedurfte, im Jänner 1814 entlassen und ihm 40 fl Abfertigung bewilligt. Auch Professor Lagerbauer wurde bis Ende Dezember 1813 befriedigt, entlassen. Martin Preth, Maschinist und Giesser, Benedikt Miller, Bau- und Zeichenmeister, sowie Johann

Kriesten, Gärtner und Waldhüter, wurden mit einem Quartalsgehalte abgefertigt.

Nach und nach kamen meistens alle jene österreichische Beamten wieder in Idria an, welche im Jahre 1809 ausgewandert waren. Gariboldi versah provisorisch die Werksvorstandstelle. Der von der französischen Werksadministration pensionierte Physiker Anton Nanger wurde wieder reaktiviert. Im November reichte die Arbeiterschaft ein Gesuch ein, in welchem sie bat, das Fest der hl. Barbara feiern zu dürfen. Unter der österreichischen Regierung ist dieser Tag stets feierlich begangen worden, weil diese Heilige als Bergpatronin angesehen und zu ihrer Verehrung auch der Pfarrkirche in Idria der Name der Bergpatrone SS. Achazi und Barbara beigelegt worden ist. Die französische Regierung ließ dieses Fest ebenfalls feierlich begehen, nachdem aber die Feiertage in Illyrien restringiert worden waren, wurden auch in Idria die Feiertage der Bergarbeiter eingeschränkt und die französische Werksleitung hat im Jahre 1812 angeordnet, dass das Fest der hl. Barbara stets an dem nächstkommenden Sonntag gefeiert werden soll. Da nun die Arbeiter selbst auf die Feier dieses Tages sehr viel hielten, wurde die Feier vom Illyrischen Gouverneur bewilligt und zugleich empfohlen, hiebei Gott dem Allmächtigen für die Segnung der österreichischen Waffen zu danken und um weitere gleiche Beglückung derselben zu bitten.

Am 26. November 1813 erging die Verlautbarung des provisorischen Geberaluberniums in Laibach, womit der österreichische Kalender und die Kirchenandacht, so wie sie im Jahre 1809 bestanden haben, in allen Diözesen wieder eingeführt wurden.

Seine Majestät Kaiser Franz hat die oberste Leitung der von den österreichischen Truppen besetzten illyrischen Provinzen, in welchen das Quecksilberbergwerk eine vorzügliche Aufmerksamkeit verdiente, der Armee-Hofkommission anvertraut.

Dieselbe machte Sr. Majestät den Vorschlag, den sehr erfahrenen und tätigen Rechnungsrat Benecker mit noch einem Buchhaltungsbeamten nach Idria abzuordnen, um die Kassen und Material-Vorräte mittels ordentlicher Liquidation zu übernehmen, in das Kasse- und Rechnungsfach volle Richtigkeit zu bringen, standhältige Anträge zu machen, was in der Gebarung sofort geändert werden muss und ein zureichendes, aber wirtschaftliches Personal in Vorschlag zu bringen.

Da Se. Majestät diesen Antrag genehmigt haben, so wurde dem Rechnungsrat Benecker eine Instruktion mitgegeben und derselbe in Betreff Erstattung seiner Berichte und Vorschläge an den Civil- und Militär Gouverneur in Illyrien F. Z. M. Freiherr von Lattermann verwiesen.

Auf Grund der von Benecker der Regierung gemachten Vorschläge, erschien am 16. November 1815 eine „Hofkammer Organisations-Verordnung“ welche hinfort in Kraft verblieb.

Am 5. März 1814 fand unter dem Vorsitze des Hofkommissionsrates von Dillinger im Beisein des Benecker, Gariboldi, Krampfeld, Kagnus

und des Hofbuchhaltungs-offiziales Krone eine Sitzung statt, in welcher die Einschränkung des Werksbetriebes und eine Restriktion der Arbeiterschaft besprochen wurde. Die künftige Jahreserzeugung war mit 2000 Zentner Quecksilber, 600 Zentner gemahlten und rohen Zinnober, dann 130 Zentner ätzenden und 10 Zentner süßen Sublimat sowie 70 Zentner Präzipitat bestimmt und der Mannschaftsstand ist bedeutend reduziert worden. Infolge dieser Restriktion sind 150 Arbeiter disponibel geworden. Die Bergarbeiter reisten meist nach Eisenerz, Forstarbeiter nach Gmunden und Aussee ab.

Nach dieser Restriktion betragen die Jahreseinnahmen der Bruderlade 1480 fl, die Ausgaben 1260 fl.

Während der französischen Herrschaft wurden an fortlaufenden Pensionen 2569 fl 24 kr
an Provisionen 5950 fl 17 kr
bewilligt. Nach Abzug der Franzosen stellten die gesamten Ruhegebühren jährlich eine Forderung von 18.000 fl an das Werk.

Mitleid erregten die Witwen jener Bergarbeiter, welche im Jahre 1809 zu den Fahnen einberufen und nicht mehr zurückgekehrt waren. Die französische Administration wollte diesen Arbeiterwitwen keine Provision anweisen, weil sie sich mit dem Todtenscheine ihrer Männer nicht ausweisen konnten und bei den Franzosen die Vermutung vorherrschte, dass dieselben noch die Waffen gegen die französische Regierung tragen. Man verwendete sich wiederholt an das General-Kommando in Graz um diesbezügliche Auskünfte, jedoch erfolglos. Das Schicksal dieser Witwen während der Franzosenherrschaft suchte man durch freiwillige Beiträge an Getreide und durch Geldunterstützungen zu erleichtern. Nach Abzug der Franzosen erhielten diese Witwen ihre Gebühr.

Am 13. Februar 1814 wurde das Geburtsfest des Kaisers Franz äusserst feierlich begangen. Der kirchlichen Feierlichkeit wohnte auch der Regierungskommissär von Benecker bei. An diesem Tage wurden 84 der düftigsten Einwohner mit Fleisch und Wein beteiligt. Grössere Unterhaltungen konnten wegen grosser Notlage der Bevölkerung jedoch nicht veranstaltet werden.

Im Weiteren ließ Graf Hohenwart nachstehenden Auftrag zugehen:
„Allerhöchst Se. Majestät, welche die Befreiung des Oberhauptes der Kirche als einen der glücklichsten Erfolge des gegenwärtigen, für das Glück und die Ruhe Europas unternommenen Krieges ansehen, indem der Papst endlich in dem Augenblicke von dem französischen Kaiser freigelassen worden, als kein Teil Frankreichs mehr blieb, welcher ihm zum sicheren Aufenthaltsort hätte dienen können, haben laut hohen Ministerialschreibens vom 14. d. M. durch höchstes Kabinettschreiben aus Dijon vom 5. März zu befehlen geruhet, dass unverzüglich in allen Kirchen allerhöchst ihrer Staaten ein feierliches Dankfest zur Befreiung des Oberhauptes der Kirche begangen werden solle, welchem die sämtlichen weltlichen Autoritäten beizuwohnen haben werden.“

Dieses Dankfest fand in Idria am 8. Mai 1814 statt, welches mit Absingung des Ambrosianischen Lobgesanges schloss.

Als Schluss der Feierlichkeiten verfügte der General-Gouverneur eine Friedensfeier in Laibach am 10. und 11. Juli 1814. Aus jedem Kreise Krains waren 12 Paar junge Leute zur Friedensfeier erschienen, welche als ein Andenken an diesen Tag von der Frau Gemahlin des Gouverneurs mit einer schönen Schleife beteilt wurden.

Auch die Mairie Idria sandte hiezu 2 Paare, welche auf den Opfertisch dieses Festes gediegene, in Form eines Herzens geschliffene Quecksilbererze in einem zierlich verfertigten Kranze hängend, darreichten.

* * *

Bevor wir dieses Kapitel schliessen, können wir nicht umhin, nochmals jener Personen zu gedenken, welche bei den beschriebenen, so wechselnden Umständen eine wichtige Rolle gespielt haben.

Vor allen sei Bergrat Leopold von Passetzky erwähnt, welcher die Franzosen dreimal nach Idria ankommen sah. Er war ein Sohn des Idrianer Oberbrennmeisters gleichen Namens und ein geborener Idrianer. Im Jahre 1778 kam er in die Schemnitzer-Bergakademie und wurde am 19. Juli 1786 als Idrianer Bergpraktikant zur Berggerichtssubstitution nach Lienz in Tirol übersetzt. Aber schon im Jahre 1787 wurde Passetzky, als anlässlich des forcierten Hüttenbetriebes der Beamtenstand der Hütte vermehrt wurde, als Oberbrennmeistersadjunkt nach Idria zurück berufen. Am 16. Jänner 1788 erhielt er nach dem Ableben seines Bruders, Buchhalters und Zinnoberfabrikdirektors Ignaz v. Passetzky die Zinnoberfabrikdirektorstelle in Idria und am 9. Februar 1791 die leitende Oberhüttenverwalterstelle. Nach mehrfachen Anerkennungen seitens der Hofkammer in Münz- und Bergwesen haben Se. Majestät Kaiser Franz I. dem Passetzky im Jahre 1808 als Belohnung für dessen ausgezeichnetes Bestreben in Verbesserung der Brenn-Manipulation, dann für die von ihm erfundene Fabrikation eines dem chinesischen in jeder Hinsicht gleichen Zinnobers und für die eingeführte Methode, die kleinen Quecksilbergefälle, ohne sie in Ziegeln zu schlagen auszubrennen, wodurch dem Werke, als auch der Gesundheit der Arbeiter wichtige Vorteile verschafft wurden, die grosse goldene Zivil-Ehrenmedaille mit der Kette allergnädigst zu verleihen geruht.

Bergrat von Passetzky wurde nach Abzug der Franzosen von Nussdorf nach Idria übersetzt und zum definitiven Werksvorstande ernannt.

Er starb in der Aktivität in Idria am 16. Mai 1823 nach kurzem Krankenlager. Die westliche Seite der Friedhofskirchenmauer in Idria birgt noch heute eine einfache Tafel, welche dem Andenken Passetzkys geweiht ist.

Dessen Tochter Karoline war mit dem Werksbuchhalter Alois Greipel verheiratet. Als dieser im Jahre 1824 von Idria nach Gmunden übersetzt

wurde, übersiedelte auch die Witwe Passetzky's, Klaudia geb. v. Schullern, nach Gmunden.

Greipel hatte 2 Kinder und zwar eine Tochter Karoline, welche in den 60er Jahren, und einen Sohn, welcher Pfarrer war und in den 80er Jahren in Gmunden gestorben ist.

Der Bergdirektion ist es gelungen, Bilder der Idrianer Werksvorstände von den letzten zwei Jahrhunderten zu erwerben. Ein Bild des Bergrates von Passetzky konnte bisher jedoch nicht aufgefunden werden. Sollten diese Zeilen dazu beitragen, ein solches ausfindig zu machen, so wäre die Bergdirektion den betreffenden geehrten Lesern zum grössten Danke verpflichtet.

Karl Ritter von Gariboldi war der Sohn des Idrianer Oberamtsrates und Berggerichtsbeisitzers gleichen Namens, welcher am 7. August 1791 in Idria gestorben ist. Nach dessen Ableben wurden ihm die Amtsgenden des Vaters, nämlich die des Justiziärs, Gerichts- und Herrschaftsverwalters übertragen.

Auch Gariboldi sah die Franzosen dreimal in Idria. Die letzte französische Epoche absorbierte jedoch seine Kräfte vollends. Noch unter der Franzosenherrschaft suchte Gariboldi im Jahre 1813 in Görz Erholung. Nach Abzug der Franzosen wurde ihm die Werksvorstandstelle provisorisch übertragen und nach Ankunft des neuen Werksvorstandes Bergrates von Passetzky starb er am 11. November 1814.

Der im Vorstehenden mehrmals erwähnte Handelsmann Mathias Albrecht, welcher so oft Beweise seines patriotischen Geistes und seiner Anhänglichkeit an das österr. Kaiserhaus gegeben, kam nach der allgemein gewordener Stockung des Handels und nachdem sich die Gläubiger seines Vermögens und der Realitäten, bestehend in den Häusern Nr. 101 und 102 neben der Stadtpfarrkirche in Idria, bemächtigt haben, nahezu auf den Bettelstab. Albrecht diente 10 Jahre beim Werke und wurde bei einer Restrangierung der Arbeiter im Jahre 1801 entlassen, weil er Handel trieb und keine Familie hatte. Im Jahre 1816 sah er sich genötigt, sich wieder um die Werksarbeit zu bewerben und wurde in Rücksicht seiner patriotischen Verdienste als Rechenwächter angestellt und für eine Aufseherstelle vorgemerkt. Aber noch in demselben Jahre trat er aus dem Dienste, weil er das unangemessene und ärgerliche Betragen des französisch gesinnten zweiten Wächters, Josef Thurn, nicht aushalten konnte. Im Jahre 1821 erhielt er aus allerhöchster Gnade eine tägliche Unterstützung bei der Werkskassa angewiesen.

Die Mineralschätze Idrias bestimmte Napoleon, wie bereits erwähnt, zur Dotierung seines höchsten Ordens, des Ordens der drei goldenen Vliesse. Jederman müsste bei dieser Bestimmung von dem Gedanken durchdrungen sein, dass der gewaltige Korse der Bergstadt Idria ein wohlwollendes Interesse entgegen gebracht hätte. Doch dem war nicht so. Wie die vorstehenden, nach amtlichen Quellen geschöpften Daten beweisen, hat Napoleon im Rausche aussergewöhnlicher Kriegserfolge an dem Unter-

legenen in missbräuchlicher Anwendung des Siegerrechtes viel Elend auch in das Land Krain getragen.

Aus der Stätte eines friedlichen Bergmannsschaffens wurde durch die rohe Gewalt und das grenzenlose Ausbeutesystem eine hungernde, unzufriedene Gemeinde geschaffen und die Inwohner, welche noch einen Rechtssinn, eine Moral besaßen, fühlten durch ihr edles Denken umso mehr die Härten der rohen Gewalt, als diese zur Verwirklichung selbstsüchtiger Zwecke dienen sollte.

Im Bestreben, die zur Kriegsführung erforderlichen Geldmittel zu beschaffen, wurde das Land materiell erbarmungslos ausgesaugt. Diese Tatsache kann durch die gegebenen schönen, aber nicht eingehaltenen Versprechungen der damaligen französischen Machthaber nicht verwischt werden.

Die besten, rechtlich und patriotisch denkenden und handelnden Beamten verliessen lieber das Werk, als dass sie sich der starren und rohen feindlichen Gewalt gefügt hätten. Der fachlich intelligente, von edler Denkungsart beseelte und klar blickende Bergrat von Passetzky, welcher noch ein halbes Jahr unter der französischen Regierung diente und diese kennen lernte, hat die Zustände während der französischen Okkupationen durch eine Rede gekennzeichnet, in der er auf die völlige Erschöpfung des Bergbaues infolge der unverantwortlichen Ausbeutung desselben und auf die brotlosen und unglücklichen Arbeiter und Arbeiterfamilien hinwies. Erst die Reokkupation gab der ausgebeuteten, in Armut und Elend versunkenen Bevölkerung der Bergstadt mit der ersehnten Ordnung und Ruhe allmählich auch die nötigen Lebensbedingungen wieder zurück, nachdem auch der schwer geschädigte Bergbau in normale Bahnen gelenkt wurde.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

II.

Kragulji. — Accipitres.

Ptice krepko mišičnatega telesa z velikim prsnim grebenom; zgornji kljun se v drugi polovici kljukasto krivi in presega spodnjega; sedilne noge do krakov pernate; čutila ostro razvita. Zgolj podnevne roparice.

V razredu ujed so ločili prej kragulje kot podnevne ujede od sov. Novejša raziskavanja so pokazala, da so kragulji bolj sorodni kormoranom in štorcljam; zato jih znanstveniki zdaj obravnavajo v posebnem razredu ločeno od sov.

Kragulji so vobče krepke in ostročutne ptice. Primeroma velika in ploščata glava je na kratkem vratu. Nekoliko sploščena lobanja se loči

od sovje tudi po močno razviti solznici. Močan kljun se v drugi polovici proti koncu krivi v ostrokoničasto kljuko, ki tiči, kakor ostri kljunovi robovi sploh, v izredno trdem roženem tulcu. Vse vrste imajo golo voščnico, le pri brkatem seru je s perjem pokrita. Grodnica ima močan greben, njen zadnji rob nima zarez, pač pa večkrat okroglasta okenca. Peruti so dolge in proti koncu navadno močno zožene. V roki je 11 letalnih peres. Kragulji so dobri, večinoma veličastni letalci, nasprotno so pa na tleh neokretni. Noge so le do krakov poraščene s perjem. Prvi prst noge je obrnjen nazaj, ostali trije naprej in zvezani z ozko kožico (sedilne noge, pedes insidentes). Zunanji prst brez kremplja je daljši kakor notranji prst brez kremplja. Prsti so oboroženi z ostrimi, srpasto zakrivljenimi kremplji, da z njimi napadajo in odnašajo svoj plen.

Takoj za puhom zraste kraguljem pravo krovno perje, ki se tesno prilaga telésu. Nasprotno dobe sove, razen pegaste sove, vmes še takozvano mesoptilno perje, ki je na pol puh na pol krovno perje. Pri kraguljih ga ne opazujemo nikdar. Skoraj vedno so samice znatno večje in imajo bolj zamolklo barvano perje kakor samci. Na površno znesenem gnezdu vale samice same, pač pa pomagajo samci donášati hrano.

Kragulji se hranijo skoraj samo z vretenčarji, žuželkami in črvi. Svoj plen zalezujejo, ga ujamejo in umore, ali pa najdejo živali, ki so poginile, ter jih požro kot mrhovino. Preden kragulji hrano prebavijo, jo omehčajo v golši. Neprebavljive snovi kepijo in jih izmetavajo kot izbljuvke. Njih živež je popolnoma enak živežu zveri; njih hrana jih torej loči tudi v koristne in škodljive vrste. Po načinu prehranjevanja je razvit ves njihov život, njihovi udje in vsa njihova zunanost; kar jih tudi strogo loči od ostalih ptičjih skupin in jih izvrstno usposobi za lov na druge živali. Vsi ti znaki so duhovito strnjeni v znanstvenem nazivu *accipitres*, kar pomeni roparje ali lovce.

Kragulje dele sistematiki v dve skupini in te v 4 družine. Prva skupina (*grypomorphae*), ki obsega samo družino kondorjev — *cathartidae*, — nima na spodnjem grgavcu (*syrinx*) mišic in ne popolno razvitega nosnega predela. Žive izključno le v Ameriki, zato jih imenujejo tudi „jastrebe novega sveta“. Druga skupina (*aetomorphae*) se deli v sledeče tri družine: v kačarje (*serpentariidae*), jastrebe (*vulturidae*) in sokole (*falconidae*). Vrste te družine imajo na spodnjem grgavcu mišice in popolnoma predeljeni nosnici in so značilne predvsem za stari svet. Izmed teh nas zanimajo samo sokoli in jastrebi. Opisovanje kraguljev pričnemo iz tehničnih ozirov s poslednjo družino.

Jastrebi. — *Vulturidae*.

Glava in vrat sta gola ali pokrita s puhom; na koncu vrata pernat krežljec; zgornji kljun z dolgim ravnim gredeljem in le končno kljukasto krivino; kremplji močni, toda topi; krempejl zadnjega prsta ni daljši kakor krempejl srednjega; hranijo se z mrhovino.

Jastrebi so po večini močne in velike ptice, ki imajo kožo na glavi in na vratu golo ali pa le s puhom pokrito. Kurjemu kljunu podobni kljun je iztegnjen in raven ter se kljukasto zakrivi šele na koncu. Trdi končni del loči zadruga od mehkega začetnega. Nosnici ležita v voščenici in hrustanec med njima ni pretrgan (predeljene nosnice, nares imperviae). Kjer prehaja vrat v trup, imajo jastrebi naščepirjen ovratnik iz mehkega in podolgovatega perja. Peruti so navadno velike in široke; zato se lahko vzdignejo jastrebi kljub svoji velikosti v nebotične višave, kjer jih komaj opazimo. Večinoma je 4. letalno pero najdaljše. V repu je 14 trdih krmilnih peres, ob njih razvito krovno perje je pa izredno dolgo. Krak je večinoma na zgornjem delu pernat in vedno pokrit z malimi ščitci, ne pa z širjimi deščicami. Najkrajši je 1. prst, četrti je večinoma daljši kakor drugi, srednji bistveno daljši kakor četrti ali drugi. Kreпки kremplji so slabo zakravljeni in najmočnejši na drugem prstu.

Pri jastrebih dobi veliko, dolgo in široko perje šele v 4—5 letih svojo pravo stalno barvo. Mladiči se ne razločujejo bistveno od odraslih ptic, izvzemši pri mrharju (*neophron perenopterus*); spreminja se pa oblika perja. Beli puh na glavi počasi zgine in ptici zraste skoraj ščetinasto perje. Krežljec, ki ima od začetka ozko, mahljajoče perje, postane sčasoma krajši, širji in bolj volnat.

Jastrebov (starega sveta) je kakih 20 vrst, ki žive v južni Evropi, v Aziji in posebno v Afriki, ponekod zelo visoko v gorah. Hranijo se z mrhovino, ki jo zagleda njihovo bistro oko, ne pa zavoha tanek nos, kakor so nekdanj mislili. Vendar se lotijo jastrebi v sili tudi živih živali. V gorkih deželah so jastrebi potrebni, da čistijo ceste nesnage in pospravljajo mrhovino. Ljudstvo jih zato ščiti kot koristne ptice in jih ne preganja. Voda jim je neobhodno potrebna, da jo pijo in se v nji kopljejo. Jastrebi žive v gorovju ali skalnatih pokrajinah, mnogi tudi v gozdih, odkoder preiščejo in preletajo daljne kraje za plenom. Za gnezdišča si poiščejo podmole in votline na nepristopnih pečinah, ali pa si napravijo površno znesena košarasta gnezda na visokih drevesih.

Rjavi jastreb, vultur monachus L.

Navadna imena. Slovensko: rjavi jastreb (Erjavec), sivi jastreb; hrvaško: golovrati jastrieb, mrcinjaš kapaš, orlina, sup starješina (Brusina); češko: sup hnědý, sup popelavý, mnich; poljsko: sęp kasztanowaty, szary; rusko: černoburyj grif, šeryj grif; nemško: Kuttengeier, Mönchsgeier, grauer Geier, großer Geier, aschgrauer Geier, gemeiner Geier, brauner Geier, Kahlkopf, Arriangeier, Pyrenäen-adler; italijansko: avvoltoio; francosko: vautour, vautour moine; angleško: Black Vulture, Cinereous Vulture Ashcoloured Vulture.

Znanstvene sozračnice: Vultur cinereus, Gmelin. Vultur bengalensis, Gmelin. Vultur niger, Brisson. Vultur arrianus, Temminck. Vultur leporarius, Gesner. Vultur vulgaris, Daudin. Gyps cinereus, Keyserling in Blasius. Aegyptius cinereus, Bonaparte. Aegyptius niger, Savigny. Polypteryx cinereus, Hodgson.

- Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, šte. 4, 133, šte. 4. — *Freyer*, 7, šte. 2. — *H. Graf v. der Mühle*, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 11, šte. 3. — *J. Hinterberger*, Die Vögel von Österreich ob der Enns, 5–6, šte. 1. — *Dr. R. A. Linder Mayer*, Die Vögel Griechenlands, 9–10, šte. 3. — *Fritsch*, 4, tab. 1, sl. 4. — *Erjavec*, IV. del, 210–211. — *Fritsch*, Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 175–176, šte. 2. — *Madarász*: I. c., Z. f. O. 1884, 244, šte. 1. — *Schulz*, 1, šte. 1. — *Ornis Carinthiae*, 21–22, šte. 1. — *J. Frivaldszký*, Aves Hungariae, 1, šte. 1. — *A. J. Jäckel*, Systemat. Übersicht der Vögel Bayerns, 3–4, šte. 3. — *Ornis balcanica*, II. zv., 135–136; III. zv., 400–402; IV. zv., 111. — *Naumann*, V. zv., 317–322, tab. 67. — *Brehm*, 6. zv., 443–447. — *Gjurašin*, dio II., 113. — *Reichenow*, 67, 71, šte. 171. — *Hennicke*, Die Vögel Mitteleuropas, 228–230, tab. 61. — *Hennicke*, 66, tab. 33. — *C. dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: Manuale di ornitologia italiana, 1 (posebnega dela) — *C. G. Friderich-Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel itd. 1905, 383–385, tab. 25, sl. 3. — *Schäff*, 314–315. — *O. Reiser*, Das Dunenjunge vom Kuttengeier, Vultur monachus L., O. M. Sch. 1907, 331–333 (tab. VII in VIII). — *Dr. E. Klein*, Naši ptici, 69, šte. 145. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. Díl I, 522–525. — *Ornis Romaniae*, 429–432. — *W. Hagen*, Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 63. — *Hartert*, 1208–1210, šte. 1626, sl. 203. — *F. Tischler*, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 152, šte. 134. — *A. Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 365, sl. 154.
- Rey*, 10–11, tab. 2, sl. 1–2. — *G. Krause*: Oologia universalis palearctica, seš. 5. — *Szielasko*, Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik. J. f. O. 1913, 282, šte. 204.

* * *

Široka glava na vrhu pokrita z volnatim puhom, ob straneh pa s ščetinami. Na gornji polovici vrata koža gola in višnjevkasta. Voščenička višnjevkasto siva z okroglastimi nosnicami; kljun bočno stisnjen; punčiča temnorjava. Na vsaki rami šop gibljivega perja; perje vobče temnorjavo. Krak na polovico poraščen s perjem, goli del zamazano poltene barve; krak komaj daljši kakor srednji prst.

Ta največji jastreb je bolj tršatega in neokretnejšega telesa kakor njegov beloglavi sorodnik. Debelo in široko glavo pokriva po vrhu volnat puh, ob straneh pa ščetinasta peresca. Močan kljun, ki meri v loku (čez kljuko) 113 mm, je črnkast in bolj visok kakor širok; tudi okrogle, v višnjevkasto sivi voščenički ležeče nosnice so skoraj tako široke kakor visoke. V bistrem in srednje velikem očesu opazimo temnorjavo punčico. Sprednji del vratu je gol in blede višnjevkast. Ako potegne neporaščeni vrat k sebi, tedaj napravlja perje ostalega vratu srčast ovratnik, v katerem se skriva goli del popolnoma.

Sivi jastreb je silna in velika ptica, ki meri po dolžini 1100 do 1150 mm. Peruti imajo 780 mm, razprostrte pa 2700 mm. Na vsaki rami ima gibljiv šop razpuščenih, širokih in zaokroženih peresce. Zaokroženi rep presega peruti, ima 12 krmilnih peres in meri 400 mm.

Vobče je sivi jastreb enakomerno temnorjavo sivega perja, Le zgoraj je glava blede rjavkasta ali rjavkasto bela; na grlu je s ščetinicami pomešan puh temnejše barve. Posebno stari ptiči imajo svetlo obrobljena

peresa in so sploh nekoliko svetlejšje barve. Malo večja samica ima temnejše perje kakor samec. Mladiči so na mestih, ki so pri odraslih pticah gola, pokriti s tankim in zelo temnim puhom; večja peresa so svetleje obrobljena.

Krepke noge so čez polovico, skoraj dve tretjini, krakov poraščene s perjem, približno 130 mm dolgi kraki so 65 mm navzdol pernati. Natančne mere nog so sledeče: krak 132—140 mm;

	brez kremplja	kremplj v loku	kremplj v telivi
zunanji prst	46—49 mm	24—31 mm	20—25 mm
srednji prst	87—93 mm	35—40 mm	24—26 mm
znotranji prst	45—49 mm	41—43 mm	24—28 mm
zadnji prst	35—38 mm	36—39 mm	24—26 mm

Naslikana noga (tab. VIII.) je nekega, dne 20. marca 1900 na Majevici v Bosni na gnezdu ustreljenega starega samca.

Sorodnika rjavega jastreba sta vultur auricularis, Daudin, tolik kakor rjavi jastreb, iz severovzhodne in južne Afrike, in vultur occipitalis, Burchell, ki je manjši od rjavega jastreba in prebiva po severni, vzhodni in južni Afriki.

* * *

Rjavi jastreb živi v deželah ob Sredozemskem morju, po južno zapadni Aziji do srednje Azije, Indije in Kine; na Portugalskem, v Španiji, v severnem Maroku je redek. Živi na Krimu, Kavkazu in Uralu; redek je v Egiptu. — V Evropi je stalen po ravnih in goratih gozdovih na jugovzhodu ter se včasih zaleti kakor drugi jastrebi daleč do severne Nemčije, Danske, Kurlandije in Livonije ¹⁾.

Tudi v severnih kronovinah Avstro-Ogrske so ustrelili posamezne rjave jastrebe. Na Češko pride od vzhoda posebno iz Galicije in Ogrske prav redkokdaj ²⁾. Pomotna je trditev, da bi bil rjavi jastreb gnezdlj kdaj v deželi ³⁾. Na Moravskem so opazovali skoraj vse rjave jastrebe v maju in večinoma le v vzhodnih krajih, kjer so gozdovi v zvezi z obsežnimi Karpati. Od tu so se zaleteli vsled raznih okolnosti v notranjost dežele ⁴⁾. V avstrijsko Šlezijo, ki leži med Sudeti in Karpati, se zaleti večkrat ⁵⁾; ustrelili so dosedaj le 4 ptice in sicer dve l. 1858, po eno l. 1861 in 1894 ⁶⁾. Še mnogo redkeje so ga opazovali v zapadnih kronovinah. Za Gorenje Avstrijsko navede J. Hinterberger le dva slučaja iz l. 1836 in 1842; v novejšem času so videli 9. XI. 1887

¹⁾ M. O. V. W. 1887, 113.

²⁾ J. f. O. 1872, 384. M. O. V. W. 1889, 178. O. J. 1893, 86; 1897, 24.

³⁾ M. O. V. W. 1894, 37.

⁴⁾ J. f. O. 1874, 341, št. 4; 1875, 408, št. 1; 1883, 52, št. 121. M. O. V. W. 1879, 64 in 72.

⁵⁾ J. f. O. 1883, 52. O. J. 1894, 23; 1895, 245; 1897, 24, in 1900, 228.

⁶⁾ H. Holwa, Die Vogelfauna in Schlesien, 28, št. 301.

pri Ischlu leteti rjavega jastreba od severovzhoda proti jugozapadu ⁷⁾. Na Solnograškem so ustrelili le dva in sicer 4. VI. 1886 in 19. IX. 1897 ⁸⁾. Za Predarlško in Tirolsko pa ni brez dvoma dokazan ⁹⁾. Na Koroškem so ga opazovali večkrat in maja 1883 je baje celo gnezdil v Ziljskih alpah ¹⁰⁾. V celovškem muzeju imajo ne posebno dobro nagačenega rjavega jastreba ¹¹⁾. Tudi na Nižjem Avstrijskem jih je bilo nekaj ustreljenih ¹²⁾; za Štajersko je dokazan samo 20. junija 1897 na graščini Rogatec ustreljeni rjavi jastreb ¹³⁾, druge navedbe so dvomljive ¹⁴⁾.

Na Kranjskem je živel in gnezdil rjavi jastreb njega dni baje na Gorenjskem v planinah ¹⁵⁾. Freyer ga je uvrstil brez vsake nadaljne opombe med znane ptice naše dežele. Schulz pravi, da je zelo redek, in da so ga ustrelili maja 1878 pri Velikih Laščah. Orožen ga navaja med vrstami mediteranskega in ponskega živalskega pasa, ki prihajajo le redko na Kranjsko ¹⁶⁾. Dne 9. oktobra 1909 so ustrelili po preteku 30 let zopet rjavega jastreba pri vasi Verdunu nad Toplicami ¹⁷⁾. Bil je mladič, ki ga hrani prirodopisna zbirka novomeške gimnazije. V ljubljanskem deželnem muzeju je samica, ustreljena 28. maja 1878 pri Velikih Laščah, ki jo je podaril muzeju tedanji velikolaški župnik M. Frölich.

Čudno bi bilo, ako bi rjavega jastreba še ne bili opazovali v Istri, ker gnezdi redno ob Savi in tudi v gorovju med Savo in Dravo, kakor poroča rajni cesarjevič Rudolf ¹⁸⁾.

Drugod na Avstro-Ogrskem je rjavi jastreb povsod stalen ptič in reden gnezdilcec. Po navedbah ptičeslovcev gnezdi v vzhodni Galiciji ¹⁹⁾, v Bukovini pa redkokdaj ²⁰⁾. Na Sedmograškem so ga tudi v skupinah 5—8 ptic ponovno opazovali ²¹⁾ in dognali, da gnezdi redno v tamošnjem gorovju ²²⁾. Na Ogrskem preleti skoraj vse dele dežele za mrhovino ter gnezdi posebno v južnovzhodnih pokrajinah. V budimpeštanskem muzeju je 10 rjavih jastrebov.

⁷⁾ Ornis 1889, 400, šte. 1.

⁸⁾ O. J. 1898, 119 in 210. — Vikt. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 22.

⁹⁾ J. f. O. 1875, 408, šte. I. M. O. V. W. 1897, 140, šte. 204.

¹⁰⁾ Ornis 1885, 236; 1889, 400, šte. 1. ¹¹⁾ M. O. V. W. 1888, 6.

¹²⁾ J. f. O. 1883, 52, šte. 121. ¹³⁾ O. J. 1898, 210.

¹⁴⁾ J. f. O. 1875, 408.

¹⁵⁾ Landes-Museum im Herzogtume Krain. Zweiter Jahresb. 1838, 14.

¹⁶⁾ Orožen, Vojvodina Kranjska, prirod., polit. in kult. opis, 147.

¹⁷⁾ Dr. Gv. Sajovic, Carniola 1910, 52. — Von einem Jäger: Die Landesausstellung. Laib. Zeitung 12. Oktober 1910, S. 2609.

¹⁸⁾ J. f. O. 1883, 52, šte. 121. ¹⁹⁾ J. f. O. 1897, 445, šte. 163.

²⁰⁾ Ornis 1885, 236; 1887, 25; 1888, 33. V. Jahresber. (1886) itd., 39. Ornis 1889, 400, šte. 1.

²¹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 19. Ornis 1885, 236; 1887, 25; 1888, 33. V. Jahresber. (1886) itd., 39. Ornis 1889, 400. ²²⁾ M. O. V. W. 1896, 91, šte. 1.

Na Hrvaškem in v Slavoniji, posebno na rodovitni Fruški gori je bil, vsaj njega dni, reden gnezdilec, ki pa zadnji čas očitno gineva. Tudi drugod, n. pr. pri Kupinovem in v ornitologično znameniti Obedski bari so opazovali njegova gnezda²³⁾. V narodnem muzeju v Zagrebu imajo 10 nagačenih rjavih jastreb²⁴⁾. Dne 14. aprila 1887 so ga opazovali v Reškem zalivu na svetilniku²⁵⁾. V Dalmaciji je po gorovju stalen, toda redek²⁶⁾. Njegova gnezditve v Dalmaciji še ni dognana. V Bosni in Hercegovini je živel prva leta po avstro-ogrski okupaciji le v posameznih pokrajinah. Najpogostejši je bil v južnih krajih; v srednjih pokrajinah in na severu je bil zelo redek; sedaj je redkejši kakor beloglavi jastreb²⁷⁾. Najpogostejši je ob Savi; opazovali so ga večkrat med Livnom in Prisapom, pri Reljevu, pri Travniku v Posavini. Preden je zasedla Avstro-Ogrska ti deželi, je bival tod mnogoštevilno ter je bil ob tedanjih razmerah izredno važen zdravstven organ²⁸⁾; v do-glednem času bo pa tudi tu popolnoma izginil. V sarajevskem muzeju je 5 nagačenih rjavih jastreb²⁹⁾.

V Srbiji ni posebno redek. V Podrinju pravijo njemu in beloglavemu jastrebu: labinar.³⁰⁾ V belgrajskem muzeju so trije ptiči brez navedbe spola, in sicer: iz okolice Uba iz septembra 1879, z dne 2. junija 1903 s Kopaonika in z dne 4. junija 1903 iz Raške³¹⁾. O. Reiser ga je večkrat opazoval na svojem potovanju po Srbiji, gnezda pa ni mogel nikdar zaslediti in tudi ne zanj izvedeti. Dognal je, da biva na Savi planini, vzhodno od Ljubovine proti Povelju, posebno pa v okolici Prokuplja³²⁾. V Črni gori je kakor v sosednji Dalmaciji zelo redek. Führer ga je videl ob albanski meji le dvakrat dne 17. novembra 1893 skupaj z beloglavim jastrebom pri mrhovini na bregu Cijevne, potem pa dne 19. marca 1894, ko je letel z neke skale nad prepadom Zatrijebca proti Cijevni; kolikor mu je bilo znano, niso tam ustrelili še nobenega jastreba te vrste. Dne 20. avgusta 1899 ga je videl krožiti nad Skrobatašem v družbi z beloglavim jastrebom, brkatim serom in kačarjem³³⁾. Četrtega rjavega jastreba je opazoval 28. julija 1900, ko je letel s Surtormana proti Rumiji³⁴⁾.

²³⁾ O. J. 1913, 182. ²⁴⁾ Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 42.

²⁵⁾ Ornis 1890, 275.

²⁶⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 19. Ornis 1889, 400. J. f. O. 1904, 84. Aquila 1903, 82; 1913, 518.

²⁷⁾ J. f. O. 1888, 39. O. Reiser: Prebivanja četiriju vrsta evropskih lešinara u Bosni i Hercegovini. Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 51/57.

²⁸⁾ O. M. Sch. 1905, 139. — Fr. B. Laska, Das Waidwerk in Bosnien und der Hercegovina, 53. ²⁹⁾ Ornis 1899, 178.

³⁰⁾ Muzej srpske zemlje. Ornitološke beleške iz muzeja srpske zemlje, 10 (posebnega odtiska iz Nastavnika).

³¹⁾ Spisak ptica muzeja srpske zemlje, 16. — Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 138.

³²⁾ Izveštaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbiji god. 1899 i 1900, 21 (posebnega odtiska iz „Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu“ 1904).

³³⁾ O. J. 1900, 175. ³⁴⁾ O. J. 1901, 65, št. 164.

Na Grškem je rjavi jastreb precej redek, posebno v zapadnem delu ³⁵⁾; vobče je tam veliko redkejši kakor beloglavi jastreb. Nekateri trdijo, da na Grškem tudi posamezno gnezdi. V Rumuniji je stalen in ostane v deželi tudi pozimi. Gnezdi v Dobrudži ³⁶⁾ in v Karpatih ³⁷⁾. Redek je v Bolgariji. Da bi na Bolgarskem gnezdil, kakor nekateri trdijo, ni dokazano. V Dobrudži gine z gozdi polagoma tudi rjavi jastreb.

V Italiji je pogost na Sardiniji, redkejši na Korsiki, zelo redek na Siciliji; semtertje se prikaže v Kalabriji, na Toskanskem, v Liguriji, v okolici Piacence in Ferrare. Na Pirenejih in v Španiji gnezdi po samezni pari. — Na otoku Malorki je zelo pogost gnezdilec ³⁸⁾.

Ta največja evropska roparica ne živi nikjer v večjem številu, le redkokdaj ga opazujejo v jatah od 6—11 ptic. V največ pokrajinah je stalen, ker prenese precejšnji mraz. Na južnem Francoskem živi le od maja ali junija do oktobra, ob selitvi ga najdemo v Alžiru ³⁹⁾. Živi večinoma v gozdu, kjer tudi gnezdi, močvirnih ravnin se ogiblje. V Tibetu so ga našli 3871 m visoko ⁴⁰⁾.

* * *

Rjavi jastreb je miren, v svojem vedenju ima nekaj plemenitega, kar nas spominja na orle. Tudi ni tako požrešen kakor njegov beloglavi tovariš. V kretnjah je zelo okoren in leti počasi, mahaje s perutmi, razprostrši vidno kvišku posamezna letalna peresa, kar ga razločuje od drugih njegovih vrstnikov. V mogočnih krogih se dvigne počasi do nebotične višine, da ga človeško oko komaj zapazi, ter se ravnatoko polagoma zopet spušča na zemljo. Na tleh koraca enako vsem drugim jastrebom: život drži vodoravno, rep privzdignjen, vrat povešen in hrbtno perje ima naščepirjeno. Včasih je zelo plašen, drugič zopet manj previden. Če se je do sitega nažrl, je zelo len in pusti človeka tako blizu, da ga lahko z gorjačo pobije. Tudi v jetništvu je zelo miroljuben in proti človeku zelo pohleven; z drugimi sotrpini živi v prijateljstvu ⁴¹⁾. Vid in sluh sta ostro razvita; ni pa dognano, če ga na njegovih daljnjih izletih, odkoder se ne povrne včasih po več dni, bolj vodi vid ali vonj. Seveda je obnašanje rjavega jastreba v različnih podnebjih tudi različno ⁴²⁾. Ranjen se brani s kljunom in s perutmi. Njegov hripavi glas se sliši le ob gnezditvi, posebno, ko ima že mladiče v gnezdu, in je podoben mišarjevemu mijavkanju „klui klui“; ponavlja ga večkrat zaporedoma in je najbrž parilni glas ⁴³⁾. Živi zelo dolgo.

³⁵⁾ J. f. O. 1856, 212; 1862, 370, in 1863, 303.

³⁶⁾ Gerh. Max Sintenis, Zur Naturgeschichte des Kuttengeiers (*Vultur cinereus*). Ornith. Zentralblatt 1878, 146—147. Ornith. 1886, 415. — *Aquila* 1898, 110, 136—140; 1909, 169. ³⁷⁾ O. J. 1904, 61.

³⁸⁾ Dr. A. v. Jordans, Die Vogelfauna Mallorcas. *Falco* 1914, 115—116.

³⁹⁾ J. f. O. 1888, 140. ⁴⁰⁾ J. f. O. 1916, 234.

⁴¹⁾ M. O. V. W. 1889, 380. ⁴²⁾ J. f. O. 1854, 183—184.

⁴³⁾ *Aquila* 1898, 137—138.

Hrani se z mrhovino vseh živali, posebno pa s sesalci. S svojim zato primerno razvitim kljunom reže kakor s škarjami in trže kakor z nožem, tako da obere meso popolnoma od kosti, akoravno je včasih že na njih prisušeno. Nekateri trdijo, da napada tudi žive živali, predvsem manjše sesalce⁴⁴⁾, zasačili so ga že pri zajcu; некоč se je lotil celo privezane koze. Požre kožo in kosti živali. Kostni prebavi, kožo pa izmeče v izbljuvkah. V sili so mu dobri plazilci, dvoživke in žuželke; največje želve odpre spretno s svojim kljunom⁴⁵⁾; za ribe ne mara. V krajih, kjer razsaja več let zaporedoma živinska kuga, se število rjavih jastrebov kmalu pomnoži.

Gnezdi v jugovzhodni Evropi okoli Sredozemskega morja do Himalaje. Gnezdo je vedno na drevju; zelo visoko v suhih vrhah, včasih pa tudi nizko od tal. Redkokdaj si izbere gnezdišče v skalovju; vedno pa na takem kraju, odkoder more neovirano odleteti. Gnezdo je skrbno naneseo iz močnih, z zemljo zgoščenih vej, mladik in krepeljcev ter je podloženo s tanjšimi vejicami, nad katerimi je plitva kotanja iz drobnejših šibic. Gnezdo meri v premeru okoli 150 cm in je 75 cm visoko, da je valeča ptica v njem popolnoma skrita. Eno gnezdo porablja več let zaporedoma. Gnezdilna doba traja od srede februarja do srede aprila. Samica znese navadno samo eno jajce, redkokdaj dve, bolj podolgate oblike. Lupina je močna, srednje zrnasta, raskava in brez bleska; vzbokline so razločne in drže na vse kraje ter so široke približno 1·1 mm, vdrtine pa okoli 0·3 mm. Na topem koncu so včasih vozalčki. Znojnice so stalne, komaj vidne, robate, okrogle, plitve in okoli 0·15 mm velike. Jajca so na belem ali belorumenem dnu bolj ali manj gosto rjastordeče pikčasta, pegasta ali črtana, včasih kakor marmorirana. Dobe se pa tudi čisto bela jajca. Pravijo, da mlade samice zneso lepo pisana, starejše malo pegasta ali bela jajca; drugi zopet trdijo, da so jajca iz južnih krajev bolj pisana kot ona iz severnih⁴⁶⁾. Izpihana jajca so proti luči po Rey u rumeno, po Bau u rumenordečkasto, po drugih zeleno prozorna⁴⁷⁾. Jajca merijo poprečno največja 96·2 × 73·6 mm, najmanjša 84·3 × 67·5 mm, tehtajo poprečno najtežja 28·82 g, najlažja 21·4 g. 80 jajc, ki jih je dobil Rey l. 1879 iz Dobrudže meri povprečno 89 × 71·8 mm, največji 95·5 × 66·3 in 90·4 × 71·8 mm, najmanjši 84·3 × 67·5 in 90·2 × 64·5 mm; tehtala so povprečno 24·83 g, najtežje 28·6 g, najlažje 21·4 g. 86 jajc, ki jih je izmeril Jourdain je merilo povprečno 91·64 × 68·74 mm, največji 107 × 68·6 in 99 × 76 mm, najmanjši 83·4 × 68 in 88 × 56 mm. 1 jajce z dne 4. aprila 1897 iz Dobrudže je merilo 93 × 72·2 mm in tehtalo 26·5 g⁴⁸⁾. 1 jajce z dne 1. marca iz Turkeстана je merilo 91·8 × 71·6 mm in tehtalo 29·25 g⁴⁹⁾.

Gnezdi le enkrat. Samec in samica valita zelo vztrajno ter izvalita vedno le 1 mladiča v več kakor 30, v jetništvu pa v 50—51 dneh⁵⁰⁾.

⁴⁴⁾ J. f. O. 1872, 396. ⁴⁵⁾ J. f. O. 1861, 424. ⁴⁶⁾ J. f. O. 1873, 320.

⁴⁷⁾ Z. f. O. u. O. XVIII. letn., 195. ⁴⁸⁾ Aquila 1898, 173.

⁴⁹⁾ Z. f. O. u. O. XV. letn., 134. ⁵⁰⁾ J. f. O. 1909, 231.

Mladič raste zelo hitro, vendar ostane vsaj 4 mesece v gnezdu. O. Reiser je dobil pri Glavatičevu še 16. julija navidezno popolnoma doraslega mladiča, ki ga ni mogel nikakor pripraviti, da bi bil zletel z gnezda. Starši ga sicer skrbno pitajo z mrhovino, vendar ga ne branijo tako junaško, kakor se navadno misli. Mladiči se hitro udomačijo.

Človek bi mislil, sodeč po velikosti in mogočnosti rjavega jastreba, da nima nobenega sovražnika; pa vendar ga nadleguje precejšnje število sitnih zajedalcev, ki jih poznamo dosedaj 7 vrst; deloma žive v drobu, deloma v perju. Ob gnezditvi ga vznemirjajo orli, sokoli in drugi manjši roparji. Vrane, krokarji in srake mu pokončujejo jajca, ko odleti z gnezda za delj časa, da si poišče hrane. Najnevarnejši sovražnik mu je človek, ki ga preganja na vse načine; zato število rjavih jastreb vidno pojema. V Bosni in Hercegovini prideta za brkatim serom, ki je zdaj že popolnoma izginil, na vrsto rjavi in beloglavi jastreb.⁵¹⁾ Enako je na Sedmograškem⁵²⁾, Ogrskem⁵³⁾ in v Dobrudži⁵⁴⁾, nekdanji obljubljeni deželi rjavega in beloglavega jastreba. Vzrokov temu pojemanju je več, ki pa vodijo nazadnje vedno do — človeka.

Nihče ne more resno trditi, da bi bil rjavi jastreb kakorkoli škodljiv, le če se res loti včasih živih živali, kar pa še ni nepobitno dokazano, bi mogli govoriti o njegovi škodljivosti. V jutrovih deželah koristi zelo mnogo, ker pospravlja mrhovino. Vrhtega moramo rjavega jastreba ščititi kot naravni spomenik.

Beloglavi jastreb, gyps fulvus (Gm.).

Navadna imena. Slovensko: beloglavi jastreb (Zois), mršnjik (Erjavec) plešec; hrvaško: bjeloglavi jastrieb, bjeloglavi lešinar, gripina, lešinar, mrcinaš, mrcinjaš celo, mrljinaš, orlina, oro bjeloglavi, oro gola vrata, sip, strvinar, sup bjeloglavi (Brusina); češko: sup bělohlový, noh popelavý; poljsko: sęp płowy, sęp rdzawy; rusko: гриф bělogolovij; nemško: Gänsegeier, weißköpfiger Geier, Aasgeier, Alpengieier, rötlicher und rotgelber Geier, ägyptischer Aas- oder Erdegeier, Perknop-terusgeier, Bastardadler, Mönchsadler; angleško: Griffon Vulture, Fulvous Vulture; francosko: Griffon, Gyps fauve, Vautour griffon; italijansko: avvoltoio fulvo, grifone, grifone italiano.

Znanstvene soznačnice: Gyps fulvus, Gmelin. Gyps vulgaris, Savigny. Gyps holbei, Latham. Gyps occidentalis, Bonaparte. Vultur fulvus, Gmelin. Vultur percnopterus, Pallas¹⁾. Vultur trincalos, Bechstein. Vultur leucocephalus, Meyer in Wolf. Vultur albicollis, Brehm. Vultur orientalis, Brehm.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, št. 2, 133, št. 2. — *Freyer*, 7, št. 2. — *H. Graf von der Mühle*, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 10—11, št. 2. — *J. Hinterberger*, Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 6, št. 2. — *A. R. v. Linder Mayer*, Die Vögel Griechenlands, 6—9,

⁵¹⁾ O. M. Sch. 1905, 28.

⁵²⁾ Aquila 1904, 365.

⁵³⁾ Aquila 1906, 163; 1907, 334.

⁵⁴⁾ Aquila 1898, 136.

¹⁾ ne: Vultur percnopterus, Linné.

štev. 2. — *Erjavec*, IV. del, 210. — *Fritsch*, 2—3, tab. 1, sl. 3. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*, Die Vögel Salzburgs, 1—2, štev. 2. — * *Der weißköpfige Geier* (*Vultur fulvus*). M. O. V. W. 1879, 97—100. — *Ornis Vindobonensis*, 3. — *Madarász*, Z. f. O. 1884, 245, štev. 2. — *Ornis Carinthiae*, 22, štev. 2. — *Schulz*, 1, štev. 2. — *J. Frivaldszky*, Aves Hungariae, 1—2, štev. 2. — *A. J. Jäckel*, l. c., 1—2, štev. 2. — *Ornis balcanica*, II. zv., 133—135; III. zv., 396—399; IV. zv., 110—111. — *Naumann*, V. zv., 309—316 (tab. 63 in 64). — *Brehm*, 6. zv., 450—455. — *Gjurašin*, dio II, 113—120, sl. 22. — *Reichenow*, 67, 71, štev. 172. — *Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas, 226—228, tab. 59 in 60. — *Hennicke*, 65, tab. 32. — *C. G. Friderich-Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 381—383, tab. 25, sl. 2. — *Schäff*, 316. — *Dr. E. Klein*: Naši ptici, 69, štev. 146. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. I. díl, 519—522. — *Ornis Romaniae*, 433—437. — *Hartert*, 1204—1206, štev. 1622, sl. 202. — *W. Hagen*, Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 63. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 363—364, sl. 153. — *F. Tischler*, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 152, štev. 133.

Rey, 9—10, tab. 1, sl. 1 in 2. — *G. Krause*: Oologia universalis palaeartica, seš. 4. — *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, 281, štev. 203.

Gjurašin, Ptice II.

Beloglavi jastreb, *gyps fulvus* (Gm.).

Glava in vrat z belim puhom pokrita, mestoma gola; golotine svinčenosive. Na spodnjem vratu pernat ovratnik. Nosnice podolgovate, šarenica temnorjava. Splošna barva perja je rdečkasto sivorjava, izvzemši črnih letalnih in krmilnih peres. Na višnjevkasto sivih nogah srednji prst najdaljši.

Plešec je splošno nekoliko manjši kakor rjavi jastreb, redkokdaj večji; poprečno meri po dolžini 1100 mm. Podolgasta glava in dolgi, enakomerno debeli in gosjemu podobni vrat sta pokrita z belim ščetinastim puhom. Izredno krepek kljun meri od voščenice čez kljuko 500 do 550 mm in je črnosiv, zgoraj svetlejši kakor spodaj. Vobče je krajši kakor srednji prst brez kremplja. V višnjevkašti voščenici, ki je zgoraj črnikašta, leže podolgovate nosnice poševno, skoraj navpično. Ostro oko ima temnorjavo šarenico. Ščetinasta puhasta peresca prehajajo na spodnjem vratu v šop lahko gibljivih, podolgasto zoženih belkastih peres, ki se zgoste v lep pernat ovratnik.

Krovno perje ima široke, na koncu zaokrožene kosmače in je navadno rdečkasto sivo rjavo, včasih blede rdečkasto rumeno. Vedno je zamolke barve in ima svetlejša rebra. Dolge in močne peruti pokrivajo $\frac{3}{4}$ repa in merijo razprostrte 2600 mm, po dolgem pa 690—750 mm (merjene s trakom). Letalnih peres je 14. Od ostalega perja se ločijo tudi po črni barvi; enako barvana so krmilna peresa v 310—340 mm dolgem repu. Samice so mnogo večje kot samci in večinoma svetlejše. Mladiči so navadno mnogo temnejše barve kakor starši in imajo v ovratniku ozko, proti koncu zelo tanko zoženo, mahljajoče perje rdečkasto rjave barve. Plešec se goli julija in avgusta.

Močne in zelo velike noge beloglavega jastreba so sive, včasih tudi zelenkaste ali višnjevkašte. Krak je v prvi tretini pernat, sicer močno luskinast in debelo mrežast. Prsti so močni in kratki. Le srednji prst je zelo dolg. Zgoraj jih krije po 5—9 prečnih deščic, spodaj pa so razvite debele bradavice in trdni peščaji. Topi kremplji so slabo ukrivljeni in roženo črni ali črnikašto sivi. Na zadnjem prstu je krempelj manjši, nikdar pa ne večji kakor na srednjem. Sprednje prste spajajoča kožica je zelo ozka in tanka. Mere noge so sledeče: krak meri 110—135 mm;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunani prst	55—59 mm	25—33 mm	20—23 mm
srednji prst	90—105 mm	30—42 mm	25—28 mm
znotranji prst	40—50 mm	39—48 mm	28—31 mm
zadnji prst	30—45 mm	35—40 mm	27—30 mm

Naslikana noga (tab. IX.) je nekega 20. marca 1900 v okraju Brčka v Bosni ustreljenega starega samca.

Sorodna sta mu gyps Rüppelli, Bonaparte, iz severovzhodne, vzhodne in južnozpadne Afrike, in gyps Kolbi, Daudin, iz južne Afrike.

* * *

Plešec je med evropskimi jastrebi najpogostejši in najbolj razširjen. Živi v deželah ob Sredozemskem morju, proti vzhodu biva do dežel ob Himalaji; pogost je v celi severni in vzhodni Afriki do Zanzibara. V Evropi živi v Španiji, na Sardiniji in v Siciliji, prav redkokdaj v Italiji;

tem pogostejši je v južnovzhodnih evropskih deželah in v Mali Aziji do Turkeстана. Zelo pogost je na celem balkanskem polotoku, po Bolgariji, v Dóbrudži, Rumuniji, v Bosni in Hercegovini, na Sedmograškem in južnem Ogrskem. Opazovali so ga pa tudi že večkrat v severnih pokrajinah Evrope, celo v vzhodni Prusiji, na Nizozemskem ²⁾, Irskem ³⁾ in v Normandiji.

Krepka létala neso beloglavega jastreba daleč v tuje pokrajine, odkoder mu oster vonj in ugodni veter naznanita mrhovino. Tako se je zaletel v vse kronovine Avstro-Ogrske, kjer so ga splošno opazovali povsod v večjem številu kakor rjavega jastreba. Na Češko zaide vsako leto. Večinoma se prikaže v drugi polovici junija v jatah po 5—15 ptic; navadno pridejo od juga in lete proti severu ⁴⁾. Nekateri pisatelji trdijo nasprotno, da preteče po več let, predno se jastrebi vnovič pojavijo na Češkem ⁵⁾, in sicer se prikažejo od vzhoda, posebno iz Galicije in Ogrske ⁶⁾. Izredno mnogo plešcev je bilo leta 1866 po bitki pri Sadovi (Kraljevem gradu) in pa leta 1893 in 1894 ⁷⁾. Skoraj neverjetno se zdi, da bi se beloglavi jastreb prikazal na Češko, kadar je dolgo časa lepo vreme ⁸⁾. Opazujejo ga navadno le v ravninah ⁹⁾, zadnjega so ustrelili menda 8. junija 1908 na južnem Češkem. Redkejši je na Moravskem; zanesljive podatke imamo le za okolico Olomuca in Brna, kjer so večkrat opazovali beloglave jastrebe v jatah po 15 skupaj, letečih proti zapadu ¹⁰⁾. V Šlezijo, kjer je nekdanj gnezdil, se le semtertje zaleti ¹¹⁾. Iz zadnje dobe je znano, da so ustrelili ondi 27. maja 1896 pleščevo samico ¹²⁾. Na Gorenjem Avstrijskem je beloglavi jastreb že od nekdanj zelo redek in v najnovjšem času ga prištevajo po vsej pravici med neredne goste ¹³⁾; zadnjega so ustrelili 7. junija 1910 ¹⁴⁾. Na Solnograškem je precej pogost in je baje v deželi tudi že gnezdil; posebno mu ugaja gorovje ¹⁵⁾. Na Tirolsko in Predarlško se zaleti le redkokdaj, večinoma meseca

²⁾ J. f. O. 1892, 417.

³⁾ O. M. Sch. 1911, 314.

⁴⁾ M. O. V. W. 1889, 177. O. J. 1893, 86. O. M. Sch. 1903, 59.

⁵⁾ J. f. O. 1871, 175.

⁶⁾ J. f. O. 1872, 384.

⁷⁾ J. f. O. 1899, 201.

⁸⁾ O. J. 1910, 21.

⁹⁾ J. f. O. 1871, 63.

¹⁰⁾ M. O. V. W. 1879, 64—65. J. Talský: Die Raubvögel Mährens. Z. f. O. 1885, 76—77. — O. J. 1891, 253; 1898, 142, in 1901, 192.

¹¹⁾ M. O. V. W. 1891, 293, šte. 168. O. J. 1894, 23, in Holewa, na rečenem mestu, 28, šte. 300.

¹²⁾ O. M. Sch. 1897, 29—30.

¹³⁾ J. f. O. 1875, 409. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 18—19.

¹⁴⁾ O. J. 1910, 218.

¹⁵⁾ Ornith. 1885, 237. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: I. Nachtrag zu meiner Schrift: „Die Vögel Salzburgs“. Z. f. O. 1886, 232—233. J. f. O. 1880, 133. O. J. 1898, 9—10; 1905, 144—145.

junija¹⁶⁾. Nižje Avstrijsko obišče malokdaj¹⁷⁾. Tudi na Štajerskem se ni prikazal posebno pogosto¹⁸⁾. Zadnjega so ustrelili 26. junija 1914 pri Knittelfeldu¹⁹⁾. Na Koroško se zaleti skoraj vsako leto; celo pozimi, 18. januarja 1885, so ga opazovali²⁰⁾. Zadnja desetletja se je to popolnoma predružačilo. Vedno preteče več let, predno se zopet prikaže; zadnjega so ustrelili okoli l. 1892²¹⁾. (Dalje prih.)

Ornitologični zapiski za Kranjsko v letih 1914 do 1916.

Dr. GV. SAJOVIC.

Ptičje življenje je v vsem svojem razvoju neoporečno odvisno od vremenskih razmer. Na Ljubljanskem barju in ob dolenskih vodah prezimujejo vsako leto *divje race* v velikem številu. V pozni jeseni 1913 je pritiskal le sredi novembra nekoliko ostrejši mraz, sicer je vladalo novembra in decembra razmeroma toplo, dasiravno semintja deževno vreme. Ostrine nastopajoče zime še ni bilo čutiti, in pri divjačini so se začeli kazati že za lovce ne posebno razveseljivi znaki predčasnega parjenja, ki za zarod ni nikdar koristno. Tudi o racah so lovci tačas večkrat tožili, da se oglašajo v družbi glasno kvakajočih rac že racmani s svojim snubilnim „waab waab“. Nekateri so celo opazovali posamezne od družbe ločene pare, ki so se zadovoljno vozili po vodni gladini, kjer so puščali samci prednje mesto samicam tako pri plavanju kakor tudi, ako so odleteli. Vse to so očitna parilna znamenja, ki so za to dobo še mnogo prezgodna, ker se vrši normalna paritev divjih rac februarja. Tudi pri ostalem

¹⁶⁾ J. f. O. 1875, 408. I. Jahresber. (1882) itd., 20. Orn. 1885, 237; 1887, 26. V. Jahresber. (1886) itd., 40. M. O. V. W. 1897, 137—140. O. J. 1898, 61; 1905, 144 do 145.

¹⁷⁾ J. f. O. 1876, 330; 1881, 209. I. Jahresber. (1882) itd., 19. M. O. V. W. 1893, 21. — Rob. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, I. O. M. Sch. 1903, 59—60.

¹⁸⁾ J. f. O. 1878, 94. I. Jahresber. (1882) itd., 20. Orn. 1887, 26. M. O. V. W. 1888, 64; 1894, 89. A. Hugo's Jagdzeitung 1895, 503. O. J. 1897, 25. O. M. Sch. 1903, 60.

¹⁹⁾ Waidmannsheil 1914, 281—282.

²⁰⁾ J. f. O. 1881, 209. Orn. 1885, 237; 1887, 26. M. O. V. W. 1888, 6. O. J. 1897, 25; 1898, 203 in 210.

²¹⁾ V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Ornith. Kollektaneen aus Österreich-Ungarn und dem Okkupationsgebiete. XVI. (1907). Zool. Beob. Jahrg. XLIX. Heft 9. u. 10, 10 (separatnega odtiska).

ptičjem svetu je bilo zapaziti več živahnosti, in mnoge ptice, ki se ob tem času pomaknejo bolj proti jugu, niso zapustile naših krajev.

Končno je z novim letom 1914 zavladovalo vendarle pravo zimsko vreme. Že takoj prvi teden je kazal toplomer upadek toplote, in približno na dan sv. treh kraljev je pričelo po celi deželi snežiti. Iz svinčeno sivih oblakov so se vsipavale z malimi presledki ves mesec januar snežinke, sedaj v divjem vrtincu, nato zopet polagoma, mirno in tiho tkoč majki prirodi krasno se lesketajoč zimski plašč. Ptičji gostje (*pegam*, *krivokljuni* in *veliki kalin*, *sibirski krehovt*), ki so pribežali k nam pred ostro vladajočo zimo z visokega severa, so jo učakali tudi pri nas. Toda tudi na Goriškem in Primorskem, v Dalmaciji in sploh na jugu, kjer so vajeni po zimi milega vremena, je vladala huda zima z obilnim snegom. Pri nas pa je zapadlo toliko snega, kakor menda že od leta 1895 ne. Visoka snežena odeja je pokrivala zemljo poněkod do začetka marca in tudi toplomer ni bil januarja zjutraj nikdar, popoldne pa samo nekolikrat nad ničlo; srednja dnevna temperatura je znašala januarja približno 5.8° C. Prvo polovico februarja je vladalo še slično zimsko vreme, v drugi polovici pa je postalo nekoliko topleje. Zvesta spremljevalca zime, mraz in glad, sta povzročila vobče ptičjemu svetu mnogo gorja. Zlasti so trpele pod njima poljske kure, *jerebice* in *fazani* (Lovec 1914, 28), ki so se držale z naščepirjenim perjem pod grmovjem na južno ležečih parobkih ali v bližini kakega potoka. Drugod so zopet iskale zavetja pod kozolci, kjer so brskale za maloštevilnimi, ob priliki sušenja izpalimi zrnici, ali so prišle celo v neposredno bližino človeških bivališč. Tako so se pokazale posamezne jerebice celo na dvoriščih ljubljanskih predmestij, in 20. januarja so dobili onemoglo jerebico na Resljevi cesti. *Hanzlovský* poroča Lovecu (1914, 71), da je na Dolenjskem poginilo mnogo jerebic, mnogo pa jih je prišlo tik do stanovanj. *Divje race* in *gosi* so se pojavile v hudi zimi 1914 na več krajih v večjih in manjših jatah, zlasti mnogo jih je bilo na Ljubljanskem barju (Lovec, 1914, 28). Na Dolenjskem so se pokazali v tem času v izredno velikem številu razni ptičji zimski gosti, predvsem *gosi*, *race*, *kalini* idr. (Sl. N. ¹⁾ 1914, št. 29). Mnogo so trpele stalne ptice: *sove*, *žolne*, *kosí* in druge, ki so prišle v neposredno bližino gospodarskih poslopij, mnogo pa jih je poginilo vsled gladu in velikega mraza. Raznovrstne ujede so prišle v izredno mnogih slučajih v neposredno bližino človeških bivališč. Pri Trebnjem je ujel 21. januarja neki kmet živega *planinskega orla*, ki sta ga pritirala mraz in glad tako daleč v nižino. Iv. *Šašelj*, župnik v Adlešičih,

¹⁾ Sl. N. = Slovenski Narod.

poroča, da je tudi v Beli Krajini bila enako ostra zima, ki je pregnala v južnejše kraje sicer ondi običajne ptičje prezimovalke. Umevno niso bile razmere na Gorenjskem in Notranjskem za ptice ugodnejše.

Koncem februarja se je zjužilo, zginil je sneg in imeli smo nekaj toplih solnčnih dni. Iz Adlešičev poročila *Šašelj*, da so se tje vrnile prve selilke: *pastaričice* 21., *divji golobi* in *škorci* pa 23. februarja (Dol. Nov.²⁾ 1914, št. 52). Marca je skoraj vsak dan deževalo, v drugi polovici celo večkrat snežilo; prva polovica je bila toplejša, toda bolj vetrovna od druge. Neprijazno vreme je bilo tudi v aprilu, popolnoma neugodno pa maja, junija in julija. V teh mesecih je padlo obilo dežja, zlasti maja je bilo večinoma vetrovno, junij in julij sta imela mnogo neviht z močnimi nalivi in burjo. Te vremenske neprilike so vplivale škodljivo na gnezditve; uničile so marsikatero gnezdo poljskih ptic, pa tudi razdrle številna gnezda drobnim pticam pevkam. Tudi avgusta in septembra je bilo le malo solnčnih dni; vreme je bilo izpremenljivo in zgodaj je nastopil jesenski hlad, ki je pognal nekatere selilke predčasno iz dežele. Iz nekaterih krajev na Gorenjskem so odletele *lastavice* že koncem avgusta in v začetku septembra, dasiravno velja običajno Mali šmaren za njih odhodni dan, oziroma smo zadnje desetletje opazovali redno zakasnele selilke še oktobra ali celo novembra. Oktobra je bilo vreme večinoma jasno in mirno, novembra in decembra je padlo razmeroma mnogo dežja in semtertja je celo naletaval sneg. Prvi sneg se je pokazal na Notranjskem že 10. oktobra, na Dolenjskem 12. in na Gorenjskem 23. novembra. Vobče je bilo vreme toplo in ni delalo pticam neprilik.

Novo leto 1915 se je pričelo ugodnejše za ptičji svet. Prvo polovico januarja je večkrat deževalo, v drugi polovici in v začetku februarja je zapadlo precej snega, ki je mestoma obležal do 17. februarja. Ker je bilo razmeroma toplo, se je napravila le včasih tanka ledena skorja in tudi sneg ni vzdržema pokrival zemlje; na prisojnih krajih so se kmalu pokazale ledine. Vobče so se ptice na prostem lahko preživljale, kar so pričala krmišča po mestih. Obiskovali so jih le stalni ptičji meščani, *vrabci* in *ščinkavci*, semintja so se pomešale med nje *sinice*. Le zadnji teden januarja, ko je zapadel precejšen sneg, je bilo močno mrzlo vreme. Po ljubljanskih ulicah prezimujoči *čopasti škrjanci* so tedaj odleteli v južnejše kraje, na krmišča pa so prišli v goste *zelenci* in celo *pinože*; tudi na krmišču v Kranju so se ta čas pojavile gorske ptice mnogobrojno in so tam ostale še prvi teden februarja. Ko je vladalo skoraj po vsej srednji Evropi ostro pozimje od srede februarja do konca marca, smo imeli pri

²⁾ Dol. Nov. = Dolenjske Novice.

Trije severni gosti: 1. pegam; 2. krivokljuni kalin; 3. sibirski leščerka.

nas pač obilo deževnih in hladnih dni brez posebnih vremenskih nepravil. Tudi april je bil prve tedne še moker in hladen, pozneje smo pa imeli prav toplo in večidel solnčno vreme. Zato pri dohajanju selilk in pri gnezditvi, kolikor sem imel priliko v nemirnem vojnem času opazovati, ni bilo izjemnih posebnosti. Poletni in jesenski meseci so potekali normalno in prvi sneg se je pokazal 28. oktobra. November in december sta imela obilo deževnih dni in tudi snežilo je večkrat. Tako so vsa vremenska znamenja kazala na prihod ostre zime. Prišlo pa je drugače...

Zdi se nam, kakor da bi strašna svetovna vojna vplivala tudi na prirodne sile. Pričakovali smo ostre zime, leto 1916 pa nam je prineslo toplo in solnčno pomladansko vreme. Januar je bil izredno ugoden in deževalo je samo 8., sneg pa je pričel naletavati tudi le 31. ponoči. Imeli smo krasne in nenavadno gorke dni; toplomer je bil zjutraj enajstkrat pod ničlo, toda kljub temu je znašala poprečna srednja toplota v deželi $+ 1.6^{\circ}$ C. Naravno, da je pokrilo loke in travnike pisano pomladansko cvetje, ptice pa so bile izredno živahne. Čopasti škrjanci so izginili že prvi teden januarja iz ljubljanskih ulic na svoja gnezdišča; 2. januarja sem opazil na Ljubljanskem polju na drogu poleg smodnišnice *postolko* (σ); ob Savi pri Radovljici so videli 16. januarja prvo *sloko* (W.³⁾ 1916, 104). Iv. Šašelj je opazoval v drugi polovici januarja *vrabce*, ki so znašali slamo in kokošje perje za svoja gnezda (Dol. Nov. 1916, št. 52). Isti čas je bilo lahko tudi v Ljubljani po nasadih in cestah opazovati *vrabce* in *ščinkavce*, ko so z drsajočimi oziroma povešenimi perutmi dvorili svojim družicam; po ljubljanskih nasadih je zadnji teden januarja tudi že *kos* pozvižgaval in prvi *ščinkavčev* „griču“ sem slišal 30. januarja na vrtu ob Simon-Gregorčičevi ulici. Manj ugodna in mrzleja sta bila februar in marec, toda še vedno ne pticam neprijazna. Nekatere selilke so došle nenavadno zgodaj; tako sem slišal prvega *grilčka* že 12. februarja v glavnem tivolskem drevoredu, *črnoglavke* so se oglasile v Ljubljani in nje okolici (Resljeva cesta, botanični vrt, Golovec, Mestni log) že sredi marca, 25. marca pa sem jo poslušal v Kokrski debri pod Kranjem. Prvega *rjavega srakoperja* sem opazil 14. aprila v botaničnem vrtu v Ljubljani.

Ako izvzamemo občutni mraz, ki je pritisnil 15. in 16. aprila, so bili spomladanski in poletni meseci toplejši kakor v prejšnjih dveh letih, vendar so imeli mnogo več deževnih dni. Ako omenimo par viharov dni, vetrovi niso bili silni. Jesensko vreme je bilo toplo, zlasti v prvi polovici. Dež je padal spočetka v primernih presledkih,

³⁾ W = Waidmannsheil.

koncem oktobra pa je pričelo deževje, ki je trajalo skoraj vzdržema do 20. decembra. Prvikrat je snežilo 16. oktobra; pozneje je še nekolikokrat naletaval sneg, ki je obležal komaj nekaj prstov visoko kvečemu dva do tri dni. Zadnja dva meseca v letu sta bila zmerno vetrovna, decembra je bril pogosteje sever. Kakor je iz tega razvidno, ni vreme v l. 1916 povzročalo pticam raznih neprilik; vendar ni bila jesenska šelitev pri vseh vrstah popolnoma normalna. *Hudournik* in *srakoper* sta izginila iz kranjske okolice prej kakor običajno in to najbrž vsled obilnih deževnih dni. Sredi avgusta so priletele stoglave jate *kmetiških lastavic* v Kranj in sicer najbrž iz severnejših krajev, odkoder jih je pregnal dež. Ostale so v mestu dva dni; v Kranju gnezdeče lastavice so se izselile šele v začetku septembra.

Prezimovanje je bilo koncem 1916 ugodno. Stalnim pticam so se pridružile še nekatere manj občutljive, ki se sicer pomaknejo na jug. Ostale so na poljih in po hostah, kjer so našle zadostno množino živeža. *Čopasti škrjanci* so prišli v Ljubljano na prezimovanje v drugi polovici septembra, toda že čez nekaj dni so zopet odleteli nazaj v svojo pravo domačijo in so se pojavili na ljubljanskih ulicah šele zopet 18. decembra kot znanilci ostre zime, ki nam jo je prineslo leto 1917.

V preteklem troletju smo opazili po naših pokrajinah naslednje redke gnezdilce: *škurha*, *pribo ali vivka* in *črno štokljo* na Ljubljanskem barju, kjer gnezdita prvi dve vrsti redno vsako leto v nekaj parih; črno štokljo pa so opazovali pred več leti v dveh parih, za tem vedno vsako leto le en sam par. V Triglavskem pogorju in na Nanosu so izsledili l. 1914 gnezdo *planinskega orla*, v okolici Radovljice je gnezdil to leto par *južnih postolk*. L. 1914 in 1915 je imel par *ležetrudnikov* svoje gnezdo v kotu neke šupe v Cerkljah na Gorenjskem. O *viru* (Lovec, 1914, 153) in o *skalnem jerebu* (Lovec, 1914, 102) so dognali, da sta pri nas pogostejša gnezdilca kakor so prej mislili.

Tudi nekateri redki ptičji gostje so obiskali v tem času našo deželo. Izza leta 1913 so ostali na Kranjskem še *pegami* do pozne spomladi 1914 in posamezni *sibirski krehovti*. Da je bila družba severnjakov popolnejša, je prišel za njimi *krivokljuni kalin* (Sl. N. 1914, št. 19), ki so ga opazovali 28. januarja 1914 v Radovljici. Nadalje se je pomudil pri nas še nekaj tednov novega leta 1914 že iz prejšnjega leta znani gost *veliki kalin*. Med redkostmi l. 1914 moramo še posebej omeniti *bobnarico*, ki so jo dobili 6. februarja pri Črnomlju. Izredni posebnosti l. 1916 ste *pepelnat galeb*, ki se je pokazal ob Savi pri Radovljici, in *rjava govnačka*, ki je posedala

11. septembra ob Kokri pri Kranju. Opazovali so tudi še nekatere nenavadne ptice, ki se pa vendar skoraj vsako leto posamič pokažejo, in sicer: *morski slapnik* na Dolenjskem ob Krki 1914 in nad Kranjem ob Savi 1915; *navadna tonovščica* ob Savi pri Kranju 1914, 1915 in 1916; *mali žagar* ob Savi pri Ljubljani 1915; *navadni deževnik* l. 1914 pri Ljubljani in Kamniku; *rjava čaplja* pri Postojni 1915 in nad Kranjem 1916; *sokol selec* v ljubljanski in kranjski okolici 1916; *južna postolka* na Gorenjskem 1914 in v ljubljanski okolici 1915; *močvirna uharica* pri Kranju 1915 in 1916; *veliki srakoper* v Beli Krajini 1915 in 1916; večje družbe *malega* in *velikega krivokljuna* v poletju 1914 in končno *višnjeva taščica* jeseni posamič vsa tri leta v Beli Krajini.

Glede barvne posebnosti perja je bila zanimiva popolnoma *albinistična fazanka*, ki se je nahajala nekaj let v bitenjskem lovišču pri Kranju in je izvalila leta 1914 šest albinističnih mladičev. Nad Železniki so ustrelili 16. aprila 1916 *divjega petelina*, ki je imel med krovnim vratnim perjem popolnoma snežnobelo pero. V drugi polovici aprila je vlovil Iv. Šašelj v Adlešičih *delno beličnega kosa*, ki je imel po celem telesu perje belo-lisasto. Pri fazanih in kosih, ki žive v razmeroma ozko omejenih pokrajinah, je lisavost (delna beličnost) degenerativnega značaja. Povzroča jo vsled ponovne medsebojne paritve v istem rodu oslabela kri, ki ne more razviti zadostnega barvila. Belo peresce na vratu divjega petelina je znak starostne pobledelosti (gerajohroizma).

O koristnosti in škodljivosti ptic se je tudi zadnja leta mnogo govorilo in razpravljalo. Seveda je govor veljal predvsem ujedam, ki so dobile v vrstah lovcev mnogo zagovornikov in to upravičeno. Med našimi lovci se je toplo zavzel za varstvo sov vobče dr. J. Ponebšek⁴⁾, še posebno priporoča Vl. pl. Kappus (Lovec 1914, 153) lovcem večjo prizanesljivost *veliki uharici*. Splošno so pri nas članki in zapiski v „Lovcu“ mnogo pripomogli k boljšemu umevanju prirodnega varstva. Zato se nam tem bolj neumljiva zdi v naši lovski reviji ironična opazka o prirodnovarstvenem gibanju v zapisku na strani 71, kjer se nahaja v poročilu o hudi zimi stavek: „Kar je pustil zlobni človek, to so pobrale roparice. Letos je imel marsikak lovec priložnost, spoznati nedolžnost kanje in sove“. L. 1914 je vladala ostra zima in nihče ne bo mislil, da bodo tedaj mesojede *kanje* in *sove* glodale lubje po drevju in kljuvale led. Ohraniti si morajo življenje, in ker ta čas ni živali, ki jim služijo pretežno za hrano, pograbiyo marsikak kos divjačine. Tega zagovorniki prirodno-

⁴⁾ Dr. J. Ponebšek, Naše ujede. I. del. Sove (poseb. odtis iz Carniole 1915 in 1916).

varstvenega gibanja še nikdar niso zanikali; vedno so pa trdili in še trdijo, da je njihova korist tekom letne dobe neprimerno večja kakor zimska škoda na divjačini. Zato bo vsak razumen lovec, ki mu lovišče ni samo kupčija, premišljeno ravnal z živalstvom svojega okraja in bo zatiral samo resnične škodljivce in to le tedaj, ako preti lovišču po njihovem številnem zaplodu občutna škoda. Pa tudi druge ptice, ki niso „roparice“, pri nas čestokrat neusmiljeno zatirajo. V „Lovcu“ 1914 čitamo o takšnem uničujočem lovu lepopisane *kotorne* (L. 1914, 102—3). Znano je, da je *kotorna ali skalni jereb* predvsem kraška ptica, živi pa tudi na planinah in v podplaninskih legah Gorenjske. Manjša nasebina kotorn se je ustalila ob dolnji Savi. Namesto, da bi jih ondotni lovec negoval, jih zatira in celo plačuje nagrado tatinskemu lovcu, ki mu prinaša v zanjke ujete skalne jerebe iz sosednjega lovišča. Dobro je znana korist *jerebice* z lovskega stališča, poljedelec pa vidi običajno v tej ptici svojo škodljivko. Vendar nikakor ne zasluži sovraštva poljedelcev, ker pobere nebroj semen raznovrstnega njivnega plevela in zatre vsako leto ogromno množico poljskih škodljivcev. V lovskem listu „Waidmannsheil“ (1915, 200) poročajo, da so našli v golši ene same jerebice več sto semenskih zrn raznega plevela (kakor so njivna gorčica, osat, robida, kokalj, plavica, poljski mak), med njimi so se pa nahajali mnogoštevilni ostanki raznovrstnih muh, obadov, zoljev, poljskih mušic, hroščev, črvov, gosenic in različnih drugih ličink in bub. Jeseni se hranijo jerebice, kakor so dognala preiskovanja, pretežno z golimi polži, predvsem s poljskimi slinarji, ki napravljajo na ozimini občutno škodo. Dognali so, da se poljski slinarji ravno takrat in tam pokažejo v velikih množinah kjer ni jerebic. Ako bi jerebice ne uničevale nobenega drugega mrčesa in golazni kakor samo črno žitno hržico (*mayetiola destructor* Say.) in strnsko mušico (*chlorops lineata* Fabr.) ki sta največji škodljivki žitnega polja, ter poljske slinarje, že tedaj bi jih morali poljedelci skrbno varovati in ne preganjati.

Ako hočemo razširiti in dvigniti umevanje za prirodo in nje varstvo, tedaj moramo predvsem potom primerne slovske v občinstvu poglobiti poznanje prirode in tako vzbuditi zanimanje za njeno življenje in gospodarstvo. Mnogo zaslug v tem oziru si je pridobilo „Slovensko lovsko društvo“ z izdajanjem „Lovca“, ki je prinesel tudi v letniku 1914 celo vrsto zanimivih ptičeslovnih člankov in zapiskov⁵⁾, a je moral zaradi obstoječih razmer žal začasno pre-

⁵⁾ Tratz Ed. P., *Trije severni gosti v srednji Evropi* (str. 29—30) in *Obročenje ptic* (str. 37—40, 67—8); dr. J. Ponebšek, *Pegam* (str. 30—2); dr. Fr. Mischitz.

nehati. V „Planinskem vestniku“ 1914 so navedene v J. Koprivnikovem spisu „Pohorje“ ptice, ki žive po navedenem gorovju (stran 20—1). V Carnioli 1915 in 1916 je opisal dr. J. Ponebšek v I. delu svoje razprave „Naše ujede“ vse sove; ta spis je izšel tudi v posebnem odtisu. Drugod niso izšli kaki daljši članki, tičočiči se naših ptic, pač pa je dnevno časopisje prineslo včasih drobne ornitologične beležke.

Ta ornitologična opazovanja so nabrana v dobi svetovne vojne, zato so tudi bolj pičla kakor prejšnja. Tovariši, ki so mi bili doslej vestni poročevalci, so večinoma na bojnem polju. Neizprosna usoda je zahtevala tudi izmed njih svojo žrtev — naj se spomnim še na tem mestu svojega skrbnega poročevalca, muzejskega preparatorja Frana Dobovška, ki se je 2. oktobra 1915 smrtno ponesrečil v vojni službi v Bosni. Za vsa tri leta sta mi poslala posamezne ornitologične zapiske iz Belekrajine vlč. g. župnik Ivan Šašelj v Adlešičih in iz kranjske okolice vlč. g. Iv. Cof, c. kr. sodomerec iz Kranja, za kar se jima ponovno najiskrenejše zahvaljujem; zahvalno omenjam tudi nekaj podatkov za l. 1914, ki mi jih je sporočil preparator g. Herfort; sicer sem pa bil navezan sam na se; vendar nisem imel v preteklem triletju toliko prilike k opazovanju kakor poprej. V podrobnem pregledu opazovanih ptičjih vrst sem upošteval v svrhu popolnosti tudi podatke iz slovenskega lovskega slovstva in drobna poročila iz dnevnega časopisja, kar sem označil v opombah. V seznamu, ki obsega beležke o 71 opazovanih ptičjih vrstah, sem navedel pri posameznih ptičah tudi najnavadnejša hrvatska imena.

Morski slapnik, severni potapljač (pljenor mali, urinator lumme (Gunn.), Nordseetaucher) se je pokazal 22. X. 1914 pod Grabnom na Krki; drugega so opazovali nekoliko dalje na Krki pod Žihovim selom. Dan je bil kopen (srednja dnevna temperatura okoli $1\cdot5^{\circ}$ C.) in jasen, brila pa je ostra burja, nekaj dni poprej je snežilo (Lovec, 1914, 209). L. 1915. sem videl morskega slapnika 18. I. na Savi nad Kranjem; dan je bil oblačen, naletaval je sneg, srednja dnevna temperatura — $0\cdot7^{\circ}$ C.

Rjava govnačka (pomornik mali, stercorarius cephus (Brünn.), lan-zettschwänzige Raubmöve). Doslej rjave govnačke, ki ima svoja gnezdišča na obalah severnega morja, na Kranjskem še niso opazovali. Govnačka, ki jo je vjel neki vojak 11. IX. 1916 ob Kokri nad hujanskim mostom pri Kranju (dan solnčen in miren, srednja t. = $16\cdot7^{\circ}$ C.), je mladica, ki

Za ruševcem pod Kočno (53—56, 73—6); Albin Seliškar, *Albinizem in melanizem pri živalih* (56—60, 76—9, 91—3, 110—14, 131—3, 144—6) in *Lovčev izprehod po deželnem muzeju Rudolfinum* (160—3, 177—81, 197—202); dr. J. Lokar, *Seznam o gnezdenju za nas važnejših ptic* (str. 94—6); Član „Proste zveze v varstvo lova“, *Skalni jereb* (102—3); F. Klemenc, *O gozdnem jerebu* (str. 117—8); Vl. pl. Kappus, *Spomini na jerebji lov* (str. 147—49, 164—5) in *Za veliko uharico* (str. 153—4); Fr. Lokar, *Prepelica na jesenskem potovanju* (str. 189—90). Poleg tega je priobčilo Lovčevo uredništvo še celo vrsto zanimivih ornitologičnih beležk.

je zablodila k nam z visokega severa in je na potu omagala. Mlado rjavo govnačko ni lahko ločiti od sorodnih vrst, ker še nima repnih peres popolnoma izraščanih. Zanesljive značilnosti te vrste pa so: na zgornjem kljunu neposredno pred kljukastim koncem zobato izrezana nožnica, skrajni dve letalni peresi z belimi rebrci, srednje repni peresi sta za ca 15 mm daljši kakor ostala in ostvasto zoženi, krak (tarsus) meri največ 38 mm. L. 1913 so ustrelili pri Rupi v okolici Kranja *veliko govnačko* (pomornik veliki, *sterocorarius skua* (Brünn.), *große Raubmöve*)⁶⁾. Obedve vrsti sta za naše kraje izredni ptici.

Pepelnata tonovščica (*galeb pepeljasti, larus glaucus* Brünn., *Eismöve*) je tudi za Kranjsko redka prikazen. Freyer omenja⁷⁾, da se prikaže ob vihnarnem vremenu na rekah in jezerih, Schulz jo v svojem seznamu iz l. 1890⁸⁾ nima. Po poročilu v listu „Waidmannsheil“ je ustrelil 19. XII. 1915 ob Savi pod Radovljico g. Iv. Š. pepelnato tonovščico, pri kateri je meril razseg peruti 170 cm (W. 1916, 104). Ta ptica gnezdi v Evropi le na najsevernejših norveških obalah; le poedine zablodijo pozimi do Sredozemskega morja.

Navadna tonovščica (*galeb obični, larus ridibundus* L., *Lachmöve*). Pod Savskim drevoredom pri Kranju je bilo ob Savi pet navadnih tonovščic v drugi polovici julija 1914 dalj časa; videli so jih še prve dni avgusta. Prav čestokrat so posedale po produ pri Struževem (Sava 1914, št. 30). Ob Savi pri Kranju se pokažejo navadne tonovščice jeseni in spomladi vsako leto večkrat, zlasti nad Majdičevim jezero; poletijo seveda tonovščice v tem kraju nenavadne.

Mali žagar (*ronac bieli, mergus albellus* L., *Zwergsäger*) je gnezdilec v severovzhodni Evropi in severni Aziji. V posameznih letih se pokaže v času od novembra do marca večkrat na Ljubljani. L. 1915 je bil ustreljen 22. II. mali žagar na Savi v ljubljanski okolici.

Divje race (*patka divlja, anas boschas* L., *Stockente*) so se pojavile zadnja leta na Ljubljani in na Dolenjskem v večjih jatah. Jeseni 1913 in januarja 1916 so tožili nekateri lovci, da so se kazala med njimi predčasna parilna znamenja. Po poročilu v Lovcu (1914, 28) so prišle zlasti v hudi zimi 1914 v večjih in manjših jatah, v katerih so pa bili racmani v večini, kar za zaplod ni dobro znamenje. Tako je neki opazovalec naštel v eni jati med 13 pticami 11 racmanov; zato je upravičeno priporočal, da naj lovci prizanašajo samicam. Februarja 1914 je bil ustreljen na Ljubljani racman, ki je imel vrat natlačen s travo in peskom, ki sta se mu pri požrešnem goltanju ustavila v goltancu (Lovec, 1914, 85). V. pl. *Kappus* je opazil 21. V. 1914 6 do 10 dni stare račice s starko ob Savi pri Radovljici in je občudoval, kako spretno si znajo poiskati mladice same v nevarnosti primerno skrivališče, kakor hitro za-

⁶⁾ Carniola 1914, 157.

⁷⁾ Fauna der in Krain bekannten Säugetiere etc. ... 1842, 35.

⁸⁾ Mitteilungen des Musealv. f. Krain 1890.

čujejo svarilni klic matere (Lovec, 1914, 138). Jata divjih rac je letela preko Ljubljane glasno kričeč na večer 28. I. 1915 ob snežnem vremenu; jeseni smo jih čuli parkrat na večer meseca novembra. Spomladi 1916 so jih opazovali mestoma v številnejših jatah na Krki.

Navadni deževnik ali prosenka (zlatar troprsti, charadrius apricarius L., europ. Goldregenpfeifer) se je pokazal 10. X. 1914 pri Mostah v ljubljanski okolici, 15. X. istega leta pa na Kamniškem polju.

Vivek ali priba (vivak pozvizdač, vanellus vanellus (L.), Kiebitz) gnezdi redno vsako leto v nekaj parih na Ljubljanskem barju. Koncem novembra 1914 sta se mudila dva vivka ob Krki blizu Bele cerkve na Dolenjskem, kjer so sicer te ptice redke in se pokažejo navadno meseca oktobra in potem zopet aprila. Vreme je bilo solčno in razmeroma toplo (Lovec, 1914, 210). Na Kodelijevem pri Ljubljani so opazovali jato 10 vivkov med 10. in 12. III. 1915. Prvi dan je bilo oblačno vreme s slabim severovzhodnikom; druga dva dneva sta bila jasna, s srednje močnim severozahodnikom; zjutraj in zvečer hlad, čez dan razmeroma toplo. Pri Vrhniki so ustrelili vivka (♂) 12. III. 1915; dan je bil jasen s srednje močnim jugovzhodnikom, opoldanska temperatura $+7^{\circ}$ C.

Škurh (pozviždač šibičar, numenius arquatus (L.), der große Brachvogel) je gnezdil tudi zadnja tri leta v posameznih parih na Ljubljanskem barju, vendar postaja vsako leto redkejši.

Sloka, kljunač (šljuka bena, scolopax rusticola L., Waldschnepfe). L. 1913. je bila po zatrdilu dr. J. Ponebska jesenska selitev slok ugodnejša kakor sicer. Kljunači so se držali bolj gričevja, ogibali so se nižin. Posamezniki so v deželi tudi prezimovali (Lovec, 1914, 47). Prve dni januarja 1914 so spodili ob oblačnem in zmerno vetrovnem vremenu 6 kljunačev pri Horjulu (Sl. N. 1914, št. 4), kar je velika redkost za ta čas. V Krakovem pri Kostanjevici so se pokazali I. 1914 prvi kljunači 10. III., nadaljne polete sta ustavila burja in sneg (Lovec, 1914, 69). Pri Kamni gorici je izsledil V. pl. Kappus prve sloke 5. IV. 1914 (Lovec, 1914, 69). Leta 1916 je videl Iv. Š. ob Savi pri Radovljici prvo sloko 16. I., kar je izredno zgodaj; bila je najbrže tukajšna prezimovalka (W. 1916, 104).

Zelenonogo tukalico (guša zelenonoga, gallinula chloropus (L.), grünfüßiges Teichhuhn), ♂, je vjel 22. III. 1916 neki ribič v mrežo na močvirju med Trzinom in Domžalami. Zelenonoge tukalice se selijo vsako leto skozi naše kraje in se ustavijo mimogrede zlasti na močvirnatih mestih.

Črna štorcklja (štrk črni, ciconia nigra (L.), schwarzer Storch). Zadnje poročilo o gnezditvi črne štorcklje na Ljubljanskem barju pri Vrhniki sem prejel spomladi 1914.

Bobnarica (bukavac nebogled, botaurus stellaris (L.), Rohrdommel) je za Kranjsko redka selilka. Posestnik J. M. jo je ustrelil 6. II. 1914 v Okljuku ob Dobljčici pri Črnomlju (Lovec 1914, 48).

Siva čaplja, (*čaplja siva*, *ardea cinerea L.*, *Fischreiher*) prebiva porredkoma raztreseno po vsej deželi ob vodah z zaraščenim obrežjem. V dolnjevaškem lovišču na Dolenjskem je ustrelil A. K. 16. IV. 1914 čapljo, ki je merila z razprostrtimi peruti 2 m (Lovec, 1914, 85). Iv. Šašelj je videl sivo čapljo letečo preko Kulpe 10. V. 1916, nad Črnomljem pa 9. avgusta istega leta.

Rjava čaplja (*čaplja danguba*, *ardea purpurea L.*, *Purpurreiher*) je v naših krajih izredna selilka. L. 1915 so jo opazovali 10. IV. ob deževnem vremenu pri Postojni, l. 1916 so ustrelili lepo razvitega samca rjave čaplje 18. IV. v okolici Grada pri Cerkljah na Gorenjskem; vreme je bilo toplo in tiho. V kranjskem okraju je ta ptica izredno redka prikazen in je že skoraj celo desetletje ne pomnijo.

Divji golob, *divjak*, *duplar* (*golub dupljaš*, *columba oenas L.*, *Holztaube*). Mladega divjega goloba, ki je komaj letal, je ustrelil 28. XII. 1913 A. d. S., kar je za ta čas izredno zakasnela negodnost. L. 1914 so se pokazali prvi divji golobi 14. II. ob Borovniščici, 23. II. v Adlešičih in 26. II. na Kopnjavi blizu hrvaške meje, prve dni marca pa v okolici Kamne gorice (Lovec, 1914, 69, 70, 84). Izredno mnogo divjih golobov je v okolici Tribuč, kjer so videli še 29. X. 1914 poletavati po polju okoli 200 glav broječo jato (Lovec, 1914, 210).

Skalni golobi (*golub sivi*, *columba livia L.*, *Felsentaube*) so se pokazali l. 1915 prvič na Babnem polju pri Rakeku 15. januarja.

Grlica (*grlica divlja*, *turtur turtur (L.)*, *Turteltaube*). V okolici Kranja, kjer je divja grlica stalna gnezdilka, sem opazoval tudi zadnja leta več parov. V večjem številu gnezde divje grlice tudi po razsežnih hostah pri Adlešičih, kjer so l. 1914 prve opazovali 20. IV., zadnja jata 5 ptic pa je posedala še 28. IX. po župniškem vrtu. Iz Kokrske debri pri Kranju so se izselile to leto v drugi polovici septembra. L. 1915 so v Adlešičih opazovali prve divje grlice zopet 20. IV., naslednje leto 1916 pa 17. IV., na Pribincih pa že dan poprej družbo treh grlic.

Navadni fazan (*gnjeteo obični*, *phasianus colchicus L.*, *Fasan*) se je po naših krajih že močno zaplodil, zlasti v loviških skrbnih in razumnih lovecev. Ker živi primeroma na omejenih prostorih v večjih družbah, se pokažejo v njih čestokrat albinistični pojavi. Tako je imel g. Iv. Rakovec, tovarnar v Kranju, nekaj let v svojem bitenjskem lovišču popolnoma albinistično fazanko. Omenjena fazanka je imela blede rožnato-rdeče oči, sicer belo perje je bilo le na perutih nekoliko zamazano rjavkasto. L. 1913 ji je uničil gnezdo dehor, l. 1914 pa je izvalila šest mladičev, ki so bili vsi albinistični.

Jerebice (*trčka skvržulja*, *poljska jarebica*, *perdix perdix (L.)*, *Rebhuhn*) so bile po ostri zimi 1914 zlasti občutno prizadete; mnogo jih je poginilo. Povsod so prišle do človeških bivališč, in v Ljubljani so 20. I. pobrali onemoglo in premrlo jerebico celo na Resljevi cesti. Na Kranjskem in Šenčurskem polju so se zadnji čas številnejše zaplodile, in ako bi jim vsi najemniki lovišč pozimi posvečali potrebno skrb za prehrano, bi se

lahko jerebičji rod pri nas še izdatneje pomnožil. Ob košnji so našli na travniku pri Blatni Brezovici med Ljubljano in Vrhniko koncem avgusta 1914 komaj nekaj dni stare jerebice, kar priča o zapozneli gnezditvi dotičnega para (Lovec, 1914, 153).

Prepelice (prepelica pučpura, coturnix coturnix (L.), Wachtel) so nanzanile s sonornim glasom svoj prihod na Kranjskem polju l. 1914 28. IV., l. 1915 pa že 23. istega meseca. Vobče število prepelicjih parov v navedenem okraju leto za letom pojema. Zanimivo je izredno pozno gnezdo prepelice, ki so ga našli ob košnji na travniku pri Blatni Brezovici dne 5. IX. 1914. V gnezdu je bilo 12 močno zaleženih jajc; prepodena starka se ni vrnila, dasiravno so pustili okrog gnezda travo (Lovec, 1914, 153).

Skalni jereb (jarebica grivnja, caccabis saxatilis (Meyer), Steinhuhn) ni samo za Kras značilna in vobče tako redka ptica kakor so mislili. L. 1913 je gnezdil par te krasne gozdne kure pod Špikom, kjer so opazovali kito s 14 piščanci. To in naslednje leto 1914 so gnezdili skalni jerebi tudi na solnčni strani Jeterbenka. Koncem aprila 1914 je videl oziroma čul *Fr. Kl.* okrog Grmade in na južni strani Otošca 5 parov (Lovec 1914, 68). Kakor so v zadnji dobi dognali, gnezdi skalni jereb razmeroma številno na Gorenjskem na planinah in podgorju; tudi na Dolenjskem se nahaja še nekaj trop, ki jim pa preti od nerazumnih lovcev pogin. Zanimivi so podatki in izvajanja, ki nam jih je podal *dr. V. Jeločnik*⁹⁾ v svoji razpravi o lovski perutnini na Kranjskem (Lovec, 1914, 102). V okolici Grmade gnezdeče jerebje pare so opazovali tudi še l. 1915 in 1916; l. 1915 so opazovali nekaj jerebov v gričevju pri Litiji.

Divji petelin (tetrieb gluhan, tetrao urogallus L., Auerhuhn). Spomladi 1914 je bilo mnogo petelinov. Na Golovcu so našli 21. V. nekaj dni stare piščance, ki jih je čuvala starka. V dolini med Bizovikom in Orlami poje vsako leto več petelinov; l. 1914 je pel eden nad Štepanjo vasjo. Obče je na Golovcu vsako leto zarod divjega petelina številnejši. Prvega so opazili tam nekako pred 15 leti; v tem kratkem času so se razširili že celo do Kočevja (Lovec, 1914, 118). V kranjskih loviščih so se zadnja leta marljivo oglašali petelini na pobočjih Sv. Jošta in v Udnem borštu. Nad Železniki so ustrelili 16. IV. 1916 petelina starca, ki je imel med vratnim krovnim perjem eno samo čisto belo pero. Ta pojav je znak delne beličnosti (albinisma), ki se v starosti šestokrat pojavi, vendar se pri divjem petelinu opazuje redkokedaj.

Gozdnemu jerebu (lještarka gluha, tetrao bonasia L., Haselhuhn) je toplo pomladansko vreme 1914 izredno ugajalo. Na prisojnih mestih je bila paritev in toraj tudi gnezditev predčasna. V Breganjaricah so našli že 23. V. pet 2 do 4 dni starih piščet; 2. VI. za Brdom 7 piščet, ki so poskušala že leteti; 4. VI. na Velikih plazeh pet do 10 dni starih mla-

⁹⁾ Krains jagdbare Federwildarten, deren Vorkommen, Verbreitung und jagdliche Bedeutung, „A. Hugos Jagdzeitung“ 1912, št. 3 in 4.

dičev; 16. VI. jerebovo kito za Jevnaščico, v kateri so bila tri do en mesec stara piščeta s starko in starcem. Zadnji slučaj je še zato posebno zanimiv, ker je bil pri kiti tudi petelin, kar se pripeti le redkokedaj (Lovec, 1914, 117).

Kragulji (jastrieb kokošar, astur palumbarius (L.), Hühnerhabicht) so se za časa vojne šilno pomnožili splošno po vsej deželi. J. Rakovec, tovarnar v Kranju, je uničil v svojem lovišču na Sorškem polju samo v zimskem času 1914/15 18 kraguljev, ki so se tam izredno mnogoštevilno pokazali ter delali med divjačino in domačo perutnino občutno škodo. V Purgi pri Adlešičih so vjeli 5. II. 1914 kragulja živega v skopec; 9. I. 1914 so ustrelili kraguljevo samico pri Rakeku. Naslednje leto 1915 poroča Iv. Šašelj, župnik v Adlešičih, da so se kragulji tudi v ondotni okolici zadnja tri leta močno zaplodili, ker ni bilo lovcev, ki bi jih preganjali. Napravili so silno škodo na piščancih, ki so jih venomer pobirali. Ponekod so odnesli skoraj vso kuretino, da nekatere gospodinje niso hotele več v drugič nasajati kokljam, češ, kaj bom podlagala samo za „tiča“. Na župnijskem vrtu sta 18. IX. 1915 kar naenkrat dva kragulja preganjala kokoši. Pri Banji Loki pri Kočevju so ustrelili 22. I. 1915 kraguljevo samico. L. 1916 so gnezdili kragulji v več parih po gozdovih kranjskega okraja; pojavili pa so se to leto v veliki množini tudi okrog Novega mesta (Dol. Nov. 1916, št. 33).

Skobci, kraguljčki (kobac ptičar, accipiter nisus (L.), Sperber), so se pokazali v zimi 1914/15 tudi mnogoštevilno po vsej deželi. Tovarnar Rakovec iz Kranja jih je v svojem lovišču pokončal v tem času 26. Kakor kragulji, tako so se tudi skobci za časa vojne zelo zaplodili, ker ni bilo lovcev doma, ki bi jih zatirali. Pogosto so gnezdili v kranjskem okraju (Šenčurski gozdovi, v gozdovju med vasema Okroglo in Naklo, Šmarjetna gora, Sv. Jošt idr.), pa tudi v škofjeloškem okraju njihova gnezda niso bila redka. Izmed številnih ustreljenih skobcev so mi sporočili 1. 1915 natančen datum v naslednjih slučajih: 7. I., ♀, pri Rakeku; 15. I., 5 skobcev (2 ♂ in 3 ♀) pri Škofji Loki; 15. II. pri Škofji Loki; 17. II., ♀, pri Logatcu in 27. II., ♀, na Studencu pri Devici Mariji v Polju. Na Primskovem pri Kranju so vjeli živo kraguljevo samico 26. II. 1916 v veži, kamor se je zapodila za vrabci.

Kačarja (orao zmiyar, gujaš, circaetus gallicus (Gm.), Schlangenadler) prištevamo že k redkejšim kranjskim kraguljevim vrstam. V nekoliko večjem številu gnezdi po Beli Krajini, sicer je le redek gnezdilec. L. 1914 so ustrelili 4. februarja v Podbrežju pri Adlešičih kačarja, ki je meril z razprostrtimi perutmi nad 1 m. L. 1915 in 1916 poroča Šašelj, da je v črnomeljskem okraju kačarjev vedno manj. Včasih, zlasti spomladi, je videl po 4 do 6 skupaj krožiti, zadnja leta je opazoval le posamezne; samo 17. VI. 1915 je videl dva (♀ in ♂) skupaj. Navadno bivajo po hostah okoli Bednja in Tribuč. Leta 1916 je opazil to roparico večkrat pri Adlešičih in sicer 14. I., 30. I., 24. II., 18. IV. in še kasneje poleti in jeseni,

vselej pa le po eno samo, le 11. III. dve skupaj. Pri svoji prehrani uničijo kačarji mnogo zajcev; pripovedujejo pa, da je napadel že tudi jagnje.

Kanjo (škanjac mišar, buteo buteo (L.), Mäusebussard) je ustrelil 21. I. 1914 neki posestnik za trebanjskim gradom na Dolenjskem. Tam je kanj dovelj, huda zima jih je prignala prav k hišam (Lovec, 1914, 48); 13. XII. istega leta so ustrelili kanjo pri Cerknici. L. 1915 so mi došla poročila o naslednjih ustreljenih kanjah: 15. I., ♀, Babno polje pri Rakeku; 21. I., mlada ♀, na Kranjskem polju in 2 kanji v Mestnem logu pri Ljubljani; 22. I., Komenda pri Kamniku; 25. I., ♂, pri sv. Jakobu ob Savi; 10. II., Ribnica; 15. II., ♀, Radeče pri Zidanem mostu; 18. II., ♂, Komenda pri Kamniku; 20. II., Sv. Jakob ob Savi. Na Sorškem polju nad Drulovko pri Kranju so se pokazale l. 1916 prve kanje v začetku februarja, tam so ustrelili samico 13. II. V Udnem borštu pod Karavankami so ustrelili 5. II. samca kanje, ki je imel v požiralniku 8 cm dolgega malega klena (*phoxinus laevis* L.), kaj nenavadni založaj za to ptico, kar se da razlagati le iz pomanjkanja primerne hrane. Gnezda kanje sem v kranjski okolici izsledil v Šenčurškem gozdu, pri Okroglem in v besniškem gozdu na pobočju Sv. Jošta. Poleg navedenih je bilo seveda ustreljenih še obilo kanj vsled nezadostnega poznanja ptice same in prirodnega življenja. Vsekakor bi morali lovci tej ptici bolj prizanašati.

Planinski orel (orao suri, aquila chrysaetos, (L.), Steinadler) se je zaletel v hudi zimi 1914 celo na Dolenjsko, kjer ga je vjel 21. januarja neki kmetič v gozdu pri Trebanjskem gradu. Na svojem poletu je omagal vsled lakote, o čemer je pričal docela prazni želodec. Z razprostrtimi perutmi je meril 220 cm. Orlovo gnezdo so opazovali spomladi 1914 v triglavskem skalovju nad Bohinjem. Pri Postojni je bila ustreljena 21. II. 1915 mlada orlova samica.

Sokol selec (sokol sivi, falco peregrinus Tunst, Wanderfalk) je lovil 24. II. 1916 po Vrazovem trgu pred Šentpetersko vojašnico v Ljubljani vrabce. Nato je sedel nekaj časa na križu zvonika šentpeterske cerkve, odkoder je odletel proti Golovcu. Koncem oktobra 1916 so ustrelili sokoia selca na Kranjskem polju. Izkušeni lovci vedo povedati, da so našli pred leti gnezdo sokola selca v Udnem borštu.

Par južnih postolk (vjetruša bjelonokta, cerchneis naumanni (Fleisch.), Rötelfalk) je gnezdil l. 1914 v okolici Radovljice; l. 1915 pa so ustrelili samca južne postolke 10. marca pri Črnučah v ljubljanski okolici.

Prvi dve *postolki (vjetruša klikavka, cerchneis tinnuncula (L.), Turmfalk)* sem videl v Ljubljani l. 1914 nad Resljevo cesto 16. IV. opoldne; bil je solnčen in gorak dan. Naslednje leto sem opazil prvi par nad deželnim glediščem 10. IV. V Kranju so videli prvi par postolk 27. III. 1915 nad travnikom nasproti pokopališča, kjer si je napravil svoje gnezdo v strmih pečinah Kokrinega brega; številna kolonija kavk ga ni motila. Drugi par postolk je gnezdil na Klancu pri Kranju v tesnem podstrešju malega zidanega poljskega znamenja ob poti na Primskovo. L. 1916 sem opazil prvo postolko (♂) na ljubljanskem polju poleg smodnišnice že 2. I.;

bilo je oblačno in srednje toplo vreme. Prejšnje čase so gnezdile postolke v večjem številu po ljubljanskih podstrešjih; to leto sem opazoval v Ljubljani samo 2 gnezdi postolk. Pregnale so jih najbrž kavke, katerih ljubljanska kolonija je vsako leto močnejša. V Kranj se je vrnil par na Kokrsko gnezdišče 25. marca.

Vir ali velika uharica (sovuljaga buljina, bubo bubo (L.), Uhu) živi še vedno precej številno po Kranjskem. L. 1913 so ustrelili 15. XII. pri Postojni uharico, ki je imela v želodcu ostanke lesne sove (Lovec, 1914, 48). Zadnja leta je gnezdila velika uharica v pečinah nad Mostami na Gorenjskem, v Drulovki blizu Kranja, kjer so 1913 vjeli tri v železje. Pri Borštu nad železniško progo je dobil neki fantič v skalovju uharičino gnezdo s 4 jajci. Ko je vjel čez 14 dni samico, sta bila izležena že 2 mladiča, ostali dve jajci pa še nista bili razpočeni. Na gnezdišču je našel mnogo podganjih repov in perja kavk. Okoli Boršta gnezdi vsako leto več uharic (Lovec, 1914, 154). V lovišču tovarnarja *Rzkovca* iz Kranja se je vjela v skopec stara, krasno barvana samica, ki je merila z razpetima perutnicama 146 cm. Istotam so vjeli v železje sredi marca 1916 „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju staro, izredno lepo izraščeno samico. L. 1915 so ustrelili samico uharice 10. II. pri Tolminu na Goriškem; 24. II. starega samca pri Cerknici in 17. XII. je ustrelil po sporočilu v listu „Waidmannsheil“ (1916, 104) *H. R.* čez visok hrast letečo uharico pri Sv. Križu pri Kostanjevici. Tehtala je $3\frac{1}{2}$ kg, čez peruti je imela v razsegu 180 cm. Omenjeni lovec že 31 let ni opazil uharice v ondotnem okraju. Na vsak način naj bi lovci ne zatirali te lepe sovje vrste tako brezobzirno in bi ji naj nudili vsaj v nekaterih loviščih nekoliko več varnosti.

Mala uharica (sova utina, asio otus (L.), Waldohreule) je bila ustreljena 25. XII. 1914 pri Brezovici, 18. II. 1915, ♂, na Golovcu, in 20. II. 1916, ♂, „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju, kjer biva stalno.

Močvirna uharica (sova močvarica, asio accipitrinus (Pall.), Sumpfohreule). Neki pastir je ulovil 26. II. 1915 močvirno uharico pri Hujah v okolici Kranja; bil je samec. Prve dni marca 1916 se je ulovila samica močvirne uharice v železje „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju. V navedenem kraju je močvirna uharica redka prikazen, vendar se jih pokaže vsako drugo leto vsaj nekaj.

Veliki skovik (čuk lulavac, pisorhina scops (L.), Zwergohreule) je na Kranjskem pogosten gnezdilec, zlasti na Gorenjskem n. pr. med Lescami in Bledom, v blejski okolici vobče, v okolici Kroke idr. Posamezni pari gnezde tudi v Šmarjetni gori in na pobočju Sv. Jošta.

Kozača, uralški skovik (sova jastrebača, syrnium uralense (Pall.), Habichtseule) gnezdi, kolikor morem sklepati iz svojih mnogoletnih opazovanj, brezdvomno vsako leto v nekaj parih v Udnem borštu pod Karavankami. V okolici Dobrave pri Ljubljani so ustrelili samico kozačo 16. II. 1915. Na kranjskem kolodvoru so vjeli v noči 24. II. živo kozačo

(?) v skopec; priletela je najbrž iz Udnega boršta. Tam so naslednje leto 1916 koncem januarja ustrelili starega samca kozače.

Lesna sova (sovina šumska, syrniun aluco (L.), Waldkauz) se je pokazala spomladi 1914 v Fučkovcih pri Adlešičih; nadalje so jo to leto ustrelili 15. II. pri Škofji Loki in 19. XII. pri Brezovici. L. 1915 sem prejel naslednja poročila: 16. I. pri Škofji Loki in na Babnem polju pri Rakeku; 17. I. in 10. II. na Golovcu pri Ljubljani; 2. II. pri Krškem in 26. II. v Udmatu pri Ljubljani. L. 1916 so opazovali njeno gnezdo v besniškem gozdu pod Sv. Joštom, kjer je redna gnezdilka, nadalje v Udnem borštu (2 gnezdi). Nahaja se posamezno tudi v Šenčurskih gozdovih pod Kranjem.

Čuk, kamnarica (čuk obični, athene noctua (Retz.), Steinkauz) gnezdi stalno po Kokrski dolini, na Šmarjetni gori in po gozdovih Sv. Jošta in sosednjega pogorja. Oktobra 1913 so ga ustrelili pri Besnici nad Kranjem; 15. I. 1915 pri Ljubljani in 15. II. pri Škofji Loki, kjer je v okolici le redke gnezdilec.

Gjurašin, Ptice II.

Pegasta sova.

Pegasta sova (kukuvija driemavica, strix flammea (L.), Schleiereule) je v loviških kranjskega okraja prav redka prikazen. Okoli leta 1895 je gnezdil par te lepopernate sove v zvoniku razpale cerkvice sv. Marjete na Šmarjetni gori pri Kranju. L. 1914 pa je bila ustreljena v spomladanskem času pegasta sova na pobočju Sv. Jošta nad Besnico.

Kukavica (kukavica obična, cuculus canorus (L.), Kuckuck). Prvič se je oglasila v l. 1914 na Gorenjskem 6. IV. (L. Zg.¹⁰) Nr. 87), na Rožniku pri Ljubljani 5. V., nasprotno v Adlešičih že 27. III. Zadnje so čuli ondod 10. VII. V Adlešičih nazivljejo sameca z imenom kukóvač, samico pa kukóvača; iz ondotne okolice se izselijo običajno v začetku julija. L. 1915 je slišal Šašelj prvič kukavico v Adlešičih 8. IV. Njegov сосед mu je pravil, da je opazil, ko je sekal v hosti drva, ku-

kavico, ki je priletela na kosovo gnezdo in je vrgla iz njega 3 kosova jajčeca drugo za drugim. L. 1916 je zakukala prvič 10. IV. v gozdu nad Hmelčičem pri Mirni peči, kjer jo je čul muzejski ravnatelj prof. dr. J. Mantuani. V Beli Krajini so jo slišali na Pribincih in v Tribučah l. 1916 prvokrat 30. III., zadnjikrat 28. junija.

Jata hudournikov (čio pa crna, apus apus (L.), Mauersegler) je letela nad Adlešiči 24. IV. in jeseni 9. IX. zvečer; dan je bil oblačen, prej pa je pet dni močno deževalo. Iz Kranja so odšli hudourniki v poletju 1916 predčasno.

¹⁰) L. Zg. = Laibacher Zeitung.

Ležetrudnik, légen (leganj, sojkula, caprimulgus europaeus L., Ziegenmelker). L. 1914 in 1915 je gnezdil par ležetrudnikov pod tramom neke šupe blizu hleva v Čerkljah na Gorenjskem. Iz nevednosti je pobil neki pastir starca in uničil gnezdo; samica se ni več vrnila. Vobče je na Kranjskem légen zelo redek gnezdilec.

Kmetiška lastavica (lastavica pokučarka, hirundo rustica L., Rauchschwalbe). Spomladi l. 1914 so opazili v Mostah pri Ljubljani prvi lastavičji par že 25. III. (Lovec 1914, 85); iz Gorenjske so naznanili prihod lastavic 11. IV. (L. Zg. Nr. 87); preko Ljubljane sem videl leteti prvi par 15. IV. ob lepem solnčnem vremenu. Približno čez 14 dni sem opazoval več lastavičjih parov, ki so poletavali nad Mirjem, nad Erjavčevo ulico in Bleiweisovo cesto. Dva lastavičja para sta se vrnila na svoja gnezda v grad v Gradcu 10. IV. V Adlešičih se selijo lastavice navadno okoli Male maše (8. IX.); to leto so se zbirale k selitvi šele 16. IX. in zadnje so videli še 3. oktobra. Nasprotno pa so se izselile v nekaterih krajih na Gorenjskem (v okolici Bleda, Tržiča in Kranja) že koncem avgusta, oziroma v začetku septembra. L. 1915 se je pokazala pri Črnomlju prva lastavica 29. III.; bil je deževen dan z zmernim severnim vetrom in srednjo dnevno temperaturo $4^{\circ}6'$ C. V ljubljanski okolici sem opazil to leto prve lastavice 8. IV., v Kranju pa 10. IV. V Adlešičih so opazovali l. 1915 zadnje lastavice 16. IX. Naslednjo spomlad 1916 so priletele 30. III. prve lastavice v Belo Krajino, kjer so jih opazovali omenjenega dne na Pribincih, v Tribučah in v Adlešičih. V Ljubljano so došle v prvi polovici aprila, v Kranju sem pa videl prvi par 2. IV. Ob tej priliki naj omenim, da postajajo lastavičja gnezda za Ljubljano vsako leto redkejša. Kakor postolke, tako so se tudi lastavice, ki po Ljubljani itak niso bile mnogoštevilne, morale umakniti kavkam. V tem letu so bile zanimive stoglave lastavičje jate, ki so priletele sredi poletja v Kranj in so ostale ondi od 13. do 15. avgusta. Posedale in prenočevale so v mnogobrojnih skupinah po električnih žicah nad Kokrsko ulico. Od časa do časa so v večjih družbah lovile mrčes, odletele pa so ob zgodnji jutranji zori 16. avgusta, vreme je bilo solnčno in gorko. Brezdvomno so bile to severne gnezdilke, ki so se neobičajno zgodaj napotile na jug. V Kranju in njega okolici gnezdeče lastavice so se izselile med 8. in 10. IX., posamezne so opazovali še v drugi polovici meseca. Iz poročil poslednjih let je razvidno, da se že več let zapored izseljujejo lastavice neobičajno zgodaj. Vzame jih zadnji teden avgusta ali pa prvi teden septembra. Poprej je veljal normalno za njih splošni odhod čas okoli 8. septembra, ostajale so pa mestoma ves mesec september v deželi in tudi oktobra so jih včasih še opazovali. Pač so se pojavile l. 1913 v Kranju v drugi polovici oktobra stoglave jate lastavic ob hladnem deževnem vremenu in so se drugi dan napotile v južni smeri dalje. To pa je bil le izjemen slučaj, v katerem je šlo za zakasnele severne selilke, ki najbrže vsled negodnega zaroda niso mogle pravočasno na pot. Občnemu predčasnemu odhajanju lastavic v zadnji dobi bo pa najbrže

vzrok razmeroma močan upad temperature, zlasti nočne zadnjih jeseni in obilno deževje v tem času. Gotovo zasluži ta pojav še natančnejšega opazovanja in proučevanja.

Nekaj parov *mestnih lastavic* (*lastavica gradska*, *delichon urbica* (L.), *Mehlschwalbe*) je gnezdilo tudi zadnja tri leta v Kranju; l. 1916 sem opazoval samo dvoje gnezd.

Pegam (*kugara*, *bombycilla garulla* (L.), *Seidenschwanz*), ta lepopisani gost z visokega severa, se je pomudil še iz zimskih mesecev 1913 pri nas. Pravi pohajkovelec je to med ptičjim svetom. Svojo domovino zapusti čestokrat brez pravega vzroka, pa se pokaže naenkrat v srednji ali celo v južni Evropi, potem pa zopet mahoma izgine; včasih ga pa tudi napodita iz dežele ostra zima in slaba letina jagodičevja. Dalj časa se pomudi le v krajih, kjer je jagodičevje dobro obrodilo, sicer pa potuje naglo, o čemer so nas poučila opazovanja njegovega zadnjega obiska. „Lovec“ (1914, 31 in 69) ima o njem za l. 1914 naslednja poročila: 1. I. kakih 30—40 pegamov blizu Kolečije v Mestnem logu; 3. jan. 12 do 15 pegamov pri Adlešičih; 5. I. večja družba pri Jaršah po grmovju ob Mlinščici; 11. I. so jih opazili 7 v lovišču Topolovec pri Preski na brinju; in 11 nad Domžalami, ki so leteli od severovzhoda proti jugozapadu; 21. I. so opazovali pegama v Sp. Domžalah. V Sl. Narodu (1914, št. 19) so poročali iz Radovljice, da so ostali pegami kljub hudemu mrazu v ondotni okolici, kjer so jih opazovali še 15. I. (— 8° C, sneg 52 cm visoko). Sam sem videl pet pegamov pod Rožnikom pri Ljubljani ob poti nad kapelico 7. I. in 2 pegama na kostanjih pred deželnim glediščem 13. I. Sredi februarja sem dobil pegama iz ljubljanske okolice, ki se še sedaj v gajbici prav dobro počuti v družbi različnih ptic pevk ob mnogovrstni hrani. Izbirčen ni v jedi, posebno v slast mu pa gre sladkor. Tudi dr. J. Ponebšek je imel dalj časa pegama v gajbici poleg krivokljuna. Zadnje poročilo sem dobil o treh pegamih, ki so jih opazovali sredi aprila po grmovju na koncu Savskega drevoreda pri Kranju.

Velikega srakoperja (*svračak veliki*, *lanius excubitor* L., *Raubwürger*) je opazoval Iv. Šašel 4. III. 1916 v Gruščiku pri Tribučah; tam je bival koncem novembra in v začetku decembra 1915. Bržčas je bil to en in isti eksemplar, ki se ni izselil.

Rjavi srakoper (*svračak rusi*, *lanius collurio* L., *rotrückiger Würger*) se je oglasil l. 1914 v Adlešičih prvič 11. IV. in na c. kr. botaničnem vrtu v Ljubljani l. 1914 prvič 20. IV. toplega solnčnega dopoldne. V Adlešičih so videli to leto zadnjega 16. IX.; bil je mladič. Rjavi srakoper je zelo pogost gnezdilec po grmovju in živih mejah na čirčiškem in šenčurškem polju. Prihaja navadno v drugi polovici aprila, izgine pa sredi septembra. V sadnem šolskem vrtu na Primskovem pri Kranju je gnezdil srakoperjev par na pritlikavi jablani tako blizu tal, da je bilo gnezdo v srednje visoki travi popolnoma skrito in so ga zapazili šele junija ob košnji. V gnezdu je bilo pet, komaj par dni starih mladičev. Naslednje leto je napravil srakoperjev par na istem vrtu svoje gnezdo

na podstrežju vrtna lope v gostem pletežu vinske trte. Vobče ume srakoper v posameznih slučajih prav bistroumno skriti svoje gnezdo pred zalezovalci in je splošno zelo prekanjena in previdna ptica. L. 1915 so opazili v Adlešičih prvega srakoperja 23. IV., naslednje leto pa 28. IV. To leto se je pokazal v Ljubljani, kjer sem ga opazoval 14. IV. na botaničnem vrtu, izdatno prej; bil je na pol oblačen dan z močnim severo-zapadnim vetrom, dopoldanskim dežjem in srednjo dnevno temperaturo 7.6° C.

Krokarji (*gavran, corvus corax L., Kolkrabe*) so tudi že v Beli Krajini redke ptice. V Adlešičih opazujejo že več let en par, ki gnezdi ob Kulpi ali v hosti nad vasjo.

Kavke (*čavka, colaeus monedula (L.), Dohle*) so se vrnile v Kokrsko deber pri Kranju prve dni januarja 1915, v večji množini pa šele 2. II. Na ljubljanska gnezdišča so prišle 11. II. zjutraj med 8. in 9. uro; bilo je jasno in slabo vetrovno, sneg je še ležal nad 10 cm visoko in toplomer je kazal ob 7 zjutraj — 0.6° C. Videl sem jih ta čas posedati po strehah hiš v Stritarjevi, Šelenburgovi in Knaflovi ulici. Naslednje l. 1916 so se pokazale prve kavke v Ljubljani 2. II. nad kavarno Evropo in bivšo Hribarjevo hišo na Dunajski cesti, 4. in 5. II. je bil njihov splošen dohod. V Kokrski debri so bile že zadnji teden januarja na svojih gnezdiščih.

Sibirskega krehovta, leščerko (*lješkarica sibirska, nucifraga carjocatactes macrorhyncha Brehm, dünnschnäbliger Tannenheher*) je dobil v roke sredi januarja 1914 g. Iv. Šega v Radovljici, 25. I. pa so opazovali ptico te vrste v gozdu pri Podnartu. Obe ptici sta najbrže zaostali še iz l. 1913 v naših krajih.

Kobilar (*vuga zlatna, oriolus oriolus (L.), Pirof*) se je oglasil v Adlešičih l. 1914 prvič 19. IV., v Ljubljani na Rožniku pa šele 1. V. (oblačno, močan jug, srednja dnevna temperatura 13.4° C). Leta 1915 je prišel v hoste pri Adlešičih 22. IV., naslednje leto šele 27. aprila.

Škorec (*čvrčljak šareni, sturnus vulgaris L., Star*) je bil pred 30 leti v Beli Krajini prav malo znana ptica, sedaj se je pa silno razmnožil zlasti v okolici Adlešičev in Tribuč. Jeseni se navadno izseli koncem septembra, posamezniki pa prezimijo. L. 1914 so ostali še v večjih jatah do 15. XI., kar je izredno pozno. Prvič so došli škorcji v Adlešiče l. 1914 okrog 23. II., l. 1915 prvi trije 21. II. in l. 1916 pa 18. II. Zadnji dve jati so opazovali 1915 v Tribučah 8. XI. in na Bednju 13. XI.

Dlesk (*batokljun trešnjak, coccothraustes coccothraustes (L.), Kernbeißer*) gnezdi vsako leto v nekaj parih po bukovih gozdovih na pobočjih hribovja med Besnico in Podnartom na Gorenjskem. Dleski gnezde vsako leto tudi po hostah pri Adlešičih, kjer jih čestokrat vidijo, zlasti pogosti posetniki so na župniškem vrtu. Navadno prileti po eden ali kvečemu dva; 18. XI. 1914 jih je pa bilo 10 skupaj. V jeseni jih tam posebno pogosto opazujejo na gabrih, kjer tarejo gabrico. Tako so bili oktobra in novembra l. 1914 dleski stalno na gabru pred župniščem.

Ščinkavec (*zeba bitkavica, fringilla coelebs L., Buchfink*). Prvi dnevi februarja 1914 so bili večinoma jasni, toda hladni in 3. II. sem čul raz

lipa na Resljevi cesti prvi ščinkavčev „griču“; popevka je bila še tiha, toda čista in popolna. Ta dan je bilo večinoma jasno in solnčno, vladal je pa mraz s poprečno dnevno temperaturo — 8°6' C, ker je pač bril ves dan zmeren sever. Presenetil me je pa to leto ščinkavčev „griču“, ki je donel iz polnega grla jeseni 25. X. raz kostanja ob srednji poti drevoreda Zvezde v Ljubljani. Bilo je gorko in solnčno jesensko jutro. Isto poroča „Slovenec“ (29. X. 1914): „28. X. zjutraj je prepeval na Koschierjevem vrtu neki ščinkavec vesel „griču“; pri petju je sicer nekoliko žagal, bil pa je razmeroma dovolj vesel in glasan“. L. 1915 so se oglasili prvič ščinkavci v Ljubljani okoli 10. II.; l. 1916 sem ga pa že slišal 30. I. na vrtu ob Simon Gregorčičevi ulici. *Iv. Šašelj* poroča, da vidijo pri Adlešičih ščinkavce v večjem številu prezimovati.

Pinože (zeba nikavica, fringilla montifringilla L., Bergfink) gnezde splošno po naših planinah in se pokažejo le ob ostrih zimah v nižini. L. 1914 so se pokazale v ljubljanski in kranjski okolici v drugem tednu januarja in so ostale ondi tudi še februarja; jeseni niso prišle. Naslednje leto 1915 so se pokazale v Ljubljani na krmiščih šele zadnje dni januarja, istočasno tudi v Kranju. Jeseni jih zopet ni bilo v dolino. L. 1916 so priletele v Kranju na krmišča 9. II. in so se mudile tam samo nekaj dni; ker je bilo spomladansko vreme razmeroma ugodno, so našle v podgorju zadostno hrano. Iz istega vzroka so ostale tam tudi zadnje mesece leta.

Posamezna gnezda *zelencev (zelendur, chloris chloris (L.), Grünling)* opazujem že nekaj let po nasadih ljubljanske in kranjske okolice. V večji množini gnezde zelenci po razsežnejših hostah, zlasti v podgorju. Poedini so stalni zimski odjemalci na mestnih krmiščih, v večjih množinah pa se pokažejo tam le ob hudih zimah, tako n. pr. l. 1915 zadnji teden januarja in v prvi polovici februarja.

Grilček (žutarica obična, serinus hortulanus Koch, Girlitz) se je oglasil prvič l. 1914 v ljubljanskih nasadih sredi aprila: 14. IV. je drobil svojo popevko na kostanju pri Trubarjevem parku, isti dan sem ga slišal tudi na Rožniku; bilo je gorko solnčno vreme. 16. IV. sem ga opazoval na Golovcu. L. 1915 se je povrnil že 22. III. v ljubljanske nasade, v Kokrski debri pri Kranju so zapazili par grilčkov prve dni aprila. Ker je bilo januarja 1916 izredno toplo vreme in tudi februar nenavadno ugoden, se je pojavil pri nas grilček posebno zgodaj. Dopoldne 12. II. sem poslušal že njegovo drobljenje, ki je donelo raz kostanja v glavnem Tivolskem drevoredu, in naslednji dan sem ga čul tudi v Kokriškem dolu pod Kranjem.

Krivokljuni kalin (zimnica ruska, krivokljun polarni, pinicola enucleator (L.), Hakengimpel) spada med pličje posebnosti Kranjske l. 1914. Vobče je to prebivalec visokega severa, kjer gnezdi po severnih krajih Norveške, Finske, Ruske, Sibirije in Amerike. Redkokedaj se pokaže na vzhodnem Pruskem, še bolj redko južneje od imenovane dežele. Na Kranjskem ga doslej niso opazovali, zato je tem večje zanimanje vzbu-

dila med tukajšnjimi ptičeslovci vest iz Radovljice, da je tam g. *Iv. Šega* opazoval 24. januarja 1914 na grajskem vrtu tri krivokljune kaline. Huda zima jih je najbrže prepodila iz domačije in na svojem potovanju po srednji Evropi so zablodili v našo deželo. Drugod na Kranjskem jih niso opazovali. Krivokljuni kalin je drozgove velikosti in po vnanjosti podoben krivokljunu, le da sta na krajšem kljunu končni kljukasti krivini mnogo manjši. Barva perja se spreminja: samci so karminasto rdeči in pomarančasti, samice sivkasto zelene in okrožolte, včasih tudi nekoliko rdečkaste, mladiči so sivkasto zeleni. Njegov glas je sličen kalinovemu klicu „diū“. Poročila sta prinesla Lovec (1914, 30) in Sl. N. 1914, št. 19.

Veliki kalin (zimnica velika, pyrrhula pyrrhula (L.), großer Gimpel) se je pokazal kot izreden gost s severa že decembra 1913 na Kranjskem, kjer je ostal mestoma tudi še po novem letu 1914. V Kranju so ga vjeli 10. I. 1914 (mrzlo in tiho zimsko vreme, srednja dnevna temperatura — 6°6' C., sneg je še ležal 17 cm visoko) na vrtu nad Savsko dolino, kamor je priletel iz Šmarjetne gore preko Save. Pozneje so ga opazovali še nekolikokrat v drugi polovici januarja v kranjski okolici na pobočjih ob Savski dolini.

Navadni kalin (zimnica mala, pyrrhula pyrrhula europaea Vieill. gem. Gimpel) gnezdi poredkoma le v višjih legah dežele, pozimi se včasih pokaže v večjih tropah. Jeseni 1915 in tudi še pred novim letom 1916 je opazoval *Šašelj* kaline v okolici Adlešičev, kjer so sicer zelo redke ptice. Obirali so jagodičevje in so se spreletavali navadno po dva, včasih po štirje, redkokedaj po več skupaj.

Krivokljune so opazili v večjih tropah okoli Radovljice na Gorenjskem že meseca januarja 1914. Pretežno je bil zastopan *mali krivokljun (krstokljun omorikaš, loxia curvirostra L., Fichtenkreuzschnabel)*, v manjšem številu pa *veliki krivokljun (krstokljun borikaš, loxia curvirostra pityopsittacus Behst., Kiefernkreuzschnabel)*. Male krivokljune sem opazoval l. 1914 v okolici Kranja, kjer je smerečje dobro obrodilo v naslednjih slučajih: 10. VII. jata (ca. 15 ptic) v Načkovem borštu pri železnem mostu nad Kokro; 14. in 15. VII. istotam v Straheči dolini; 18. VII. pet krivokljunov na smerekah v začetku pota na Šmarjetno goro; 20. VII. jata (ca. 10 ptic) v Čirčiškem gozdu; 23. VII. dopoldne se je pasla jata (ca. 15 ptic) razkropljena po smerekah ob stari Kamniški poti v začetku Šenčurških gozdov; tekom avgusta v navedenih gozdovih posamezne majhne družbe (do 5 ptic); v Čirčiškem gozdu je ostala jata še celo jesen. Kakor l. 1909, tako je hodila tudi ta jata vsak dan v Šmarjetno goro na pašo in sicer je letela navadno med 8. in 9. uro preko Kranja. Kolikorkrat sem bil v Kranju, sem jo skoraj vsakokrat opazoval. Izven Kranja sem opazoval to leto krivokljune še: 24. VII. 4 krivokljune na Starem gradu pri Kamniku; 25. VII. mi je pravil *dr. J. Ponebšek*, da je prejel poročilo o krivokljunih v domžalski okolici; 27. VII. jata krivokljunov (ca. 10) na Bledu pri Gradu; 27. VIII. je letela jata krivokljunov preko Rožnika nad gričem z vodovodnim rezervoarjem v smeri proti

Barju ob 5 $\frac{1}{2}$ zvečer; 8. XI. je letelo 6 krivokljunov preko Sv. Petra ceste nad ljudsko šolo na Ledini v smeri proti Goloveu. Opozorili so me na se s svojimi glasnimi klici. Celo jesen so se mudili krivokljuni (po 2 ali 3, včasih celó 5) na smerekah vile nasproti Narodnemu domu. Navadno so bili tamkaj med 9. in 11. uro dopoldne. Kakor je iz navedenih opazovanj razvidno, so vpadli to leto krivokljuni v našo deželo le v manjši množini. Zadnji veliki vpad (invasija) je bil l. 1909 (Carniola 1910, 47—52); v naslednji dobi 1910 do 1913 so opazovali v deželi le tuintam posamezne pare (Carniola 1911, 190 in 1912, 130).

Siva pastaričica (pliska biela, motacilla alba L., graue Bachstelze) je došla v Adlešiče l. 1914 spomladi 21. II., zadnje so videli ondi še 5. XI. L. 1915 se je pokazala prva siva pastaričica v Adlešičih 21. I., zadnje so ondi opazovali to leto 5. XI., v Tribučah pa 13. XI. na pašniku med ovčami. L. 1916 je videl *Iv. Šašelj* v Adlešičih prvo pastaričico 21. I., zadnje 27. X.

Prvi poljski škrjanci (ševa vintulija, alauda arvensis L., Feldlerche) so se oglasili leta 1915 na polju med Čirčami in Primskovem 28. III.; bilo je oblačno in tiho vreme s srednjo dnevno temperaturo 6°6' C. Naslednje l. 1916 sem slišal tam prvega škrjanca 25. marca.

Čopasti škrjanci (ševa kukuljava, galerida cristata (L.), Haubenlerche) prezimujejo navadno v večjem številu po Ljubljani in njeni okolici, kjer se pokažejo na cestah navadno sredi septembra. V drugi polovici januarja 1915 so odleteli vsled ostrega zimskega vremena proti južnejšim krajem. Jeseni so prišli v prav pičlem številu prezimovat v Ljubljano, ker so vsled ugodnega vremena dobili zunaj dosti hrane. Popolnoma so pa izginili z ljubljanskih cest že prvi teden januarja 1916. Ker je bila tudi to leto jesen ugodna, so se zadržavali le nekaj dni v drugi polovici septembra v Ljubljani, nato so se pokazali šele 18. XII. in so tudi ostali še preko novega leta.

Črnoglavke (ernoglavka, silvia atricapilla (L.), Mönchgrasmücke) so se vrnile spomladi 1916 v Ljubljano in njeno okolico izredno zgodaj (približno za 14 dni prej kakor pretekla leta). Prvo sem slišal sredi marca na c. kr. botaničnem vrtu; v Kranju pa 25. III. v Kokriškem dolu.

Beličnega kosa (kos črni part. albino, turdus merula L., partiell albinistische Amsel) je vjel v drugi polovici aprila *Iv. Šašelj* v Adlešičih. Omenjeni kos je delno beličen samec, ki ima med običajnim črnim krovnim perjem mnogo belih peresc, sicer je normalno razvit.

Navadne taščice (crvendač, erithacus rubeculus (L.), Rotkehlchen) se pokažejo v Adlešičih, kjer jih nazivljejo rumene taščice, posebno septembra in oktobra, ko se pojavijo večje množine nekih debelih muh. Včasih jih vidijo po 4 do 6 skupaj ob zidovju na lovu za muhami. L. 1915 so opazovali ondi zadnje 26. oktobra. Po nasadih v Ljubljani in njeni okolici gnezdeče taščice ostanejo čestokrat tudi čez zimo na svojem mestu. V obče pa odidejo kranjske gnezdilke v začetku oktobra in se vrnejo prve dni marca. Na Dolenjskem prezimujejo pogosteje.

Višnjevo taščico (*modrovolkja žutokrpica*, *erithacus suecicus* (L.), *rotsterniges Blaukehlchen*) je videl *lv. Šašelj* v Adlešičih 1., 2. in 3. februarja 1914 na cerkveni strehi. Ker so bili takrat prav lepi solnčni in primeroma gorki dnevi, je mogoče, da so se prikazale muhe, ki prezimujejo v velikem številu po razpokah cerkvenega zidovja in so jih taščice pobirale. Tudi jeseni opazuje včasih posamezne višnjeve taščice v bližini cerkve ali na njej. Zadnja je tam skakljala l. 1914 dne 26. oktobra

Prvega *slavca* (*slavulj mali*, *erithacus luscinius* (L.), *Nachtigall*) so slišali l. 1915 v Tribučah 15. IV., v Adlešičih pa 19. IV. Spomladi 1916 se je oglasil na Pribincih in v Tribučah že 30. marca.

Iris Cengialti Ambrosi und *Centaurea alpigena* Paulin,

zwei für Krain neue Pflanzen aus der Wocheiner Alpen.

Von Alphons PAULIN.

In meiner Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte, II“¹⁾ habe ich unter Nr. 15 das Vorkommen von *Luzula nivea* (L.) Lam. & DC. in dem die sog. Komarčawand besiedelnden Buschgehölz erörtert und erwähnt, daß dieses Buschgehölz außer dieser Hainsimsenart noch eine Reihe anderer Typen beherbergt, deren Vorkommen an dieser Lokalität in pflanzengeographischer Hinsicht von besonderem Interesse ist. Zugleich wurde bemerkt, daß diese Typen, um Wiederholungen zu vermeiden, unter Nr. 22 der eingangs erwähnten Abhandlung namhaft gemacht werden sollen. Da der diesbezügliche länger gefaßte Artikel seinerzeit wegen Mangel an Raum ausgeschaltet werden mußte²⁾, soll derselbe nun hier gesondert zum Abdruck gelangen.

Was zunächst das obbezogene Buschgehölz anlangt, weist dasselbe folgende Zusammensetzung auf:

A. Gehölze.

a) Elemente der alpinen Flora³⁾: *Juniperus communis*, *Populus tremula*, *Salix purpurea*, *S. grandifolia*, *Carpinus betulus*, *Corylus avel-*

¹⁾ Cf. „Carniola“, VII (1916), p. 61.

²⁾ Cf. Berichtigung in „Carniola“, VII (1916), p. 284.

³⁾ Unter „alpinen Flora“ werden hier zusammengefaßt:

1. Pflanzen der mitteleuropäischen Hügel- und Bergregion (mit vorherrschenden Laubwäldern): baltische (mitteleuropäische) Pflanzen im engeren Sinne.

lana, *Fagus sylvatica*, *Quercus sessiliflora*, *Clematis vitalba*, *Sorbus aria*, *S. aucuparia*, *Cotoneaster tomentosa*, *Amelanchier ovalis*, *Rosa pendulina*, *Laburnum alpinum*, *Acer pseudoplatanus*, *Rhamnus cathartica*, *Sambucus racemosa*, *Arctostaphylos uva ursi*, *Erica carnea*.

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora⁴⁾: *Ostrya carpinifolia*, *Cytisus supinus*, *Genista radiata*, *Cotinus coggygria*, *Rhamnus fallax*, *Fraxinus ornus*.

B. Niederwuchs.

a) Elemente der alpinen Flora: *Dryopteris filix mas*, *D. Robertiana*, *Polystichum lobatum*, *Calamagrostis varia*, *Melica nutans*, *Elymus europaeus*, *Carex flacca*, *C. alba*, *C. digitata*, *Luzula nivea*, *Allium montanum*, *Polygonatum verticillatum*, *Convallaria majalis*, *Paris quadrifolia*, *Epipactis latifolia*, *Silene vulgaris*, *Melandryum silvestre*, *Moehringia trinervia*, *Hel-leborus niger*, *Aconitum vulparia*, *Aquilegia vulgaris*, *Anemone hepatica*, *Rubus saxatilis*, *Fragaria vesca*, *Potentilla erecta*, *Trifolium rubens*, *Chamaebuxus alpestris*, *Euphorbia amygdaloides*, *Hypericum montanum*, *H. perforatum*, *Helianthemum obscurum*, *Viola silvestris*, *Pimpinella major*, *Angelica silvestris*, *Primula vulgaris*, *Cyclamen europaeum*, *Cynanchum vincetoxicum*, *Lamium luteum*, *Salvia glutinosa*, *Satureia vulgaris*, *Verbascum nigrum*, *Scrophularia nodosa*, *Veronica urticifolia*, *Valeriana officinalis*, *Scabiosa columbaria*, *Campanula trachelium*, *Eupatorium cannabinum*, *Centaurea montana*, *Lactuca muralis*, *Prenanthes purpurea*, *Hieracium murorum*.

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora: *Silene livida*, *Dianthus barbatus*, *Cardamine trifolia*, *C. enneaphyllos*, *Cytisus nigricans* pont. (?), *Astrantia carniolica* (nach v. Beck pontisch-[illyrisch]- süd-

2. Pflanzen der oberen Waldregion der mitteleuropäischen Gebirge, insbesondere der Alpen: subalpine (praealpine oder Voralpen-) Pflanzen.

3. Pflanzen der (waldlosen) Hochgebirgsregion der Alpen (Krummholz- und Alpenregion): alpine Pflanzen.

In den hier besprochenen Formationen kommen fast nur Elemente der ersten und zweiten Gruppe in Betracht.

⁴⁾ Die pontisch-illyrische Flora begreift Pflanzen, welche in Südost-europa, resp. in den illyrischen Ländern (die Küstengebiete der Mittelmeerländer ausgenommen) ihre Heimat haben. Man kann sie auf drei Gruppen verteilen, die hinsichtlich ihrer regionalen Anordnung mit den drei Gruppen der „alpinen Flora“ korrespondieren:

1. Pflanzen der Eichenregion der illyrischen Länder: Karstpflanzen.

2. Pflanzen der oberen Waldregion (Buchen- und Nadelwaldregion) der illyrischen Gebirge: illyrische Bergpflanzen.

3. Pflanzen der (waldlosen) Hochgebirgsregion der illyrischen Länder: illyrische Hochgebirgspflanzen. — (Cf. Ginzberger, Ö. B. Z. LIX [1909], p. 342, 343).

In den hier erörterten Formationen sind nur Elemente der beiden ersten Gruppen vertreten.

alpin), *Knautia drymeia*, *Aposeris foetida*. — Ferner die v. Beck als mediterran ⁵⁾ bezeichneten Arten *Dianthus monspessulanus* und *Satureia nepetoides*.

Bei ca. 850 m findet sich in diesem Buschgehölz an einer ziemlich abschüssigen Stelle eine Schutthalde von verhältnismäßig geringer Ausdehnung eingeschaltet. Auf diesem Schuttfelde sowie in Spalten und Ritzen der dasselbe nordwärts begrenzenden, senkrecht anstehenden Felswände finden sich folgende Arten zu einer Felsflur vereinigt.

a) Elemente der alpinen Flora: *Asplenium trichomanes*, *A. ruta muraria*, *Polystichum lonchitis*, *Sesleria varia*, *Anthericum ramosum*, *Gymnadenia odoratissima*, *Silene alpina*, *Heliosperma quadrifidum*, *Gypsophila repens*, *Cerastium caespitosum*, *Moehringia muscosa*, *Aconitum paniculatum*, *A. albicans*, *Kerneria saxatilis*, *Arabis hirsuta*, *Sedum album*, *Saxifraga Hostii*, *Potentilla caulescens*, *Anthyllis vulneraria*, *Lotus corniculatus*, *Geranium Robertianum*, *G. sanguineum*, *Linum catharticum*, *L. viscosum*, *Rhamnus pumila*, *Hypericum perforatum*, *Pimpinella saxifraga*, *Heracleum montanum*, *Laserpitium latifolium*, *L. siler*, *Primula auricula*, *Cuscuta epithymum*, *Teucrium chamaedrys*, *Galeopsis speciosa*, *Stachys Jacquini*, *Satureia alpina*, *Origanum vulgare*, *Thymus chamaedrys*, *Veronica lutea*, *V. fruticulosa*, *Euphrasia stricta*, *Alectorolophus angustifolius*, *Galium lucidum*, *Valeriana angustifolia*, *V. tripteris*, *V. saxatilis*, *Scabiosa lucida*, *Campanula linifolia*, *C. thyrsoides*, *C. barbata*, *Phyteuma orbiculare*, *Adenostyles glabra*, *Solidago alpestris*, *Aster bellidiastrum*, *Buphthalmum salicifolium*, *Fetasites niveus*, *Carlina alpina*, *Carduus defloratus* ssp. *crassifolius*, *Cirsium erisithales*, *Leontodon hispidus*, *L. incanus*, *Hieracium porrifolium* L. f. *armeriifolium* Koch.

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora: *Festuca stenantha*, *Allium ochroleucum*, *Lilium carniolicum*, *Tunica saxifraga*, *Erysimum silvestre*, *Saxifraga incrustata*, *Hippocrepis comosa*, *Peucedanum Schottii*, *P. petraeum*, *P. oreoselinum*, *Teucrium montanum*, *Stachys recta*, *Globularia cordifolia*, *Asperula aristata*, *Galium purpureum*, *Aster amellus*, *Achillea collina*, *Cirsium pannonicum*, *Centaurea Haynaldi*.

Die beiden interessantesten Pflanzen, die ich unter den Bewohnern dieser Felsflur konstatieren konnte, sind aber *Iris Cengialti* Ambr. und *Centaurea alpigena* mh. spec. nova, die sich als neue Bürger unserer Flora erweisen und daher im folgenden ausführlicher besprochen werden sollen.

⁵⁾ Die mediterrane Flora umfaßt die in den Küstengebieten der Mittelmeerlande indigenen Arten. — Als illyrisch-mediterrane Arten bezeichnet v. Beck (Vegetationsstudien i. d. Ostalpen, III, Sitzungsber. Akad. d. Wissensch., math.-naturw. Kl., Bd. CXXII, Abt. 1, p. 637) jene Elemente der pontischen Flora, welche als typische Xerothermen auch im mediterranen Florengebiete eine weitere Verbreitung aufweisen, von der man aber nicht bestimmt sagen kann, ob sie dort die ursprüngliche darstellt.

1. *Iris Cengialti* Ambr.

Iris Cengialti Ambr. wurde seinerzeit von Facchini, dem hochverdienten Erforscher der Flora Südtirols, auf dem südöstlich von Roveredo gelegenen, bis ca. 650 m ansteigenden und gegen das Etschtal (hier Val Lagerina genannt) in fast senkrechten Wänden abstürzenden Berg Rücken Cengio alto aufgefunden. Facchini hielt die Pflanze für *Iris pumila* L., zu welcher Art sie auch von Bertoloni⁶⁾ gezogen wurde, während sie Reichenbach⁷⁾ zu seiner *Iris tristis* stellte. Ambrosi schien die in Niederösterreich vorkommende *Iris pumila* von der *Iris* des Cengio alto verschieden und beschrieb letztere als neue Art, die er nach dem von Facchini entdeckten Standorte *Iris Cengialti* nannte⁸⁾. Später hat Ambrosi seine Ansicht geändert und seine *I. Cengialti* als mit *Iris italica* Parlatores für identisch erklärt⁹⁾. Aber auch Facchini, der, wie erwähnt, die *Iris* vom Cengio alto ursprünglich für *I. pumila* L. hielt, ist nachträglich anderer Meinung geworden und hat *I. Cengialti* mit *Iris pallida* Lam. identifiziert¹⁰⁾.

Um diese Widersprüche zu lösen und bezüglich *Iris Cengialti* ins Reine zu kommen, hat Kerner im Jahre 1871 den Standort am Cengio alto besucht und daselbst höher oben die Pflanze in schönster Entfaltung angetroffen¹¹⁾.

Kerner konnte nun konstatieren, daß *Iris Cengialti* Ambr. nicht nur von *Iris pumila* L., von *Iris tristis* Rehb.¹²⁾ und *Iris italica* Parl. verschieden sei, sondern sich auch von *Iris pallida* Lam. unterscheide, mit welcher letzterer sie aber in den zur Blütezeit ganz trockenhäutigen Blütenscheiden und in der kurzen Perigonröhre übereinstimmt.

⁶⁾ Bertoloni, Flora Italica, V, p. 600 (1842).

⁷⁾ Reichenbach, Icon. Fl. Germ. et Helvet., IX, p. 3 (1847).

⁸⁾ Ambrosi, Flora Tirol. merid., I, p. 643 (1854).

⁹⁾ Ambrosi, l. c. I, p. 890.

¹⁰⁾ In Zeitschr. „Ferdinandeam“ f. Tirol u. Vorarlbg., III, 5. H., p. 4 (1855). — Cf. Dalla Torre u. Sarnthein., Fl. Tir., Vorarlbg., Lichtenst., VI, 1. p. 497.

¹¹⁾ Kerner, Über *Iris Cengialti* Ambr. in Ö. B. Z. XXI (1871), p. 225—231. — Der von Kerner besuchte Bergrücken „Cengio alto“, von dessen Absturze sich eine stundenweit ausgedehnte, mit Felsblöcken und Gesteinstrümmern bedeckte, unter dem Namen „Salvini di San Marco“ bekannte Halde herabzieht, ist nicht zu verwechseln mit dem gleichfalls südöstlich von Roveredo gelegenen, auch „Cengio alto“ geheißenen Berg, der im Hintergrunde von Vallarsa zwischen dem Monte Passubio und Monte Cherle liegt und gewissermaßen den Schluß des bei Roveredo in das Etschtal mündenden pflanzenreichen Val-larsatales bildet. (Cf. Kerner l. c., p. 226).

¹²⁾ Nach den von Reichenbach l. c. angeführten Standorten umfaßt seine *Iris tristis* diese in Ungarn (z. B. bei Ofen) vorkommende und eine im Banate (am Domuglet) verbreitete, später von Heuffel in Verh. Z. B. G. VIII (1858), p. 206 als *I. Reichenbachii* (= *I. virescens* DC. b. *Reichenbachii* [Heuff.] Richt.) beschriebene Art.

Des weiteren hat Kerner festgestellt, daß *Iris Cengialti* Ambr. nahe verwandt ist mit einer im Innerkrainer Karstgebiet, in Küstenland und im kroatischen Litorale vorkommenden *Iris*, die später von Tommasini als *Iris illyrica* beschrieben wurde¹³⁾.

Von späteren Autoren wurde *Iris Cengialti* Ambr. sehr verschieden bewertet. Teils wird sie, wie von Jackson¹⁴⁾ und von Brand¹⁵⁾, mit *Iris pallida* Lam. selbst identifiziert, teils als Unterart, Rasse oder Varietät zu dieser gezogen, so von Forster¹⁶⁾, Richter¹⁷⁾ und Ascherson u. Graebner¹⁸⁾, während sie Fritsch¹⁹⁾ und Dalla Torre u. Sarnthein²⁰⁾ im Sinne Kerners als eigene Art betrachten. Unter der Bezeichnung *Iris Cengialti* Ambr. wurde die Pflanze, gesammelt von Porta am Cengio alto, auch in der „Flora Italica exsiccata“ sub Nr. 771 ausgegeben²¹⁾.

Ebenso wurde auch *Iris illyrica* Tomm. vor und nach ihrer Publikation sehr mannigfach gedeutet. Im „Index Kewensis“ p. 1231 erscheint sie (nach Visiani, Fl. Dalm. Suppl., II, p. 53) als Synonym der ob ihrer zur Blütezeit z. T. häutigen Blütenscheiden in eine ganz andere Gruppe gehörigen *Iris germanica* L., während sie Nym an²²⁾ als Varietät

¹³⁾ Tommasini, Veg. d. Is. di Veglia, p. 63 et 81 (1875).

¹⁴⁾ Hooker et Jackson, Index Kewensis pl. phanerog. I, p. 1230 (1895). — Auch *Iris germanica* Scop. (Fl. Carn., ed. 2., I, p. 39) dürfte nach dem Standorte „Lipizza“ mit *Iris illyrica* Tomm. identisch sein.

¹⁵⁾ Brand, in Koch Syn. d. deutsch. u. Schweiz. Fl. 3. Aufl., III, p. 2453 (1907).

¹⁶⁾ Forster, Gard. Chron., I, p. 555 et 586 (1886).

¹⁷⁾ Richter, Plant. Europ., I, p. 255 (1890).

¹⁸⁾ Aschers. u. Graebn., Syn. d. mitteleurop. Fl., III, p. 488 (1906).

¹⁹⁾ Fritsch, Exkursionsfl. f. Österr., p. 121 (1897); 2. Aufl. p. 133 (1909).

²⁰⁾ Dalla Torre u. Sarnth., Fl. Tir., Vorarb., Lichtenst., VI, 1. p. 497 (1906).

²¹⁾ Cf. Fiori, Béguinot, Pampanini, Schedae ad Fl. Ital. exsicc., Cent. VII (Nuovo giornale botan. Ital., n. s., vol. XV, Nr. 3 [1908]). Der diesbezüglichen Scheda Nr. 771 ist von Fiori folgende Bemerkung angefügt: Oss. — Questa pianta è nota finora soltanto della porzione meridionale del Trentino, ma la sua area si estende quasi certamente anche al Veneto, perchè è molto probabile che ad essa debba riferirsi come sinonimo l'*I. italica* indicata da De Visiani e Saccardo „Atti Ist. Ven.“ XIV (1869), p. 324 (52 estr.) dei „monti Bellunesi e Vicentini verso il Tirolo“ come sospettano anche Ascherson e Graebner (Syn., III, p. 488 [1906]).

La posizione sistematica di questa pianta controversa fu giustamente interpretata dal Forster (Gard. Chron., I, p. 555 et 586), considerandola come sottospecie o varietà di *I. pallida*, seguito in questo modo di vedere da Ascherson e Graebner (Syn. III, p. 488). Quanto poi all'*I. illyrica* Tomm. (1875) da Richter (Pl. eur., I, p. 255) e da noi (in Fl. Anal., I, p. 224) sinonimizzata con *I. Cengialti*, da Ascherson e Graebner (l. c.) è considerata invece come una forma di *I. Cengialti* Ambr.

²²⁾ Nym an, Consp. Fl. europ., p. 700 (1882).

dieser Art anführt. Koch²³⁾, Reichenbach²⁴⁾, Maly²⁵⁾, Parlatore²⁶⁾ und Brand²⁷⁾ identifizieren sie mit *Iris pallida* Lam., Richter²⁸⁾ wieder stellt sie (mit Einschluß von *Iris Cengialti* Ambr.) als besondere Rasse zu dieser. v. Marchesetti²⁹⁾ wäre geneigt, selbe als eine von *Iris pallida* Lam. distinkte Art mit *Iris Cengialti* Ambr. zu vereinigen, mit welcher letzterer Art sie auch Fiori³⁰⁾ für synonym erklärt. Ascherson u. Graebner³¹⁾ erblicken in *Iris illyrica* Tomm. eine wilde Form der Rasse *Iris Cengialti*, Fritsch³²⁾, Pospichal³³⁾ und v. Beck³⁴⁾ halten sie als selbständige Art aufrecht, zu der die Bezeichnung *Iris Kochii* Kerner³⁵⁾ als Synonym gehört.

Sehr eingehend hat sich mit *Iris pallida*, mit *Iris Cengialti* und *Iris illyrica* Pampanini³⁶⁾ beschäftigt gelegentlich der Publikation einer neuen mit *I. Cengialti* und *I. illyrica* nahe verwandten Form, die er in den Belluneser Voralpen bei Vittorio südlich vom Paß S. Uboldo auffand.

Pampanini betrachtet die in Südtirol, Italien³⁷⁾, Dalmatien, Bosnien, in der Hercegovina, in Novipazar, Griechenland und Kleinasien ein-

²³⁾ Koch, Syn. Fl. Germ. et Helvet., ed. 2., II, p. 807 (1844).

²⁴⁾ Reichenb., Fl. Germ. excurs., p. 82 (1830); Icon Fl. Germ. Helvet., IX, p. 5 (1847).

²⁵⁾ Maly, Enum. pl. phanerog., p. 59 (1848).

²⁶⁾ Parlatore, Fl. ital., III, p. 276 (1858).

²⁷⁾ Brand l. c.

²⁸⁾ Richter l. c.

²⁹⁾ v. Marchesetti, Fl. di Trieste e de' suoi dintorni, p. 542 (1896—1897).

³⁰⁾ Fiori, in Fiori e Paoletti, Fl. anal. d'Ital., I, p. 224 (1896).

³¹⁾ Aschers. u. Graebn. l. c.

³²⁾ Fritsch, ll. cc.

³³⁾ Pospichal, Fl. d. österr. Küstenl., I, p. 268 (1897).

³⁴⁾ v. Beck, Die Vegetationsverh. d. illyr. Länder, p. 436 (1901) in Engler u. Drude, Die Vegetat. d. Erde, IV.

³⁵⁾ Cf. Stapf in Verh. Z. B. G., XXXVII (1887), p. 649.

³⁶⁾ Pampanini, L' *Iris Cengialti* Ambr. e le sue forme (Nuovo giornale Bot. Ital., n. s., vol. XVI, Nr. 1, p. 63—96 (1909).

³⁷⁾ Nach Pampanini (l. c. p. 89) wären die Angaben über das Vorkommen der *Iris pallida* Lam. in Italien wahrscheinlich mehrfach auf ursprünglich kultivierte und verwilderte Pflanzen zu beziehen. Aber auch in Tirol beim Schlosse Krakoff nächst Brixen und bei Bozen dürfte sich nur um verwilderte Pflanzen handeln (cf. Dalla Torre u. Sarnthein, Fl. Tir. Vorarb., VI, 1, p. 496). — Von Pospichal (Fl. d. österr. Küstenl., I, p. 268) wird *I. pallida* auch in Krain, u. zw. auf einer Schutthalde bei der Brixius-Kapelle unter dem Nanos angegeben. Pampanini meint (sec. Janchen in lit.), Pospichal hätte in diesem Falle *I. pallida* mit *I. illyrica* konfundiert. Tatsächlich kommt *I. illyrica* am Nanos bei der Brixius Kapelle vor. Aber in Hinblick auf Pospichals Autorität und die von ihm entworfene Beschreibung der *I. pallida*, bin ich der Meinung, daß es sich hier nicht um eine Verwechslung handle. Ich möchte vielmehr annehmen, Pospichal sei an der genannten Lokalität zufällig auf einzelne ursprünglich gepflanzte

heimische *I. pallida* Lam. als selbständige gute Art, die sich vor allem durch größere Dimensionen der vegetativen Teile, durch fleischigere Blätter mit fast gar nicht vorspringender Nervatur, durch heller gefärbte (hellblaue) Blüten und größere rötlichbraune, plattgedrückte und kantige Samen von *Iris Cengialti* und *I. illyrica* unterscheidet, welche beide letzteren mehr weniger vorspringende Blattnerven, dunkler gefärbte (violett-blaue) Blüten und kleine, regelmäßig ovale hellbraune (semelfarbige) Samen aufweisen.

Iris Cengialti Ambr., *Iris illyrica* Tomm. und die von ihm neu aufgefundenene Form vereinigt Pampanini zu einer Gesamtart *Iris Cengialti* Ambr. s. l. und bewertet und beschreibt dieselben folgendermaßen.

Iris Cengialti Ambr. (sensu lato).

Dimensionen della pianta minori e tinta dei fiori più cupa che non nell' *I. pallida* Lam. Foglie generalmente disseccantisi durante l'inverno, percorse da nervature più salienti che rendono la superficie della foglia più o meno ondulata o scanalata, e meno carnose che non nell' *I. pallida* Lam. Semi numerosi, piccoli, regolarmente, o quasi, ovali, e di colore bruno-avana. Nel resto come l' *I. pallida* Lam.

Forma *genuina* Pampanini.

Syn. — *Iris Cengialti* Ambr. Flora Tirol. meridion., I, p. 643 (1854).

Fusti alti 15–35 cm. (colt. 30–50 cm.); foglie disseccantisi (sempre?) durante l'inverno, lunghe 10–25 cm. (colt. 30–45 cm.), larghe 12–16 mm. (colt. fino a 25 mm.); fiori inferiori quasi sempre più o meno lungamente pedunculati; peduncoli lunghi generalmente 1–3 e fino a 4 (eccezionalmente fino a 10) cm. (colt. 2½–4 e fino a 5 cm.); cassula a nervatura mediana delle valve saliente; semi piccoli.

Hab. — Trentino Meridionale: M. Cengialto, presso Rovereto (Facchini); Monte Brione, presso Riva (Porta, Forster); M. Baldo: alle falde presso il lago di Garda (H. Darwin, sec. Forster), nei luoghi soleggiati ed aridi, p. es., (?) sui colli „delle Ungherine“ e „S. Marco“ (Goiran).

Bresciano: presso Gargnano, sopra la strada fra Gargnano e Muslone (Porta).

Forma *veneta* Pampanini.

Dimensioni della pianta maggiori che nelle f. *genuina* ed *illyrica*: fusti alti 30–50 e fino a 60 cm. (colt. 45–55 cm.); foglie disseccantisi (sempre?) durante l'inverno, lunghe 20–30 e fino a 40 cm. (colt. fino a 48 cm.), larghe 18–24 mm.,

und dann verwilderte Exemplare der *I. pallida* gestoßen, die er als daselbst indigen betrachtete. In meiner Ansicht werde ich durch den Umstand bestärkt, daß sich bei uns zu Lande bei Kirchen, Kapellen und Ruinen nicht selten aus seinerzeitiger Anpflanzung verwilderte Schwertlilien finden. So habe ich beispielsweise bei der Nikolauskirche am Berge Gorjanci (Uskokengebirge) und auch bei der Kirche am Lorenziberg ob Billichgraz Schwertlilien angetroffen, die nach den sterilen Blattbüscheln als *Iris germanica* L. oder *Iris florentina* L. zu deuten waren, welche beide *Iris*arten an den genannten Standorten gewiß nicht spontan sind. Ähnlich verhält es sich sicher auch mit *Iris germanica* L., die von Fleischmann (Übers. Fl. Krains, p. 21) bei der Ruine auf dem Berge Friedrichstein bei Gottschee angegeben wird.

raramente meno (15 mm.) (colt. fino a 42 mm.), con nervature saliente come nella f. *genuina*, fiori inferiori, come in questa, più o meno lungamente pedunculati: peduncoli lunghi 4–5 e fino ad 8 cm., raramente più brevi (2½ cm.) (colt. 5–7 e fino ad 11 cm., raramente meno: 3–4 cm.); linea barbata dei tepali esterni lunga circa ⅓ della lunghezza del tepalo; antere subeguali ai filamenti; cassula...; semi...

Hab. — Prov. di Treviso: presso Vittorio nella valle meridionale del Passo di S. Uboldo (Prealpi Bellunesi), sulle rupi a picco del versante orientale del M. Cima-di-Campo (Pampanini).

Forma *illyrica* Asch. u. Graebn., Syn. Mitteleurop. Fl., III, 488 (1906).

Syn. — *Iris illyrica* Tomm., Veg. d. Is. di Veglia, p. 63 et 81 (1875).

Dimensioni della pianta spesso maggiori che nella f. *genuina*; foglie non sempre disseccantisi durante l'inverno, larghe 8–15 mm. (colt. fino a 22 mm.), generalmente a nervature meno saliente che nella f. *genuina*; fiori inferiori spesso quasi sessili o brevemente pedunculati; peduncoli lunghi 1–2 e fino a 3 cm. (colt. fino a 4, ed eccezionalmente fino a 6 cm.); cassula a nervatura mediana delle valve più attenuata e semi un po' più grossi che nella f. *genuina*. Nel resto come questa.

Hab. — (Dalmazia) recte Istria:³⁸⁾ Scoglio S. Marco (Smith-Glenie); Isola di Veglia (sec. Tommasini); Cassione e Besca-nuova (sec. Visiani).

Istria: Carso (sec. Tommasini) dov'è frequente (sec. Pospichal e sec. Marchesetti); Docastelli presso Parenzo (Calegari sec. Fiori).

? Forma *Portae* Asch. u. Graebn., Syn. Mitteleurop. Fl., III, 488 (1906).

Syn. — *I. Cengialti* Ambr. var. *Portae* (= var. *Porta* = var. *Loppio*) Forster, in Gard. Chron., n. s., XXV, I, 555 (1886). — *I. Cengialti* Ambr. var. *Ware* Forster, l. c.

Foglie verdi-glauchi, più avvicinate e più lunghe, tepali più avvicinati e più lunghi e coloriti più intensamente che nella f. *genuina* (sec. Forster).

Hab. — Trentino Meridionale: M. Baldo: dintorni del laghetto di Loppio (Forster), fra Arco e Nago (Porta).

Dykes, der Verfasser der neuesten Monographie der Gattung *Iris*³⁹⁾ läßt Pampaninis Arbeit unberücksichtigt. In *Iris pallida* indes erblickt auch er eine durch die von Pampanini namhaft gemachten Merkmale und überdies auch durch silberweiße Blütenscheiden⁴⁰⁾ von der

³⁸⁾ Pampanini zieht das zwischen Kraljevica (Porto Ré) und der Insel Veglia gelegene Felsenriff Scoglio San Marco wie die Insel Veglia selbst irrtümlich zu Dalmatien.

³⁹⁾ Dykes W. R., The Genus *Iris*, Cambridge 1913. — Dieses sehr kostspielige Werk stand mir leider nicht zur Verfügung. Eine Abschrift des *Iris Cengialti* betreffenden Abschnittes verdanke ich dem lebenswürdigen Entgegenkommen des Kustos der botanischen Abteilung am k. k. Hofmuseum Herrn Dr. K. Rechinger.

⁴⁰⁾ Die in manchen systematischen Werken (cf. z. B. Fritsch, Exkursionsfl., 2. Aufl., p. 133) notierte Angabe, *I. pallida* unterscheide sich auch durch wohlriechende Blüten und den weißen Bart ihrer äußeren Perigonblätter von der geruchlose, gelb behärtete Blüten aufweisenden *I. illyrica*, entspricht nicht der Wirklichkeit. *I. illyrica* ist, wie dies auch v. Marchesetti bemerkt, gleichfalls wohlriechend und der Bart besteht nach meinen Beobachtungen bei beiden wie auch an den Weicheiner Pflanzen aus weißen, in ihrer oberen Hälfte oder nur gegen ihr oberes freies Ende zu gelb gefärbten Haaren.

schmutzig weißlich-gelbe Scheiden aufweisenden *I. Cengialti* verschiedene Art und gliedert letzterer *I. illyrica* als Form an, die sich vom Typus, d. i. von der Pflanze vom Cengio alto vornehmlich durch deutlich blau-grüne Blätter und anders gestaltete Samen unterscheidet „... while the Illyrian form of *I. Cengialti* differs from the type chiefly in its distinctly glaucous foliage. Its seeds also are larger and tend to become compressed so that the var. *illyrica* is almost intermediate between *I. pallida* and *I. Cengialti*“.

Während also Dykes keine weiteren differenten Merkmale zwischen *I. Cengialti* s. str. und *I. illyrica* anführt, hat Kerner l. c. p. 231 hervorgehoben, daß sich diese beiden Typen durch die Länge der die Blüten tragenden Seitenäste unterscheiden. Indes bei *I. Cengialti* der Schaft normal in der Mitte oder im oberen Drittel gegabelt erscheint und die beiden Blüten, deren eine von der geraden Verlängerung des Schaftes, deren andere von dem verlängerten Seitenaste desselben getragen wird, in nahezu gleicher Höhe stehen, sind die Äste bei *I. illyrica* ⁴⁾ stets verkürzt, so daß die ganze Inflorescenz ein traubenförmiges, ja manchmal ein ährenförmiges Ansehen erhält. Auch Pampanini betont, wie dies aus den obzitierten Beschreibungen zu ersehen ist, daß sowohl *I. Cengialti* f. *typica* als auch f. *veneta* in ihren verlängerten blütentragenden Ästen von der Form f. *illyrica* differieren.

Ich habe behufs diesfälliger Orientierung eine größere Anzahl von Exemplaren der *I. illyrica* verglichen, die teils im Blütenstadium an ihren natürlichen Standorten gesammelt wurden, teils von ihren Standorten in den Laibacher botanischen Garten verpflanzt, hierselbst zur Blüte gelangten. Von den ersteren waren mir 16, u. zw. 5 zwei- und 11 dreiblütige Exemplare vom Bergrücken Vremšćica ober dem Reka Tal, ferner 4, u. zw. 1 zweiblütiges Exemplar und 3 dreiblütige Exemplare vom Nanos und schließlich 1 zweiblütiges, im nordwestlichen Istrien im Rosandra Tal gesammeltes Stück zu Verfügung, von letzteren 15 vom Monte Spaccato bei Triest stammende, der Mehrzahl nach dreiblütige, aber auch einige vier- und fünfblütige Exemplare. Bei 26 dieser Individuen erweist sich die erste, von der Basis der Gipfelblüte in 3–4 cm Entfernung entspringende Seitenblüte als „sitzend“ und nur in 5 Fällen wird sie von einem 1–1,5 cm langen Aste getragen.

Von der Wocheiner Pflanze konnte ich diesbezüglich 5 zwei- und 2 dreiblütige Exemplare vergleichen. Bei sämtlichen dieser 7 Individuen ist der die erste Seitenblüte tragende Ast mehr oder weniger verlängert. Das Längenverhältnis der die Gipfelblüte tragenden Verlängerung des Schaftes zu dem die erste Seitenblüte stützenden Aste beträgt in Zentimetern 4 : 3,5, 4 : 3,5, 7,5 : 4, 7,5 : 5,5, 7,5 : 5, 8 : 3, 4 : 2.

Die Wocheiner Pflanzen verhalten sich daher in dieser Beziehung

⁴⁾ Kerner spricht hier von der „küstenländischen“ *Iris*, da *I. illyrica* „1871“ als solche noch nicht publiziert war.

wie die Südtiroler und Venetianer Vorkommnisse von den mir vorliegenden Exemplaren der *Iris illyrica* verschieden.

Einen weiteren Unterschied zwischen *Iris Cengialti* s. str. und *I. illyrica* meinte Kerner in der Gestalt der Perigonalien feststellen zu können. Die äußeren gebärteten Perigonblätter wären bei *I. illyrica* nahezu geigenförmig, indem die seitlichen Ränder derselben nicht geradlinig sind, sondern eine zweifache Einbuchtung aufweisen, wodurch die äußeren Konturen als wellenförmig gekrümmte Linien in die Nagelränder übergehen, während bei *I. Cengialti* die seitlichen Konturen der äußeren Perigonblätter geradlinig in den Nagel verlaufen. Diesfalls kann ich zwischen den Wocheiner Pflanzen und *I. illyrica* keinen Unterschied konstatieren. Bei beiden verlaufen wie bei *I. Cengialti* die seitlichen Ränder der verkehrteiförmig-keiligen bis 7 cm langen und 4.5 cm breiten äußeren Perigonblätter fast stets geradlinig und ganz allmählig in den Nagel. Wohl aber finde ich, daß die breit verkehrteiförmigen bis 6 cm langen und 4.5 cm breiten inneren Perigonblätter der Wocheiner Pflanzen etwas mehr allmählig in den Nagel verschmälert sind, indes sie bei *I. illyrica* und nach Kerner auch bei *I. Cengialti* ganz plötzlich in den Nagel zusammengezogen und daher im Umrisse mehr breit elliptisch erscheinen.

Sonst stimmen die Blüten der Wocheiner Pflanzen in den Dimensionen, in Gestalt und Farbe der einzelnen Teile mit *I. illyrica* überein. Die Perigonalien sind blauviolett, mit dunkel purpurnen, anastomosierenden Adern durchzogen, am Grunde bleicher und daselbst braun geädert. Die bis 4 cm langen und 1.5 cm breiten Narben sind, namentlich gegen die seitlichen Ränder zu etwas bleicher, die Oberlippenzipfel derselben sind halbeiförmig, spitz und gerade vorgestreckt.

Was das Längenverhältnis der gelblichweißen Antheren zu den weißlichen Staubfäden anlangt, stimmen die Wocheiner Pflanzen mit *I. Cengialti* (f. *typica*) überein, bei der nach Kerner, Ascherson und Dykes die Staubfäden ungefähr $1\frac{1}{2}$ so lang sind als die Antheren. Aber auch bei *I. illyrica* sind die Antheren, wie dies schon v. Marchesetti⁴²⁾ angibt, kürzer als die Staubfäden und nicht an Länge gleich, wie dies unter anderen Kerner, Ascherson und Fritsch betonen⁴³⁾. In dieser Beziehung unterscheidet sich daher *I. Cengialti* (f. *typica*) keineswegs von *I. illyrica*.

⁴²⁾ Fl. di Trieste, p. 542.

⁴³⁾ Die diesfälligen sich widersprechenden Angaben sind wohl auf die in verschiedenen Stadien der Anthese gewonnenen Beobachtungen zurückzuführen. Pampanini bemerkt diesfalls l. c. p. 80/81: „... S' intendo che in queste osservazioni tenui conto solo dei fiori ben sbocciati nei quali le logge delle anthere erano aperte ma non vuote, poichè le proporzioni fra le dise parti dello stame variano assai secondo che si considerano prima dell' anthesi o dopo di essa. Nel primo caso l' antera è uguale e spesso anche più lunga del filamento, nel secondo caso invece è molto più breve di essa, non solo perchè vuotandosi del pollino si accorcia ma anche perchè dopo l' anthesi il filamento si allunga.“

Wie sich die Wocheiner Pflanzen hinsichtlich der Früchte, resp. Samen verhalten, ist mir unbekannt geblieben. Am Standorte wurden Früchte nicht beobachtet. Allerdings wurde dort diesbezüglich nur oberflächlich Umschau gehalten, da am Tage der Auffindung der Pflanze programmgemäß noch der weite Weg aus der Wochein nach der Sieben-seenhütte zurückzulegen, seither aber leider keine Gelegenheit geboten war, den Standort wieder zu besuchen. Die in den Laibacher botanischen Garten versetzten Pflanzen haben bisher nicht gefruchtet, woselbst aber auch die schon längere Zeit in Kultur befindliche *Iris illyrica* bisher keine Früchte gezeitigt hat, während *Iris pallida* da alljährlich reife Samen hervorbringt. *Iris illyrica* und nach Porta⁴⁴⁾ auch *I. Cengiali* f. *typica* fruchten an ihren natürlichen Standorten reichlich, dagegen hat Pampanini am Standorte der f. *veneta* vergeblich nach Früchten gesucht und es ist nach Ansicht Pampaninis nicht ausgeschlossen, daß den Pflanzen der jedenfalls erst postglazial eingewanderten Kolonie am Paß S. Uboldo infolge Isolierung und geänderter Lebensverhältnisse das Vermögen, sich auf geschlechtlichem Wege zu vermehren, teilweise oder ganz verloren ging.

Die Schafthöhe (bis zur Basis der Gipfelblüte gerechnet) beträgt bei den sieben mir vorliegenden Wocheiner Pflanzen 26 cm, resp. 31 cm, 33 cm, 35 cm, 36 cm und in einem Falle 50 cm; es muß jedoch betont werden, daß diese Individuen in mehr tiefgründigem Boden am Rande der die Halde umsäumenden Gebüsche standen und nicht im Bereiche der die Halde nordwärts begrenzenden Felswände, in deren Spalten und Rissen auf meist unzugänglichen Stellen die Hauptmasse der Pflanzen wurzelt. Bei *Iris Cengiali* erreicht nach Kerner der Schaft an sonnigen, felsigen Stellen in der Regel eine Höhe von nur 15 cm, an schattigen, humusreicheren Plätzen aber eine solche von 25—30 cm. An Pflanzen von *Iris illyrica* wird der Schaft 30—40 cm hoch.

Die Blätter der Wocheiner *Iris* sind kürzer als der Schaft, nur an dem einen 50 cm hohen Exemplare erreichen sie die Länge des Schaftes. Die Blattbreite beträgt 10—15 mm, indes bei *Iris illyrica* bis 25 mm breite Blätter vorkommen. Hinsichtlich der Gestalt sind die grundständigen und die äußeren Blätter der sterilen Sprosse bei den Wocheiner Pflanzen nur sehr schwach gekrümmt oder wie die stengelständigen fast gerade, während sich diese Blätter bei *Iris illyrica* zumeist als ausgesprochen sichelförmig erweisen. Wie bei *Iris illyrica* sind auch die Blätter der Wocheiner *Iris* stark bläulich bereift. Ob die Blätter der Wocheiner Pflanzen an ihrem natürlichen Standorte überwintern, wie dies an geschützteren Stellen bei *Iris illyrica* der Fall sein soll, ist mir nicht bekannt. Im botanischen Garten zu Laibach sterben die Blätter wie auch jene von *Iris illyrica* und *I. pallida* im Herbst ab.

Wie aus Vorstehendem ersichtlich, sind noch weitere Beobachtungen

⁴⁴⁾ In lit. ad Pampanini.

der Wocheiner Pflanze an ihrem Standorte erforderlich, um sich ein abschließendes Urteil bilden zu können. Nach der bisherigen Kenntnis der Pflanze dünkt mir indes diese der *Iris Cengialti* s. str. näher zu stehen als der *I. illyrica* und ich bezeichne sie daher vorläufig als f. *vochinensis* der *Iris Cengialti* Ambr.

Augenscheinlich sind *Iris Cengialti* f. *typica*, f. *vochinensis* und f. *veneta* nahe verwandt und dürften vor nicht langer Zeit (postglazial) als wenig differente lokale Formen aus einer gemeinsamen Stammform hervorgegangen sein, als welche vielleicht, wie weiter unten des näheren erörtert werden soll, *Iris illyrica* Tomm. zu betrachten wäre.

2. *Centaurea alpigena* Paulin, sp. nov.

Descriptio. Perennis. Rhizoma crassum, descendens, comosum, monocephalum. Caulis erectus, angulatus, 50—70 (—90) cm altus, in 2—5 ramos divisus, ramis angulatis, apice nudis, monocephalis (saepe abbreviatis capitulo rudimentali terminatis). Caulis uti et rami foliorumque petioli tenue arachnoideo-flocculosus. Folia basalia et caulinea inferiora petiolata, pinnata, foliolis lanceolatis vel linearibus, 3—10 mm latis, sessilibus, pinnatisectis, cartilagineo-mucronatis, caulinea media et superiora pinnata, lobis linearibus (partim acute mucronatis). Folia omnia dilute viridia, glaberrima. Capitula ovato-globosa, (18—) 19—20 (—21) mm longa et (14—) 15—16 (—17) mm lata, squamis glabris vel inferioribus sparse tomentosus, estriatis, pallide viridibus. Appendices intimi ordinis scariosae, ovatae, pectinato-lacerae, ceterum serierum triangulares, ad 2 mm longae, fuscae, in spinulam brevem productae, margine parum decurrentes, pectinato-fimbriatae, fimbriis pallidis utrinque 5—10 ca. 1—2 mm longis. Corollae sulphureae, marginales radiant. Achenia 4—5 mm longa, grisea, sparse puberula, umbilico barbato. Pappus biserialis, fructu aequilongus vel paulo longior, sordide-albus vel purpureo-brunneus. — Floret mense augusto.

Hab. — Carniolia superior. In declivitate meridionali montis Pršivec in Alpihus Vochnensibus, in glarea calcarea haud procul cataracta „Savicafall“ dicta ⁴⁵⁾, ca. 850 m s. m.; hoc in loco anno 1912 detecta ⁴⁶⁾.

Centaurea alpigena hat wie *Centaurea dichroantha* Kern. ⁴⁷⁾ völlig

⁴⁵⁾ Wie mir H. Univ.-Prof. Dr v. Hayek mitgeteilt hat, wurde die Pflanze auch von Prof. Nevole beim Ursprung der Savica gesammelt.

⁴⁶⁾ In meiner eingangs erwähnten Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte, II („Carniola“, VII, p. 61, Sep. Abdr. p. 1.) erscheint irrtümlich das Jahr 1913 angesetzt.

⁴⁷⁾ *Centaurea dichroantha* Kern. wurde von Huter und Porta in den Jahren 1872 und 1873 in den Venetianer Alpen im Bezirke Udine zwischen Cimolais und Barcis und im Zellina Tal (später auch zwischen Pordenone und Manjago und im Tale „Canale di Ferro“) aufgefunden und von den

kahle, weder an den Flächen noch an den Rändern raue Blätter⁴⁸⁾. Beide stimmen auch darin überein, daß die Blattabschnitte mit Ausnahme jener der obersten Blätter, die z. T. grannig bespitzt sind, ein kurzes kallöses Spitzchen aufweisen.

Dagegen unterscheidet sich *C. alpigena* von *C. dichroantha* durch kräftigeren, höheren Wuchs und durch viel breitere (3—10 mm breite) Blattabschnitte, durch größere Blütenköpfchen und die ausschließlich rein schwefelgelbe Blütenfarbe, indes *C. dichroantha* bald mit gelben, bald mit licht purpurnen Blüten vorkommt. Bei beiden ist der Pappus (Federkelch) im allgemeinen so lang als wie Achenium; aber während nach den Beschreibungen bei *C. dichroantha* der Pappus stets purpurn gefärbt ist, erweist sich derselbe bei *C. dichroantha* als schmutzig weiß oder purpurbraun.

C. Fritschii Hayek⁴⁹⁾, die sich hinsichtlich des höheren Wuchses und der Breite der Blattabschnitte und der Größe der Blütenköpfchen der *C. alpigena* nähert, ist von letzterer durch die am Rande und an den Nerven der Blattunterseite rauhen Blätter, durch schwarze Anhängsel der Hülschuppen und purpurne Blüten verschieden. Der Pappus erreicht auch bei *C. Fritschii* die Länge des Acheniums und scheint, wie bei *C. dichroantha*, bezüglich der Farbe variabel zu sein. An unseren Pflanzen der *C. Fritschii* finde ich den Pappus purpurbraun gefärbt, während er von v. Hayek als „sordide-albus“ beschrieben wird⁵⁰⁾.

Entdeckern für *Centaurea sordida* Willd. (= *Centaurea Scabiosa* s. l. \times *rupestris*) gehalten. Kerner hat in dieser Pflanze einen von der habituell ähnlichen *C. sordida* verschiedenen Typus erkannt und selbe als *Centaurea dichroantha* beschrieben. Cf. Kerner A., Über einige Pflanzen der Venetianer Alpen in Ö. B. Z. XXIV (1874), p. 104 ff. — Später wurde *C. dichroantha* auch in Kärnten im Canal Tal (Grenzgraben und Vogelbachgraben bei Pontafel und zwischen St. Kathrein und Malborghet) nachgewiesen und hier anfänglich mit *Centaurea rupestris* L. konfundiert. Cf. Pacher, Fl. von Kärnt., II, p. 124 und dessen Nachtr. z. Fl. von Kärnt. p. 60. — In neuerer Zeit hat Dr. Rechinger *C. dichroantha* auch im Isonzo Tal unweit des Dorfes Soča aufgefunden.

⁴⁸⁾ Ganz kahle und glatte Blätter mit schmalen Blattabschnitten hat auch die in Nieder-Österreich in der Bergregion der Kalkzone (von Kalksburg bei Vöslau) verbreitete *Centaurea badensis* Tratt., die aber purpurne Blüten besitzt.

⁴⁹⁾ *Centaurea Fritschii* Hayek ist eine mit *Centaurea Scabiosa* L. s. str. zunächst verwandte Art, die sich von letzterer durch oberseits kahle und glänzende, nur am Rande oder auch unterseits raue Blätter unterscheidet. Sie ist um Laibach und in Ober-, Inner- und Unterkrain von der Ebene bis in die Bergregion verbreitet und wurde von älteren krainischen Floristen als *Centaurea coriacea* W. & K. angesprochen. Cf. Fleischm. Übers. d. Fl. Krains, p. 42 und Plemel, Beitr. z. Flora Krains, 3. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land.-Mus., p. 127. — *C. Fritschii* hat, wie oben erwähnt, in der Regel purpurne Blüten. Sehr selten sind weißblütige Individuen; ich habe solche bisher nur am Fuße des Javornik bei Adelsberg in wenigen Exemplaren angetroffen.

⁵⁰⁾ Cf. v. Hayek, Die *Centaurea*-Arten Österr.-Ung. Sep.-Abdr. aus dem LXXII. B. d. Denkschr. d. math.-naturw. Kl. d. kaiserl. Akad. Wissensch. Wien, p. 39.

Die am Karste in Innerkrain und in Küstenland häufige, auch in Südkroatien, Dalmatien, Bosnien, in der Hercegovina, in Albanien u. Italien verbreitete *C. rupestris* L. unterscheidet sich von *C. alpigena* durch ihren schlanken, mehr niedern Wuchs und vor allem durch die sehr schmal linealen, nur 0·5 — 1 (— 1·5) mm breiten, am Rande stets rauhen und in eine längere grannige Spitze ausgezogenen Blattabschnitte, ferner durch kleinere Blütenköpfchen und gold-, seltener zitrongelbe Blüten. Der Pappus ist schmutzigweiß und an den von mir an verschiedenen Lokalitäten in Innerkrain (Zoll, Sturija, Wippach, Südfuß des Nanos, Kaltenfeld, Zakrajni Vrh bei Adelsberg, St. Peter a. K., Vremšćica, Grafenbrunn, Koritnica) und in Küstenland (Monte Santo bei Görz, Čavin, Divača, Sesana, Monte Spaccato bei Triest; Trsat bei Fiume) gesammelten Exemplaren dreimal kürzer als das Achenium. Letzteres Merkmal soll jedoch nicht allen Formen der *C. rupestris* zukommen. Nach Fiori⁵¹⁾ ist nämlich bei der in Friaul (Istrago, Arba, Sequals, Gemona, Venzone, Moggio, Resia- und Raccolana-Tal, zwischen Barcis und Cimolais) und im südlichen Vorgelände der Karnischen Alpen bei Tolmezzo sowie auf der Italienischen Halbinsel verbreiteten

⁵¹⁾ Fiori A., Béguinot A., Pampanini R., Schedae ad floram Ital. exsiccata. (Nuovo giorn. bot. Ital., nov. ser., vol. XII, p. 209 et 210). Fiori bemerkt hier bei der sub Nr. 187 angeführten *Centaurea rupestris* L. f. *adonidifolia* (Rehb.): Oss. — Riguardo alla lunghezza del pappo nella *C. rupestris* gli Autori sono discordi: il Reichenbach distinguendo la sua *C. adonidifolia* dalla *C. rupestris*, dice che ha un pappo lungo il doppio che in questa; il Koch (Fl. germ.) dice della *C. rupestris* in generale (alla quale riconduce anche la *C. adonidifolia*) „pappo akenio brevior“; Bertoloni (Fl. it.) attribuisce invece alla stessa „pappo akenio subaequali“. Queste divergenze non possono dipendere altro che dal fatto della variabilità di tale carattere e così infatti apparisce dall' esame degli esemplari di una stessa località. Dalla combinazione della varia lunghezza del pappo e della spina terminale delle squame involucrali si possono poi distinguere le seguenti forme: A) Pappus akenio saltem dimidio brevior.

a) *subinermis* Koch: Involucri squamae omnes appendice inermi vel spina brevi terminatae.

b) *aculeosa* DC. = *C. rupestris* Rehb. = *C. rupestris* β . *armata* Koch: Involucri squamae intermediae appendice in spinam longam et rigidam erectam vel patulam producta terminatae.

B) Pappus akenio subaequalis vel aliquanto longior.

c) *adonidifolia* (Rehb.) = *C. dichroantha* Kerner (pr. p.): Caulis, uti et foliorum petioli, tomento arachnoideo-flocculoso tenui tectus.

d) *arachnoidea* (Viv.) = *C. dichroantha* Kerner pr. p. (quoad pl. ex Alpibus Apuanis): Caulis, uti et foliorum petioli ac rachis, tomento arachnoideo-lanuginoso denso, sed interdum evanido, tectus. Planta praecedente robustior.

Quanto alla *C. collina* Scop. Fl. carn., ed II, p. 141 (1772), essa viene dagli Autori riferita a *C. rupestris* b. *aculeosa*, ma nella descrizione è detto „pappus setis semine duplo longioribus“; potrebbe quindi nascondersi qui una nuova forma a squame spinose come in b, ma a pappo lungo come in c, che proporrei di chiamare „*Scopoliana* Nob.“.

Centaurea rupestris L. var. *adonidifolia* (Rchb.) als auch bei der von Fiori gleichfalls als Varietät der *C. rupestris* angesehenen, in den Apuaner Alpen einheimischen *Centaurea arachnoidea* Viv. der Pappus so lang oder länger als das Achenium.

Im Hinblick auf die obangeführten, teils übereinstimmenden, teils differenten Merkmale, die *Centaurea dichroantha* Kern. und die Wocheiner Pflanzen aufweisen, betrachtete ich anfänglich letztere als eine robuste Form der *C. dichroantha*. Da mir von letzteren als Vergleichsmaterial jedoch nur das eine in Kerners „Flora exsiccata Austro-Hungarica“ sub Nr. 969 ausgegebene, am klassischen Standorte gesammelte Exemplar zur Verfügung stand und dieses vielleicht zufällig nur ein kümmerliches Individuum mit kleineren Köpfchen und feiner zerteilten Blättern sein konnte, habe ich mich bei gleichzeitiger Übersendung der Wocheiner Pflanze an H. Univ.-Prof. Dr. Fiori in Florenz um nähere Auskunft gewendet. *Centaurea dichroantha* wurde nämlich auch in der von Fiori, Béguinot und Pampanini edierten „Flora Italica exsiccata“ sub Nr. 188⁵²⁾, von Prof. Fiori bearbeitet, ausgegeben und daher hatte genannter Forscher Gelegenheit, eine größere Anzahl von Individuen dieser Pflanze aus eigener Anschauung kennen zu lernen.

Prof. Fiori hatte die Freundlichkeit, meinem Ansuchen zu entsprechen, und teilte mir mit, daß er die Wocheiner Pflanze auch als in

⁵²⁾ Die diesbezügliche Scheda lautet:

188. *Centaurea dichroantha* Kern. in Öst. bot. Zeitschr., XXIV, p. 104 (1874).
Syn. *C. sordida* Huter et Porta, exsicc. (1872).

Loc. Venetia. — Prov. di Udine: in pascuis et glareis inter pagos Cimolais et Claut in valle del Cellina (vulgo Zelline) (loc. class.), alt. 800—1000 m., solo calcareo. — Juli 1904. — leg. P. Porta.

Oss. — Pubblichiamo questa pianta per un interesse storico ed a comprova di quanto è detto a proposito di *C. rupestris* (Cfr. „Fl. It. exs.“, n. 187). La *C. dichroantha* Kern. a nostro avviso non ha ragione di sussistere come specie autonoma essendo stata fabbricata a spese della *C. rupestris* for. *adonidifolia* e di forme ibride riferibili a *C. rupestris* × *Scabiosa*; negli esemplari qui distribuiti abbiamo ambedue le entità nominate. Il Kerner (l. c.) distingue la sua *C. dichroantha* da *C. sordida* W., Koch. (= *C. rupestris* × *Scabiosa* e *C. Scabiosa* × *rupestris*) pel pappo un po' più lungo e per le lacinie fogliari terminate da un punto calloso e non da un mucrone setaceo; ma in quanto al primo carattere ne abbiamo constatata l'incostanza a proposito di *C. rupestris*; in quanto al secondo, negli esemplari qui distribuiti abbiamo qua e là il mucrone setaceo all'apice delle lacinie delle foglie superiori. Quindi si vede che *C. dichroantha* e *C. sordida* confluiscono insieme e tutt'al più il nome Kerneriano (in senso ristretto) potrebbe tenersi per indicare gl' ibridi della formola *C. rupestris* × *Scabiosa*.

Quanto alla *C. dichroantha* che il Kerner (l. c. p. 106) dice di aver trovato tra le piante dello Schleicher sotto il nome di *C. rupestris* e coll'indicazione „ex alp. Apuanis“, si tratta evidentemente di *C. rupestris* b. *arachnoidea* (Viv.).

Adr. Fiori.

den Formenkreis der *C. dichroantha* gehörig betrachten möchte, füge jedoch hinzu: „... i suoi esemplari non corrispondono con quelli del luogo classico delle Alpi Venete, sono più robusti, con parecchi capolini e colle lacinie fogliari più larghe⁵³⁾; ritengo però che siano egualmente un prodotto d'incrocio fra *C. rupestris* e qualche forma del ciclo di *C. Scabiosa*. —

Sotto il nome di *C. dichroantha* furono confuse da Kerner diverse entità (cf. Fl. ital. exsicc. Nr. 188), cioè:

a) *Centaurea rupestris* f. *adonidifolia* (Rchb.) — Della Carnia ed Italia peninsulare.

b) *Centaurea per-adonidifolia* × *Fritschii*, a fiori giallo-solfini o giallo-sordidi. — Delle Alpi Venete.

c) *Centaurea per-Fritschii* × *adonidifolia*, a fiori rossi. — Delle Alpi Venete.

d) *Centaurea arachnoidea* Viv. — Delle Alpi Apuane⁵⁴⁾.

Da sich nach den vorstehend erörterten Darlegungen *Centaurea dichroantha* Kern. durchwegs und konstant in den eingangs erwähnten Merkmalen von der Wocheiner *Centaurea* unterscheidet, glaube ich, daß es nicht unbegründet sei, letztere als eigene von *C. dichroantha* verschiedene Art zu betrachten⁵⁴⁾.

Prof. Fiori hält, wie aus seinen obzitierten Bemerkungen hervorgeht, meine *Centaurea alpigena* und auch *Centaurea dichroantha* Kern. für Hybriden der Kombination *Centaurea rupestris* L. × *Scabiosa* L. s. l. (= *Centaurea sordida* Willd.), beziehungsweise für aus *C. rupestris* und diesen Hybriden hervorgegangene Formen.

Inwieweit Fioris Urteil bezüglich *Centaurea dichroantha* Kern. zutrifft, kann ich nicht entscheiden, da ich ja die Pflanze eigentlich nur aus Beschreibungen kenne und mir auch die näheren Verhältnisse ihres Vorkommens unbekannt sind⁵⁵⁾.

Was aber *Centaurea alpigena* anlangt, kann ich Fioris Ansicht nicht teilen.

Ich habe *Centaurea sordida* Willd. an mehreren Standorten (am Fuße des Javornik bei Adelsberg, im Reka Tal bei Vreme, bei

⁵³⁾ Auch H. Direktor Dr. v. Marchesetti, der die Wocheiner *Centaurea* mit Pflanzen der *C. dichroantha* vom Kernerschen Originalstandorte vergleichen konnte, teilte mir in bekannt liebenswürdiger Weise mit, daß letztere viel zarter, mehr der *C. rupestris* genähert sind, bedeutend schmalere Blattabschnitte und um die Hälfte kleinere Blütenköpfchen als die Wocheiner Pflanzen aufweisen.

⁵⁴⁾ H. Prof. Dr. v. Hayek möchte dagegen, wie er mir freundlichst bekannt gab, die Wocheiner Pflanze nur als Varietät der *C. dichroantha* bewerten.

⁵⁵⁾ Nach L. u. M. Görtani (Flora Friulana, p. 452) kommt am Standorte der *C. dichroantha* auch *C. rupestris* L. var. *adonidifolia* (Rchb.) vor, nach v. Hayek (l. c. p. 33) soll jedoch *C. rupestris* im Verbreitungsgebiete der *C. dichroantha* vollständig fehlen.

Koritnica am Westfuße des Schneeberg) beobachtet und an 200 Exemplare untersucht und verglichen⁵⁶⁾. Immer findet sie sich in Gesellschaft der Stammeltern oder in nächster Nähe derselben und weist einen ungemein reichen Formenkreis auf⁵⁷⁾.

Bald sind die Pflanzen schlank und niedrig, wie *C. rupestris*, bald wieder von kräftigem Wuchs, wie *C. Fritschii*. Stets sind die Blattabschnitte an den Rändern mehr oder weniger rauh und in eine längere oder kürzere grannige Spitze vorgezogen und weisen alle möglichen Übergänge von den schmallelinealen der *C. rupestris* bis zu den lanzettlichen und breitlinealen der *C. Fritschii* auf. In der Blütenfarbe zeigen sie die verschiedensten Nuancen von schmutziggelb und schmutzigrot, niemals aber habe ich rein gelbe oder rein purpurne Blüten beobachtet. In der Regel sind auch die schmutziggelb gefärbten Blüten, wie sie zumeist nur Pflanzen mit fein geteilten Blättern aufweisen, die der Kombination *Centaurea Fritschii* × *super-rupestris* entsprechen, z. T. gerötet, indem bald die Antheren, bald die Kronenröhre, bald wieder die Zipfel des Saumes der randständigen Blüten rötlich gefärbt sind, andererseits zeigen wieder die schmutzigroten Blüten der in der Regel robusteren Individuen der Kombination *Centaurea super-Fritschii* × *rupestris* gelbliche Beimischungen. Der Pappus ist schmutzigweiß oder bräunlich und bald viel kürzer, bald wieder so lang als das Achenium.

Prof. v. Hayek⁵⁸⁾ wäre geneigt, *Centaurea dichroantha* Kern. als eine Parallelfarm der *Centaurea rupestris* L. anzusehen, die sich vor nicht langer Zeit von der Stammform abgetrennt hat. Ich möchte aus Gründen, die weiter unten dargelegt werden sollen, in *Centaurea alpigena* eine postglazial aus *Centaurea rupestris* L. selbst hervorgegangene Form erblicken, die durch klimatische Verhältnisse modifiziert, zu einer besondern Art geworden ist.

(Schluß folgt.)

Slovstvo.

Referati.

V. Dvorský, *Bohinjské sídelní typy*. Národopisný Věstník Československý, v Praze, rediguje J. Polívka; ročník XI (1916), str. 125—132. *)

S slovensko kmetsko hišo so se bavili ponovno — a le v naših dneh — razni učeni folkloristi; vsak samo deloma, kakor je nanese strokovno znanje za

⁵⁶⁾ Ich besitze noch dermalen bei 100 schön praeparierte Exemplare der *C. sordida*, die ich an Interessenten im Tauschwege gegen andere seltene europäische Pflanzen gern abzugeben bereit bin.

⁵⁷⁾ Cf. Paulin, Beitr. z. Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains, 3. H., p. 287—289.

⁵⁸⁾ *Centaurea*-Arten, p. 33.

*) Upravništvo „Narodopisnega vestnika československega“ nam je blagovolilo dati na razpolago brezplačno klišeje, narejene po fotografičnih snimkih prof. Dvorskega. Za to velikodušno uslugo izrekamo imenovanemu upravništvu svojo iskreno zahvalo!

devnika. Ta je obdelal le geografsko ograničen del naših tal, drugi se je bavil s tektoničnimi, tretji z estetičnimi, četrti z etnološkimi svojstvi, peti je proučeval jezikovne pojave, ki so v zvezi z razporedbo in opremo. Vsak je razširil znanje naše o kmetiskem domu. Najobširneje so poročali — ako izvzamemo Franketov obris v Oest.-Ung. Monarchie, Kärnten und Krain (str. 396 nsl.) — Al. Charuzin, „Krestjaninъ Avstrijskoj Krajny i ego postrojki“ (Živaja Starina 1902) in „Žilišče Slovinca Verhnej Krajny (Živaja Starina, 1903) ter M. Murko, „Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen“ v Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, 35. zv. (1905) str. 308 nsl., in posebno o slovenski hiši 36. zvezek (1906) str. 12 nsl., 92 nsl., dočim se je bavil J. Lokar z belokranjsko hišo v Carnioli, n. v. III (1912), str. 1 nsl.

Fot. V. Dvorský.

1. Gornje Gorjuše. Tip naselbine s prosto raztresenimi hišami.

Dvorský je zasnoval svojo študijo od druge strani. Ne bavi se toliko s hišo, to je s stavbo samo, kakor z njeno lego in s predpogoji za naselitev in pa z načinom razvrstitve. Zelo je obžalovati, da je prekinila vojna študije tega moža in da je ta slučaj dopustil le priobčitev prvega dela, katerega vsebina je v obrisu ta-le.

Bohinj je od sveta odrezan. Lega je solučna, zavarovana pred severom. Obsega pa deset večjih naselbin; izmed teh ima Bohinjska Bistrica značaj trga. Edini izhod po dolini je ob toku Save. Ni pa verjetno, da bi bila ta cesta ob Savi najstarejša zveza Bohinja z blejsko kotlino; kajti samo v gornjem, širšem delu doline nahajamo naselbino Nomenj, dočim je ostali del (10 km) brez vasi in celo brez prenočišča starejše dobe. Še-le ob izhodu v blejsko kotlino leži vas Bohinjska Bela. Stara cesta z Bleda se je ocepila prav v Bohinjski Beli ter vodila navkreber na gorenjo planoto in preko Gorjuš in Koprivnika v gornjo bistriško dolino. Proti

jugu je bil zvezan Bohinj po dveh gorskih potih: v dolino Bače je vodila cesta, ki je prekoračila greben v višini 1281 m; pot v Sorško dolino je vodila čez najvišjo točko 1207 m nad morjem. Gorska planota bohinjska je polna planšarij. In ravno primerjanje teh s pastirskimi kočami v Hercegovini in v Črni Gori bi bilo zelo poučljivo. D. se pa boji, da po vojni to ne bo več mogoče, ker bodo vojaki iz postojank, kjer primanjkuje drv, pač mnogo teh koč podrli.

Bohinj ni bilo nikdar važno prehodno ozemlje; vendar pa se je vršila tu fluktuacija tujcev. Priseljevali so se tusem s Koroške rudarji (Rudno polje nad Koprivnikom, Stara fužina); tudi Nemški rovt spominja na nekdanje nemške priseljence, dočim pa je bil Laški rovt očitno pastirska naselbina. Vsled tega vpliva nimajo nižinske vasi čistega tipa. Glavna sela: Bohinjska Bistrica, Stara fužina,

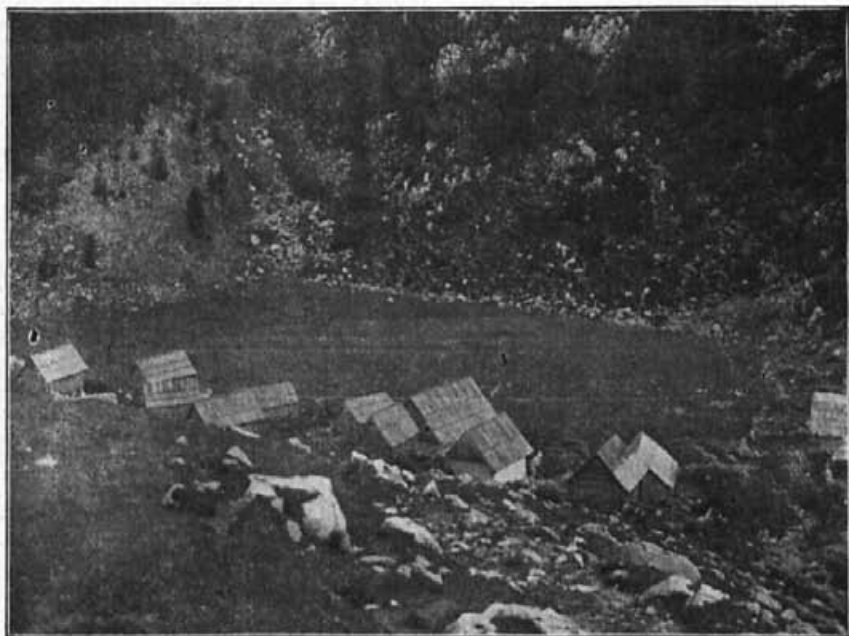
Fot. V. Dvorský.

2. Dedno polje nad bohinjskim jezerom. Tip planšarije, združene v krogu.

Srednja vas, Češnjica, Studor) so vasi z ulicami in kažejo tloris, ki je bolj mestni, kakor vaški. Manjše vasi ob Savi nosijo značaj obcestnih naselbin. Zanimivejša so selišča na najnižjih terasah s hišami, raztresenimi brez načrta. (Prim. pod. 1.). Taka so Koprivnik, Gornje in Spodnje Gorjuše. Ta pojav je večkrat v vzročni zvezi z razkosanostjo terêna, kakor se vidi na Koprivniški terasi; tudi kraški svet ga povzroča. Vendar ni misliti, da bi bile utemeljene bohinjske izolirane nastanitve edino-le po površinskih tvorih in brez etniških vplivov. Dokaz za to je vas Jereka, ležeča deloma na dnu doline, deloma na pobočju hriba. Tu imamo tip raztresenih hiš, ki stoje blizu druga poleg druge, a nima mestnega ali obcestno-naselbinskega tlorisa, kakor ostale nižinske vasi. D. sodi torej, da je naselitev z raztresenimi domovi in posestvi najstarejša ohranjena oblika stalnih naselbin v slovenskih alpah (Savinjske alpe, Trenta, Bohinj, dolina Koritnice, občina Soča idr.). Obcestne vasi

so nastale pozneje vsled razvitejših občil, mestni značaj pa je prodril potom obrtniške in trgovske kolonizacije. Vasi raztresenih hiš so torej najstarejše, bodisi da so keltske ali slovanske. Obcestne vasi so nastale vse že v slovanski dobi. Mestni značaj pri kmetijskih seliščih dokazuje jasno, da je vplivalo tu srednjemorsko ali romansko kulturno okrožje. Razpršene hiše so se ohranile tam, kjer terén ni bil ugoden za osredotočena selišča, ali pa v strani od važnih cest.

V okrajih raztresenih bohinjskih selišč nahajamo tudi mnogo posamezno stoječih senikov in hlevov. Ozemlje planinskih koč ali planšarij je v Bohinju dvakrat tako veliko, kakor okoliš stalnih selišč. Vse planšarije, kar jih je videl D., so bile združene v skupine; zato jih smatra za starejši tip, kakor posamezne koč; za to domnevo navaja več dejstev. V dinarskih alpah ali v Albaniji sploh ni drugih

Fot. V. Dvorský.

3. Ravnička planina pod Črno prstjo. Tip v premi črti postavljenih hiš.

koč — in tam so ohranjene resnično stare oblike. Razlog za ta pojav je potreba obrane; zato mora biti za varstvo čred več oboroženih ljudi skupaj. V slovenskih alpah se je uveljavil ta moment nedvomno vsaj že v prazgodovinski dobi. Dalje prihaja v poštev še drug razlog. Vojni čas minulih dob je bilo poletje. Ko je dospela vojska — prijateljska ali sovražna — v nižinska selišča, je postalo tamkaj življenje, posebno ob občilih, neprijetno in tudi nevarno. V takih kritičnih časih so nudile kolibe v planinah dobro pribežališče in obenem tudi prehrano ubeglim kmetijskim rodbinam. Ko so ponehali ti obrambni razlogi, je ponehalo tudi zanimanje za skupinske planinske koč in to je bil postanek posameznih koč, kjer je mogoče bivati in v katerih se gospodarji na račun več lastnikov. — Drugod je prišlo do spojenih planšarnic; tu so združena posamezna stanišča v celoto, ki tvorijo večkrat obsežno stavbo. Bistvena razlika med združenimi in spojenimi planšarnicami

je ta, da obsega prva vrsta več kolib s samosvojimi gospodarstvi, druga pa stoji pod eno samo upravo.

V Bohinju se je ohranil tip združenih planinskih koč, to pa v čisti obliki, brez primesi vnanjih vplivov. Ta tip ni značilen samo za visoke planote in posamezne planšarije, ne za ledeniške kotline. Na severozapadni strani Krna nahajamo posamezne koč, v globokih glacijalnih kotéh pod Črno prstjo pa združene. Ako pa smatramo tip združenih planšarskih koč za starejši kakor posameznih, nasproti pa tip prosto raztresenih selišč za starejši, kakor osredotočenih naselbin, tedaj se nam vsiljuje vprašanje, zakaj neki ni provzročil razlog obrane, ki je vplival na postanek združenih planinskih koč, tudi osredotočenja stalnih hiš? To razmerje nahajamo tudi v pokrajinah ob Limu, v teritoriju Vasojevičev in dr., torej tam,

Fot. V. Dvorský.

4. Senik pod Koprivnikom.

kamor še ni prodrli romanski vpliv. D. meni, da je vzrok tega pojava povsem jasen. Sovražni naval na stalno oseljene kraje se ni razvil s tako naglico, da bi ne bilo dovolj časa, da se zberó moške iz raztresenih selišč in se podajo na ogroženo točko; nasproti pa so ležale planšarije med seboj v sovražnih odnošajih živečih rodov druga prav blizu druge, tako, da so bili nenadni nočni navali tu navadni. Razen tega ni bilo pri kmetijah v nižinah toliko povodov za medsebojne spore, ker so bile ločene in bolj natančno omejene, kakor skupni in nejasno razpredeljeni pašniki. Raznih gospodarskih in naselbinskih sistemov pa ni smatrali toliko za znake kulturnih dob, kakor za svojstva izvestnih narodov, kateri so bili njihovi glavni nositelji.

Bohinjske združene planšarije so torej starejši tip, kakor planinske koč v bližnji njihovi soseščini na severu in na zapadu od Triglava ter kažejo več skladnih

znakov s planšarijami dinarskih pokrajin. Tlorisi skupin so različni. V kraških dolinah ali v plitvih kotanjah na planem je razvrstitev izvršena v krogu, okoli mehkega, prej od kaluže zavzetega dna doline, na krasinastem obodu (Dedno polje, pod. 2.); v večjih kotlinah pa je postavljena v premi črti na eni plati te kotline, nad mehkim in včasih še vlažnim dnom (Ravnička planina, pod. 3.). Drugod spet so raztresene kolibe brez vsakega pravila. V tlorisu torej ni ugotoviti nikakih etniških znakov, skupina se ravna po lokalnih tvorih površine. A bohinjske in dinarske planšarije se skladajo s površinskimi tvori: v isti dolini, kotlini ali na predelu stopnje so združena vedno poslopja ene same planšarije, dočim je n. pr. pri furlanskem tipu več planšarskih skupin v istem površinskem tvorju.

Stavbeno gradivo je navadno les; včasih tudi preprost zid iz neobdelanega kamena; špranje se izdelajo z drobižem in zamažejo z apnenim ometom. Streha je iz desk — prav kakor pri dinarskem „gladu“. Sedaj stavijo tudi kočje iz vsaj nekoliko obdelanega kamna in malte. — Med lesenimi poslopji so vredni posebne pozornosti seniki, pri katerih je oprta ena stran ob pobočje hriba, druga pa je podprta s stebri, tako, da tla prosto leže (prim. pod. 4: senik v kraški dolini pod Koprivnikom). Tolmačiti se da ta pojav z raznimi ugodnostmi, ki jih nudi n. pr. krit prostor pod kolibo za živino, orodje in dr. Vendar pa je čudno, da ne nahajamo te vrste stavb nikjer drugod, kakor v Bohinju, tudi v sosednjih krajih ne. Zato domneva D., da je dala povod tej tektoniki kraška površina. Doline in kotline so na dnu navadno vlažne; temu se je treba ogibati. Razen tega so pa v prejšnjih dobah, ko je bilo še mnogo roparske zverjadi, volkov in medvedov, pod noč zbrali živino na dnu kotline a kočje so morali postaviti blizu tam, da so jo mogli braniti v danem slučaju. Če je pa bilo dno kotline mokro, tedaj so morali tudi živino združiti na pobočju; da je pa imela malo strehe zoper padavino, so postavljali take senike s prosto ležečim dnom.

To so bistvena izvajanja prof. Dvorskega. Da je v teh še marsikak problem, to pravi D. sam. A hvaležni mu moramo biti, da nam je podal vsaj dosedanje rezultate svojih opazovanj in preiskovanj. Proučevanje slovenske kmetske hiše je s tem sestavkom silno poglobil, odgrnil zastor izpred vrste najvažnejših vprašanj in pokazal s tem na visoki znanstveni smoter, za katerim nam je stremiti v bodočnosti. Zasnóval je za nas, rekel bi nekako zgodovinsko-psihološko navodilo, na kaj vse nam je paziti, na kaj se ozirati. In tu je še mnogo dela, da se pride naseljevanjskemu problemu na dno. Kolika razlika je n. pr. med suhimi in drobnimi beležkami, ki jih nahajamo o kmetški hiši pri Valvasorju (VI., 278, 288, 292, 302, 310) in med izvajanji gori imenovanih pisateljev! In vedno se dobé, kakor dokazuje spis prof. Dvorskega, spet nove orijentacije in načela za proučevanje velevažnega problema kmetske hiše in ljudskih naselbin. *Mantuani.*

Seidl Ferdinand, Rastlinstvo naših alp. Slovan, leto XIV., št. 3—11. Ljubljana 1916.

Pisatelj „Kamniških alp“, knjige, ki je dobro znana pač vsakemu ljubitelju slovenskih planin, je razširil sklepni odstavek svojega znamenitega dela („Rastlinska odeja Kamniških ali Savinjskih alp“) v pestro, mojstrsko dovršeno sliko naše alpske flore.

Rastlinstvo naseljuje alpe, otoke hladnega podnebja, v dveh različnih pasovih. Do povprečno 1600 m nad morjem prevladuje drevje: gozdni pas; nad tem se razprostira do ločnice trajnega snega brezdrevesni alpski pas. Jako nazorno je orisana v prvem poglavju biologija drevesa in gozda, dasi ne navaja pisatelj ana-

tomiških in fizioloških podrobnosti. — Pragozdov je v naših alpah malo; kjer je posegel človek v njih razvoj so se spremenili v enotne, nemešane gozdove. Pri-sojna pobočja pokriva naše najlepše listnató drevo, bukev. Tesno sklenjene krošnje teh dreves ne propuščajo dosti svetlobe; pritalno rastlinstvo se v takem gozdu bujno razvije le zgodaj spomladi. Nekatere rastline se prilagode zmanjšani množini svetlobe z nežnimi, tankimi listi kolikor možno velike ploščine. Bršljan si pomaga drugače: ob deblu spleza v morje svetlobe. Trohneče organske tvarine gozdnih tal izrabljajo mnogoštevilne glive. — Osornemu podnebjú dosti boljše prilagojena so iglasta drevesa, zato uspevajo dobro tudi v višjih legah. Pri tej priliki omenja pisatelj znameniti pojav, da so v kraških kotlinah pasovi podnebja in rastlinstva obrnjeni narobe. Tako pokriva tudi v nekaterih odsojnih dolinah Julskih alp mrzlo dolinsko dno smrečje, dočim so pokrita pobočja z bukovjem. V naših planinah redko iglasto drevo je tisa; čas je, da bi jo zakonito zavarovali pred popolnim uničenjem. Zelo razširjeni so smrekovi gozdovi. Če stoje na visečih tleh in propuste dosti svetlobe, se razvije v njih zanimivo rastlinstvo v treh nadstropjih. Pritalno plast tvorijo mahovi in lišaji, drugo pritlikave vresnice, nizke zeli ter praproti, v mračni senci pa blede gniloživke. Tretjo plast zavzema grmovje in mlada drevesa. Nad vsemi temi se razpenja streha drevesnih krošenj. Smrekovi gozdi so dostikrat pomešani z jelkami, macesni in belimi borovci, katerih tvori lahko tudi vsaka vrsta zase enotne gozdove. Popis gozdov zaključuje pregled njih razširjenosti in razdelitve v naših alpah. — Sem in tja se je naselil v gozdnem pasu človek. Iztrebil je gozdove; nastale so poseke, ki jih je spremenil v polja in travnike, ali pa jih je tudi zanemaril. Na takih samim sebi prepuščenih posekah se razvije prav značilna rastlinska družba; preprežejo jih robide, vrbovec, naprstec in jagodnjak. A kmalu zmaga drevesni naraščaj in pribori gospodstvo spet gozdu. Če pa določi človek tako poseko za senožet, zamro grmi ter drevesca in travniške rastline prevladajo. V naših alpah so skoro vse planine za živino takšne umetno napravljene senožeti; pravih prirodnih visokogorskih trat nad gozdno mejo je le malo. — Travnik je poleg gozda pri nas največja rastlinska družba. Z enako ljubeznijo kakor biologijo gozda riše pisatelj v velikih potezah življenje travniških rastlin, posebnosti njih ustroja, pomen in ustroj cveta, tesno razmerje med cvetom ter žuželko in mnogoličnost naprav, s katerimi zavaruje rastlina cvetni prah in plodnico pred nepoklicanimi gosti ter vremenskimi nepravilnostmi. Izmed pestrega travniškega nakita si izbere pisatelj navadni plevel regrat, da spretno pokaže na njem mnogotere izborne prilagoditve. Travniske rastline so se znale prilagoditi tudi izrabljanju travnikov potom košnje in paše. S trajnimi podzemeljskimi deli, s pritlikavo rastjo ali pa s tem, da cveto zgodaj spomladi, zavarujejo svoj obstanek pred koso, s strupenim sokom in s trnjem pred živino. Lepi primeri za tako prilagoditev so strupeni podlesek, ki cvete pozno jeseni, zori pa spomladi, in nekatere enoletne napol zajedalke, pri katerih se je prvotno enotna vrsta razcepila v pomladno, pred košnjo cvetočo, in poletno, ki se pokaže po košnji. — Na više ležečih travnikih, ki so že bolj izpostavljeni osornostim podnebja, prevladujejo pritlikave trave in zeli. Na pašnikih okoli staj se bujno razvije značilno sestavljeno stajsko rastlinje; s strupenimi ali jedkimi soki, z bodicami itd. odvrča od sebe živino. V ta oddelek gozdnega pasa in še niže prodirajo že tudi melišča in kameni plazovi. A rastlinstvo jih zavojuje stopnjo za stopnjo. Enostaničarke prično z razkrajanjem golega kamenja; na pridobljeni trohici prsti se naselijo alge in lišaji, slednjič pripravijo nizke trajke in pritlikavo grmičevje trdno podlago novemu gozdu. Ti pojavi, kakor tudi mnoge pritlikave cvetke iz višjega pasa in vedno bornejša rast drevja označujejo gorenjo mejo gozdnega pasa.

V visokogorskem pasu je razvrščeno rastlinje v treh oddelkih. V spodnjem prevladuje žilavi ruš. Na nekaterih krajih prodira obenem z drugimi visokogorskimi rastlinami prav v dolino. V njegovi družbi nahajamo pritlikave grme: brin, oskoruš, zeleno jelšo in na skalah pritlikavo krhliko. Majhen grmič, velesa, opravlja v vednem boju z nestalnim melom pionirsko delo za omenjeno grmičevje. V varstvu ruševja rasto mnoge mične cvetice, izmed katerih je žužkojeda planinska mastnica vsekakor najzanimivejša. Poleg ruševja, ali v ozkem pasu nad njim (do 2100 m) se prostira slečevo grmovje, čigar živordeči cveti mogočno povzdigujejo lepoto gorske pokrajine. Med slečjem bivajo razne sorodne mu vresnice, med njimi alpska azaleja, ostanek ledenodobnega rastlinstva, nekatere vrbe in grmičasti lišaji. — Prav tako, kakor so med gozdove vpleteni gorski travniki, se menjava v alpskem pasu ruševje z alpskimi tratami. Te tvorijo srednji oddelek visokogorskega pasa in so pravo kraljestvo najlepših, mnogovrstnih alpskih rastlin. V ta pas segajo zeli gorskih trat, tako mleč, ki tvori mestoma obsežne mlečeve pašnike. Trave alpskih trat v ožjem pomenu besede (od 1700 m do 2000 m) so pritlikave, toge in ščetinaste; pogostejše pa so poltrave ali šaši, ki v najvišjih legah popolnoma prevladajo. S trat prestopajo posamezne rastline na skalne pomole; nobena trohica prsti ne ostane od njih nenaseljena. Čim višje segajo alpske trate, tem bolj se redčijo. Slednjič se razklenijo vrste rastlin, da se posamič spuste v boj s kamenjem. To je najvišji pas, pas skalovja in naskalnih livad (od 2200 m do 2500 m). Edino v zatišjih in razpokah se pojavljajo rastline v večjih družbah, t. zv. naskalnih livadah. Listi teh rastlin so z gosto ali pa s trdno kožo skrbno zavarovani proti suši. Značilna za ta pas je blazinasta rast, izborna prilagoditev posebnostim gorskega sveta. Po strmih stenah bivajo skoro le skorjasti lišaji, pa tudi sneg ni brez rastlinskega življenja; oživlja ga rdeča snežna alga. Ob opisu njenega čudnega življenja razpravlja pisatelj o poteku razvoja v rastlinstvu. — Končno govori obširneje o činitelju, ki je tako mogočno vplival na gorsko rastlinstvo: o alpskem podnebnju. Njegovi glavni znaki so hladna tla, še hladnejši zrak, jaka svetloba in toplota solčnih žarkov, dolgotrajna zima, kratko poletje, redek zrak in silni vetrovi. Vendar se znajo rastline prilagoditi vsem tem ekstremom, kakor kažejo poskusi. Zanimiva je zgodovina velike rastlinske družbe naših alp. Nekatere rastline so prave alpske domačinke, nekatere bivajo tudi v drugih evropskih gorovjih, mnoge so priseljenke iz nižav, in še druge imajo svojo pravo domovino v obtečajnih deželah in v Altaju. Nekatere, le na omejenem prostoru bivajoče, so ali preostanki prejšnjih geoloških dob, ali pa so nastale šele v novejšem času.

To je v širokih obrisih ogrodje Seidlove razprave, ki je prepletena z obilico zanimivih bioloških podatkov. Odlikuje jo plastičen opis in slikovit jezik, ki kljub temu, da zazveni časih v pesniškem navdušenju, ne moti znanstvene resnosti pripovedovanja. Našim turistom bo najboljši uvod v poznavanje alpskega rastlinstva. Želimo, da poglobi znanstveno razumevanje pojavov v gorski prirodi. Tudi znanstveniku bo lepa domoznanstvena razprava našega zaslužnega geologa in klimatologa zaradi mnogih samostojnih opazovanj dobrodošla.

Albin Seliškar.

Dr. Th. Arldt, Die Völker Mitteleuropas und ihre Staatenbildungen.

Mit 4 Karten. Leipzig, Dieterich, 1917. V. 8°. VI + 136 str.

Knjiga hoče biti znanstvena. V njej je mnogo govora tudi o Slovanih, njih preteklosti, sedanji razširjenosti, o mejah. Med Jugoslovani je odkazal Bolgarom „durchaus eine Sonderstellung“, o Slovencih trdi, „daß sich selbst wie die Wenden Serben nennen“ itd., itd. — Taka „učenost“ nam seveda ne more imponirati in vzbuditi našega zaupanja.

Bibliografija za l. 1916.

Sestavil dr. J. Šlebinger.

Kakor v prejšnjih dveh letih, tako obsega tudi bibliografski pregled za l. 1916 le one spise, ki spadajo po svoji vsebini v delokrog „Carniole“. Zaželjene popolnosti v tem okviru ni bilo mogoče doseči, ker Ljubljana še ne premore knjižnice, kjer bi se sistematično zbirale tudi vse one slovenske tiskovine, ki segajo po svojem postanku preko kranjske deželne meje. — Spisi, ki so v zvezi z vojnimi dogodki in nimajo trajne ali vsaj večje aktualne vrednosti, se večinoma niso upoštevali.

Kratice so običajne: Carn. = Carniola; ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje (v Mariboru); DS = Dom in svet; LZ = Ljubljanski zvon; SN = Slovenski narod. — Bibl. podatki brez navedbe letnice oz. letnika so vsi l. 1916.

I. Občna, lokalna in kulturna zgodovina.

Bratina Janko dr., Franc Ksaver Galičič (generalni vikar v goriški nadškofiji od l. 1775—1780). Voditelj XIX, 20—5.

† **Franc Jožef I.** Ob cesarjevi smrti dne 21. novembra 1916 so prinesli vsi slovenski politični listi daljše nekrologe z zgodovinskimi pregledi izza dobe njegovega vladanja, med njimi „Slovenec“, števil. 271: Cesar Franc Jožef I med Slovenci. — Vrednost ustave in nje razvoj v času vladanja Frana Josipa I.: Edinost, št. 334. — Iz življenja cesarja F. J. I.: Edinost, števil. 337, 338.

— **Ivanka Klemenčič**, Veliki cesar. V Ljubljani, 1916. Izdal Fr. Petrič, mestni učitelj. Samozaložba. 8°. 84 str.

(Gorica). Goriška prestolna cerkev pred in med italijansko vojsko. Slovenec, števil. 275. — Najstarejši statut mesta Gorice (iz l. 1307). Carn. VII, 282—4. Dr. Fr. Kos.

Gradenski. Mirenski grad. Ob 30 letnici posvečenja gradenskega svetišča priobčil —. (Po knjigi g. dek. Rojca „Svetišče Žalostne Matere božje na Gradu pri Mirnu“ in po lastnih izkušnjah.) Slovenec, števil. 201.

Grivec Fr. dr., Katoliški prepoved v Franciji. Čas X, 57—74.

— Srbsko-bolgarsko vprašanje. Čas X, 31—45.

Zgodovina srbsko-bolgarske stare pravde. Srbsko-bolgarska zveza in Makedonija. Pisatelj trdi, da se slovanska jezikoslovna in narodopisna znanost bistveno strinja z bolgarskim stališčem.

— Svetovnozgodovinski pomen sv. Cirila in Metoda. Čas X, 265—6.

Poročilo o Hans v. Schubertovi knjižnici „Die sogenannten Slavenapostel Constantin und Methodius. Ein grundlegendes Kapitel aus den Beziehungen Deutschlands zum Südosten“ (Heidelberg 1916) in o A. Baumstarku: „Sprache, Nation und Kirche im christlichen Orient“.

Gruden Jos. dr. Pričetki našega janzenizma. Po arhivalnih virih. Čas X, 121—137. — Janzenizem v našem kulturnem življenju. Čas X, 177—194.

- Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Izdala in založila Leonova družba v Ljubljani. 1916. 8°. (VI) + 70 str. Poročila: Carn. VII, 73—5. Dr. Jos. Mantuani. — K poglavju starejše zgodovine Slovencev. Čas X, 83—100, 173. Dr. Jos. Mal. — LZ. 94. Jos. Breznik. — Laib. Zeitung, Nr. 97 (28. aprila). — Slovenec, šte. 28. Dr. J. Mal. — Še ena o starih slovenskih županih: Slovenec, šte. 43—44. Dr. L. Lénard.
- Zgodovina slovenskega naroda. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. 6. zvezek, str. 873—1088. Poročila: Carn. VII, 273. Iv. Vesenjāk. — Čas XI, 48—50. Prof. Jož. Kržišnik. — DS. 1917, 71—2. V. Šarabon. — LZ. 523. Jos. Breznik.
- Hauptmann Ludmil**, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 36. Bd., 1915, str. 229—287. Poročila: Carn. VII., 270—3. Dr. Jos. Mantuani. — Čas X, 115—6. Dr. J. Mal. — Nova naziranja o najstarejši zgodovini Slovencev. LZ. 288. Jos. Breznik.
- Hybášek V.**, Oče Radecki. Mentor VIII, 129—131, 193—5.
- (Idria). Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809. Von der k. k. Bergdirektion Idria. (Nadaljevanje in konec): Carn. VII, 29—39, 232—241; VIII, 44—57.
- Kidrič Franc dr.**, Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva. (Preštampano iz 206. knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) U Zagrebu, 1915. V. 8°. 36 str. Carn. VII, 143. Iv. Vesenjāk.
- Kolbezen L.**, Krajepisnozgodovinske črtice iz Bele Krajine. Dol. novice XXXII: Štev. 1 (30. marca): Kanižarica (ciganska vas, imenovana po nekdanjem posestniku Mihi Kanižarju). — Nekako v sredi gorskega slemena, med vasjo Gričev in Miklarji, se nahaja znamenita jama, ki jo ljudstvo imenuje „Gradanji skedenj“. — Štev. 2 (6. aprila): Pusti gradec, bivši grad ob izviru potoka Lahinje. — Štev. 9. (25. maja): Mitrov tempelj na Rožancu. — Štev. 13 (22. junija): „Turn“ pri Črnomlju. — Štev. 16 (13. jul.): „Šokci“.
- Kos Franc dr.**, Najstarejši štatut mesta Gorice, (ki ga je dal goriški grof Henrik I. 1307 napisati). Carn. VII, 282—4.
- Kos Milko dr.**, Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku. Carn. VII, 161—177.
- Kovačič Fran dr.**, M. Jan Hus. Voditelj 108—114.
- Mal Josip dr.**, Grb in barve dežele Kranjske. (Predelan ponatis iz „Časa“ 1913.) Slovenec, šte. 112—114 (16.—18. maja). Ponatis: Založila „Slovenska straža“ v Ljubljani, 1916. M. 8°. 35 str. Posnetek v SN. šte. 116 (20. maja): „Vprašanje kranjskega grba in zastave“. — Primeri o tem vprašanju: Grazer Tagblatt Nr. 177 (28. junija): „Die Landesfarben des Herzogtums Krain“ in odgovor v „Slovenec“ šte. 141: „Edino veljavna in pravilna zastava dežele Kranjske“. — Pismo glavarja Šusteršiča Filharmoničnemu društvu v Ljubljani. Slovenec, šte. 146; SN. šte. 146 (28. junija). — Ukaz c. kr. dež. predsednika grofa Attemsa v zadevi kranjskih narodnih barv z dne 15. avg. 1916, šte. 5243 Mob.: Laib. Zeitung, Nr. 186 (16. avg.).

- K poglavju starejše zgodovine Slovencev. (Poročilo o Grudnovi razpravi: Slovenski župani v preteklosti.) Čas X, 83—100, 173.
- Radecki in njegov spomenik v Ljubljani. Slovenec, šte. 150.
- Rodovina grofov Attems. Zgodovinska črtica. Slovenec, šte. 96.
- Mantuani Jos. dr.**, Pasijonska procesija v Loki. Carn. VII, 222—232; VIII, 15—44.
- Spomenik iz nunske cerkve v Loki. (Ploščica o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669.) Carn. VII, 146—150.
- Spominu Nj. c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Carn. VII, 219—221.
- Milčinovič-Krek.** Kroaten und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinovič und Johann Krek. Mit Vorwort herausgegeben von Karl Nötzel. Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena 1916. 8°. 108 + (II) str. („Schriften zum Verständnis der Völker“).
- Poročila: DS. 160. G. — „Pozabljene rokavice“. (Krek ni upošteval naše upodablajoče umetnosti). DS. 168. Ivan Cankar. — Čas X, 167—8. Dr. Aleš Ušeničnik. — LZ. 333. Dr. Drag. Lončar.
- Murko Matija dr.**, Kultura starosrbske države. (Posnetek iz Konst. Jirečkovih študij „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien“.) ČZN. 12. let. (1915), 123—153.
- Omerza Fr.**, L. 431 pr. Kr. in l. 1916 po Kr. Mentor VIII, 118—123.
- P-i J. dr.**, Soška fronta pred 300 leti. Slovenec, šte. 207—215.
- Zgodovinske reminiscence iz furlanske vojne l. 1615—1617. (Na podlagi knjige „Österreichs Kampf für sein Südland am Isonzo“. Von Dr. Ant. Gnirs.)
- Peregrin.** Kralj na Kostanjevici. SN. šte. 199, 200.
- Življenje, politika in smrt francoskega kralja Karla X., ki je pokopan v frančiškanski cerkvi na Kostanjevici pri Gorici.
- Petdesetletnica** bitke pri Kustoci in Visu. Slovenec, šte. 143, 163. — SN. šte. 163 (19. julija).
- Pettauer Leopold**, Vor hundert Jahren. Laib. Zeitung, Nr. 197—8.
- A. Hohe Gäste in Laibach. — B. Kaiserliche Verordnungen, Ernennungen und Auszeichnungen. — C. Ausschreibungen von Staats-Beamtenstellen. — D. Ausschreibungen von Lehrstellen. — E. Geschäftsanzeigen. — F. Marktpreise in Laibach am 30. Oktober 1816.
- Pick Karl u. Schmid Walter Dr.** Die Grenzbefestigungen der Japoden (in Innerkrain). Laib. Zeitung, Nr. 187—188.
- Beiträge zur Altertumskunde des Wippacher Tales: 1. Kastell und Poststation am Frigidus. Laib. Zeitg. Nr. 219 (25. sept.) — 2. Die Schlacht am Frigidus (5. in 6. sept. 394 po Kr. med cesarjem Teodozijem in njegovim nasprotnikom Evgenijem.) Laib. Zeitg. Nr. 221.
- Die römischen Befestigungen in den Julischen Alpen. Laib. Zeitg. Nr. 244, 246, 247.
- Podkrajšek Franc** (Harambaša). Josip Debevec in drugi spomini. Slovan, 60—1.
- Poročilo o ljubljanskem trgovcu in posestniku Jos. Debevcu in o gostilni pri „Črnem Jurju“, ki jo je obiskoval tudi Prešeren.

Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije. Rešitev pastoralnega vprašanja za leto 1912: Svetim krajem prištevamo tudi pokopališča. Kje in kakšno je sedanje pokopališče pri posameznih župnijskih oziroma podružnih cerkvah dekanije? Čigava last je? Imenitne osebe, ki tamkaj počivajo, se naj imenujejo ter opišejo zanimivi nagrobni spomeniki in napisi. Kje je bilo prejšnje pokopališče? Kaj spominja še nanj? Razširjen ponatis iz Cerkvenega zaukaznika za Lavantinsko škofijo z dne 15. septembra 1913, šte. IX—XI, odst. 95, 112, 123. V Mariboru, 1916. Založila pisarna kn. šk. ordinariata. 8°. IV+348 str.

Prisega Francu I. l. 1814. Dol. nov. XXXII, šte. 20 (14. sept.)

Schmid Walter Dr., Emona. Bericht über die Ausgrabungen des Jahres 1916. Laib. Zeitg. Nr. 173 (31. julija). — Posnetek v Slovencu, šte. 176.

Steklasa Ivan. Deželnoknežji fevdi v šentruperški župniji. Dol. nov. XXXII, šte. 25 (14. sept.)

Šarabon Vinko dr., Svetovna vojska. Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1917, 33—80 (s slikami).

Šašel Ivan, Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. II. (Začetek v Carn. 1912, 223—231). Carn. VII, 80—4.

(Trapisti). Kaj delajo trapisti? Brat Gabriel Giraud in njegova ustanova v Rajhenburgu. 1836—1899. Francoski spisali in Slovencem priredili, izdali in založili menihi njegovega samostana. V Rajhenburgu, Štajersko. 1915. 8°. 262 str. + 14 slik.

Poročila: Duh. pastir, 512. — Voditelj 195. Dr. Avg. Stegenšek. — Straža, šte. 26.

Ušeničnik Aleš dr., Rimsko vprašanje (je vprašanje papeževe neodvisnosti). Čas X, 1—14.

II. Zemljepisje. Narodopisje.

Barbič Mihael. O Romunih v Istri. Slovenec, šte. 212.

Božič pri Belokranjcih. Dol. nov., šte. 39 (24. dec. 1915).

Dvorský V., Bohinjské sídelní typy. Narodopisný věstník češkoslovanský, roč. XI, str. 125—132 (s slikami).

Prim. Carn. VIII, 109—14. Dr. J. Mantuani.

Ilešič Fran dr., V „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“, knj. XX (U Zagrebu 1915), str. 161—175 (ponatis: V. 8°. 16 str.): Rajska ptica.

Zasleduje motiv o rajski ptici pri raznih jugoslovanskih nabožnih pisateljih, pri St. Vrazu, Trnskem, Mat. Valjavcu, Karamzinu in pri čeških pesnikih J. J. Marku, Vlad. Štiasnem in Jar. Vrchlickem.

— Knj. XXI. str. 1—11: Izvori i paralele nekih, napose narodnih priča.

Motivi za: 1. „Der Gang nach dem Eisenhammer.“ — 2. „Divji lovec.“ — 3. „Drvena zdjelica“ (Valjavčeva „Lesena skleda“). — 4. „Živopisec in Marija.“ — 5. „Tajni sudovi Božji.“ — 6. „Rošlin in Verjanko.“ — 7. „Zatvorena smrt.“ — 8.

- „Das Lied vom braven Mann.“ — 9. „Der Totentanz.“ — 10. „Glupa žena.“ — 11. „Grad u erno zaviti.“ — 12. „Seljak i vodeni duh.“
- Jahrbuch** des Hydrographischen Zentralbureaus. Jahrg. XIX. 1911. Das Savegebiet. A. Niederschlags- und Wasserstandsbeobachtungen. Mit hydrograph. Karte des Savegebietes (1 : 750.000) mit Isohyeten f. d. Jahr 1911. Wien 1914 4°, 76 str. In Komm. Braumüller.
Poročilo: Carniola VII., 274—6. Ferd. Seidl.
- J. K. Nekaj** o Romunih. Slovenec, šte. 264.
- Knific Ivan dr.**, V ruskem Turkestanu. DS. 67—74, 133—6, 184—191, 244—9, 307—311 (nadaljevanje iz l. 1915; se nadalj. v l. 1917).
- Kotar J.** Spomini na Beneško Slovenijo. Slovenec, šte. 279.
O Slovencih na Beneškem glej tudi: Slovenec, šte. 169. Valentin. — SN. št. 58. — Edinost, šte. 121 (1. maja 1916).
- Kroflič Minka** (v Sofiji), Kosovo polje. Po bolgarskih in srbskih virih. Slovenec, šte. 3 (5. jan. 1916).
- Lavtižar Josip**, Pot na Malto. Mentor VIII, 62—5, 132—6, 190—3, 235—8.
- Lesowsky Ant. Dr.**, Die Steiner Alpen. Landeskundl. Skizze. 50. Jahresb. des n. ö. Landes-Realgymn. in Stockerau, 1915. S. 3—17.
Poročilo: Carn. VII., 144. Jos. Breznik.
- Lončar Drag. dr.**, Nekoliko narodnostne statistike o Poljakih LZ. 527.
- Mačkovšek Janko**, Narodnosti na Primorskem po prvem uradnem raziskovanju pred 70 leti. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917. 68—73. Ponatis v SN. šte. 272 (25. nov.)
- Nekaj k zgodovini češčenja sv. Feliksa.** Dol. nov. XXXII, šte. 26 (21. sept.)
- Pravljica o Soči.** (Po knjigi „Ant. v. Mailly, Mythen, Sagen, Märchen vom alten Grenzland am Isonzo.“) Slovenec, šte. 52.
- Rant Guido dr., p. O. F. M:** V Času X: Fetišizem in prirodni človek. 15—25. (Misli prirodnega človeka o naravi; bistvo fetišizma.) — Totemizem. 75—83. — Poganstvo in prvotna religija. 238—247.
- Res Alojzij**, Ob Soči. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika. Naslovno risbo je risal Fr. Tratnik. V korist goriškim beguncem. Založila knjigarna J. Štoka. Trst 1916. 8°. 33 str.
LZ. 428. Goričan. — Popotnik 247. P. Flerè. — SN. šte. 213.
- Stranetzky Kajetan**, Jame in požiralniki okrog Žirov. Carn. VII, 84.
- Šarabon V. dr.**, Republika Liberija. Mentor VIII, 233—5.
- Šašel Ivan**, Belokranjski pregovori in reki. V Adlešičih zapisal. DS. 52.
— Doneski k vremenoslovju Bele Krajine: IV. Kake zime smo imeli v zadnjih 29. letih v Beli Krajini, zlasti v adleški župniji. Dol. novice XXXI (1916), šte. 45—51.
— O potresih v Adlešičih v zadnjih 30. letih. Dol. nov. XXXII, šte. 2 (6. aprila 1916). — V. O vročini in suši v Beli Krajini, zlasti v adleški župniji v zadnjih 30. letih. Dol. nov. XXXII, šte. 7—15.
- Trdan Fr. dr.**, Sueški prekop. Mentor VIII., 14—18.

III. Umetnost.

Barlè Janko, Pavlinska pjesmarica iz god. 1644. „Sv. Cecilija“, X. (U Zagrebu, 1916), svez. 1—6.

Bohinjec Peter, Dve pritožbi. DS. 276—8.

„Občinstvo toži, da ne razume najnovejših umetnikov, najmlajši umetniki tožijo, da se občinstvo premalo zanima zanje“.

Bohuslav Fran, Ljubavni valček. Pesem za srednji glas s spremljevanjem klavirja ali za gosli in klavir. Besedilo in glasbo spisal — —. Češko-slovenska izdaja. Lastna založba. Cena 1 K 80 v.

SN. štev. 108 (11. maja). Zorko Prelovec.

Cankar Izidor dr., Razstava vojnih slik c. in kr. glavnega poročevalnega stana. DS. 53—55.

Dostal Jos., Slikarije v rimskih katakombah. DS. 260—5.

Ferjančič Fr., Cerkvenoglasbena liturgika. Cerkveni glasbenik, 1916.

Govekar Fran, Petdesetletnica Smetanove „Prodane neveste“. LZ. 383.

Hladnik Ign., 97. psalm za osmeroglasni mešani zbor z orglami. Op. 66.

Založil skladatelj v Novem mestu

— Zdrava Marija! 5 Marijinih pesmi za mešani zbor, solospesve in orgle. Op. 69. Založil skladatelj.

DS. 161. Fr. Kimovec. — Cecilija X. (V Zagrebu), 165.

Kimovec Fr. dr., Naročilo. (Besede Silvina Sardenka. DS. 338—340.

Koncerti: Bohuslavov večer. Koncert v veliki dvorani Mestnega doma v Ljubljani, dne 15. jan. 1916. (Sodelovali ga. Berta Javůrek in kvartet prof. Kozine.)

— Cerkven koncert Cecilijinega društva za stolno župnijo v Ljubljani, 1. marca 1916 v stolnici.

DS. 48—9. Dr. Jos. Mantuani. — Slovenec, štev. 52 (4. marca).

— „Glasbena matica“ v Ljubljani. XLIV. društveno leto (1916); XXV. leto rednih društvenih koncertov:

Dobrodelni koncert na korist goriškim beguncem, dne 16. jan. 1916. (7. dobrodelni koncert tekom vojne. — Sodelovala: koncertni in operni tenorist Jos. Rijavec in konc. pianistinja Dana Kobler.)

DS. 49. St. Premrl. — Slovan, 31. M. Pugelj. — Slovenec, štev. 19. (25. jan.) Dr. Fr. Kimovec.

1. februarja. (Zlatko Baloković, violinist iz Zagreba.)

DS. 49. St. Premrl. — Slovenec, štev. 26. Dr. Fr. Kimovec.

12. februarja. (Čelist prof. Jure Tkalčič in pianist Herman Gruš.)

DS. 49—50. St. Premrl. — SN. štev. 36 (15. febr. 1916). Mil. Pugelj.

Dobrodelni koncert dne 8. aprila (pevske in violinske točke. Sodelovali tenorist J. Rijavec, ga. Pavla Lovšetova in violinist Simonich).

DS. 162. St. Premrl. — Slovenec, štev. 83. Dr. Kimovec. — SN. štev. 83.

M. Pugelj. — Slovan 191. M. Pugelj.

6. in 7. maja: Dva velika dobrodelna koncerta na korist dež. in gospejnemu pom. društvu „Rdečega križa“ za Kranjsko o 25letnici obstanka pevskega zbora „Glasbene matice“ in o 25letnici rednega koncertnega delovanja „Glasb. matice“. (10. in 11. dobrodelni koncert tekom vojne. — Sodelovala violinist Zlatko Baloković.)

ković in pianist Janko Ravnik. Izvajale so se okoli 330 let stare skladbe Slovenceva Jakoba Petelina, lat. imenovan Jac. Gallus, nem. Jakob Handl.)

DS. 162—3. St. Premrl SN. šte. 102; 106 (9. maja). M. Pugelj. Laib. Zeitg. Nr. 106, str. 766. Fr. Kobal — Slovan 130. M. Pugelj.

10. oktobra: 12. dobrodelni koncert tekom vojne. (Sodelovala: hrv. umetnika čelist Jure Tkalčič in pianist Herm. Grub.)

DS. 334—5. Fr. Kimovec. — Slovan, 287. M. Pugelj. — Laib. Zeitg. Nr. 233 (11. oktobra).

9. decembra: komorni koncert, ki ga je izvajal češki kvartet iz Prage (Karl Hoffmann, Jos. Suk, Juri Herold, Lav. Zelenká).

Slovenec, šte. 285. Fr. Kimovec.

Mal Jos. dr., Sloviti slikarji v Ljubljani. DS. 174—9.

Mantuani Jos. dr., Jakob Gallus-Petelin. DS. 156—9 (s sliko). — Gallusov portret. DS. 167.

— Hrvatska crkvena pjesmarica iz god. 1635. „Sv. Cecilija“ IX. let. (V Zagrebu 1915), zvez. 4—6. (Ponatis: V. 8°. 21 str.)

— Šubici. DS. XXX., 52—63.

Marolt Fran, Slovenske vojaške narodne pesmi. V Ljubljani 1915. M. 4°. 71 str.

DS. 161—2. Fr. Kimovec. — LZ. 378. Dr. Rob. Kermavner. — Popotnik, 160—1. Ciril Pregelj. — SN. šte. 93 (22. aprila). Dr. R. Kermavner. — Učit. tov. šte. 9, 12. Zorko Prelovec.

Porenta G., Novejše češko slikarstvo. Mentor VIII, 185—8.

— Kremser-Schmidtove oltarne slike v Velesovem. Mentor, VIII, 248.

Prelovec Zorko, B. Smetanovo življenje-tragedija. SN. šte. 154 (8. julija).

— Smetana-Dvořák. SN. šte. 172 (29. julija).

— Moja domovina. (Má vlast. Ciklus simfoničnih pesmi Bedřiha Smetane.) SN. šte. 201 (2. septembra).

— O 50 letnici „Prodane neveste“. SN. šte. 138 (17. junija).

— Pri Bohuslavu. SN. šte. 69 (24. marca). — Prim.: SN. šte. 108 (11. maja).

Premrl Stanko, Solnčna pesem sv. Frančiška. (Besedilo prevel dr. Gregorij Pečjak), Priloga Dom in svetu, šte. 7—8. 4°. 10 str.

DS. 219—222. Dr. Fr. Kimovec.

— Šmarnice. 10 Marijinih pesmi za mešani zbor, deloma z orgljami. Založila Katol. bukvarna.

Cerkv. glasbenik, šte. 5, str. 59. in DS. 161. Fr. Kimovec.

Razvoj naše lepe umetnosti. Čas X, 173—5.

Res Alojzij, Umetniki o umetnosti. DS. 336.

Spindler F. S., Ljudsko cerkveno petje. Straža, šte. 92.

Steska Viktor, Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom. Carn. VII, 1—29 (s slikami).

Tominšek Jos. dr., O nazadovanju šolskega petja. Nastavni vjesnik XXIV, 186—196. Ponatisnil „Popotnik“ 73—83. — O pouku petja na srednjih šolah (po vzorcu mariborske gimnazije): Zeitschrift für die österr. Gymnasien, 1916, 533—543.

Tribnik Karl, Ljudsko cerkveno petje. Straža, šte. 84. — O tem predmetu primeri: Lavantinske sinode o obč. cerkvenem petju. Straža, šte. 86 in: Ljudsko petje v cerkvi. Straža, šte. 100.

XII. umetniška razstava v Jakopičevem paviljonu.

Poročila: DS. 216—7. Dr. Izidor Cankar. — LZ. 381—2. I. Zorman. — Laib. Zeitg. Nr. 160, 164, 165, 169, 170, 172. Fr. Kobal. — Slovan, 237—8. M. Pugelj. — Slovenec, šte. 134, 143. — SN. šte. 138. — Tedenske slike III, šte. 29. — Dol. novice XXXII, št. 21 (17. avg. 1916).

Ušeničnik Aleš dr., O metafori in metonimiji. Čas X., 336—340,

— O moderni umetnosti. (Po dr. Fr. Kimovcu v Cerkvenem glasbeniku, 90—2). Čas X., 341. — Umetniki in občinstvo. Čas X., 341—2.

— Umetnik pa pravna odgovornost. Čas X., 100—8.

— Večnostni pomen umetnosti. (O nemški kat. pesnici Emiliji Ringseis in Albanu Stolzu.) Čas X., 219—227.

Wertheim Pavel, Pismo mlademu umetniku (v 4. zvezku nemške revije „Kunst“). Prevod v DS., 223—4.

IV. Slovstvena zgodovina. Nekrologi.

Andrejka Rudolf pl., Na Vrazovem domu. Slovenec šte. 230, 248, 261.

— Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf v. Andrejka. Laibach, 1916. Verlag der „Katholische Buchdruckerei“. V. 8°. 67 str.

Poročila: DS. 214. Dr. Iv. Pregelj. — LZ. 332. Dr. J. Šlebinger. — Slovan 235. Jos. Kostanjevec. — Popotnik 161. — Duh. pastir 511. Al. Stroj. — Laib. Zeitung Nr. 158—163 (13.—19. Juli 1916). A. Funtek. — Edinost, šte. 231 (31. jul.). — SN. šte. 158 (13. jul.). — Sodba odličnega generala o knjigi: Slovenec, šte. 173 (31. jul.). Jos. Abram. — Učit. tovariš, št. 19 (22. sept.). E. Gangl. — Streffleurs Militärblatt, šte. 184 (16. okt.). — Österr. Rundschau, zvez. 5, 236 (prim. Slovenec, šte. 291, 20. dec.). — Österreichs Illustrierte Zeitung, 26. Jg., 12. Heft, str. 249—252 (17. dec.). Franz Hausbrunner. — Wiener Abendpost, šte. 174. Dr. Jos. Tomišek (prim. „Slovenec“, šte. 203 in Straža, šte. 56).

† **Arhar Justin** (učitelj na pripravnici za srednje šole v Trstu; umrl 20. aprila). Učit. tov., šte. 9, 10 (5. in 19. maja).

† **Bezenšek Anton** (jugoslov. stenograf, prof. v Sofiji; umrl 11. dec. 1915). Popotnik, str. 69. — Korrespondenzblatt. Amtliche Zeitschrift des Königl. Stenographischen Landesamts zu Dresden, 61. Jg. (1916), str. 17—19, 40. Dr. Fuchs.

† **Brunet Fran** (učitelj telovadbe na ljubljanski višji realki, pisatelj na telesno vzgojnem polju; umrl 19. febr. 1916). SN. št. 41.

Bučar Franjo dr., Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću. Carn. VII. 104—9, 178—188.

† **Bulovec Mihael** (spiritual v Ljubljani, sotrudnik „Dom in sveta“; umrl 16. decembra 1915 v Kandiji pri Novem mestu). DS. 50 (s sliko). — Ilustrirani glasnik, šte. 20 (13. jan. 1916), str. 196.

- Butkovič Peter**, Nekatoliški nemški pesniki o Mariji. Čas X, 158—162.
- Cankar Izidor dr.**, Strujarstvo. Slovenec, štev. 72 (29. marca). (Povodom prve številke „Dom in Sveta“ o njega „programu“). — Trideset let („Dom in sveta“). DS. 327—332. — Glej tudi: (Gregorčič Simon.)
- Cervantes-Saavedra Miguel de**. Ob tristoletnici njegove smrti. DS. 164—5. Dr. Fr. Pernè. — „Don Quixote de la Mancha“. LZ. 224—7. Dr. Ivo Šorli. — Ilustrirani glasnik, štev. 38, str. 379.
- † **Cvelbar Josip** (Zvončkov sotrudnik: Bogumil Gorenjko; umrl na bojnem polju 11. jul. 1916). Dolenjske novice 32. let.: štev. 23, 24. Josip Turk. — Svojemu prijatelju † Jožetu Cvelbarju (pesem), štev. 26 (21. sept.) Janez Pucelj. — SN. štev. 175 (2. avg. 1916). — Zvonček, str. 189.
- Čopova biblioteka**. Objavlja dr. Avg. Žigon. Slovan, štev. 1—12 (nadalj. v l. 1917).
- Čremošnik Gregor dr.**, Nekaj literarne korespondence. LZ. 372—7. Pisma Matiji Žvanutu, trgovcu v Trstu: Fr. Levstik, P. Grasselli, dr. Jos. Vošnjak v letih 1870—3.
- (Dimnik Jakob)**. Ob 60 letnici njegovega rojstva. Učit. tov., štev. 15. (28. jul. 1916). — Zvonček 205—7 (s sliko). — SN. štev. 99.
- (Ferluga Stipe)** 37 let učitelj in šolski vodja petrazrednice na Opčinah pri Trstu, je stopil v pokoj; šolski pisatelj: Učit. tov., št. 21 (29. okt.) Ferdo pl. Kleinmayr. — Zvonček 258 (s sliko). Ferdo pl. Kleinmayr. — Prim. Ferlugove spomine „To in ono izza preteklih dni“ v Učit. tov. št. 24 in sled.
- † **Gaberc Simon** (častni kanonik in dekan pri Sv. Magdaleni v Mariboru, nabožni pisatelj; umrl 13. jan. 1916). Duhovni pastir, 125—6. Al. Stroj.
- (Gangl Engelbert)**. Njegova pisateljska 25 letnica: LZ. 527. Dr. J. Šlebinger. — Popotnik 219—221 (s sliko). Dr. J. Šlebinger; ponatisnili: Edinost, štev. 21 (21. jan. 1917); Učit. tov. 1917, štev. 2 (29. jan.); Zvonček 1917, 28—30 (s sliko). — SN. štev. 285 (12. dec.). — Slovan, 335.
- Glonar Jož. A. dr.**, Med reformacijo in romantiko. (Monografija o kapucinu Rogeriju). LZ. štev. 6—11. — Der Geist des Slawentums. 98. Kriegsnummer des „Daheim“, 52. Jg. Nr. 38 (17. Juni 1916), str. 11—15. Namen članka je, pokazati, da se je narodnostno gibanje pri Slovanih razvilo iz prav onih korenin, kakor pri vseh drugih kulturnih narodih.
- Govekar Fran**, Shakespeare. LZ. 217—223, 311—7, 355—361.
- Grafenauer Ivan**, Drobci iz starejše kulturne in slovstvene zgodovine. Čas X, 248—256, 299—319.
1. Slovensko uradovanje v preteklih stoletjih; nekaj popravkov Radicevih trditev. — 2. Ali je razsojal koroški vojvoda kot vrhovni lovski mojster na cesarskem dvoru v slovenskem jeziku? Poročilo Eneja Silvija o tem predmetu je posnetek po opatu Janezu Vetrinjskem. — 3. Hipolitov in Paglovčev prevod Tomaža Kempčana. — 4. Iz zgodovine slovenske metrike.

- Medvedova pesem „Ave Marija“ (v Koledarju Družbe sv. Mohorja za l. 1911, str. 89 ni Medvedova). DS. 53.
- Ob tristoletnici Shakespearejeve smrti. DS. 165—7.
- Stiški (ljubljski) rokopis. DS. 239—243, 311—6 (s snimki).
- (**Gregorčič Simon**). Gregorčičeva pisma Gruntarju. Priobčil Izidor Cankar. DS. 82—92, 140—150, 198—206, 251—7.
- Rokopis I. zvezka Gregorčičevih Poezij. LZ. 37—42, 81—3. (Iv. Pobjšar).
- Spomin na Sim. Gregorčiča. (Gregorčičeva prošnja v nemških verzih na ministra Gautscha 8. febr. 1887 za priznanje pokojnine.) SN. štev. 104 (6. maja). — Laib. Zeitung, Nr. 104 (6. maja). — Slovenec, štev. 105 (8. maja).
- S. Gregorčič v prevodih. LZ. 142—4. Dr. J. Šlebinger.
Priobčena sta nemška prevoda R. pl. Andrejke in A. Funtka „Soči“. — „Soči“ v italijanskem prevodu: Edinost, štev. 162 (11. junija) in dr. Vattovza prevod v DS. 222. — Prim.: Šest verzov Gregorčičeve „Soči“ zaplenjenih v Olomucu. SN. štev. 55 (8. marca).
- Ob desetletnici smrti S. Gregorčiča: LZ. 525. Iv. Pobjšar. — Spomini na S. Gregorčiča. Slovenec, štev. 270. — SN., štev. 272 (25. nov.). — Gregorčiču v spomin (pesem). Dol. novice, štev. 35 (23. nov.) Brat Gervazij. — Straža, štev. 96. Marija Črček.
- Gruden Jos. dr.**, K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma. Carn. VII, 93—104.
- Janzenizem v našem kulturnem življenju. Čas X, 177—194.
- † **Hribovšek Karol** (stolni prošt v Mariboru; umrl 15. majnika 1916). Voditelj 125—6. Dr. A. Medved. — Straža, štev. 39.
- † **Hubad Frančišek** (dvorni svetnik, šolski nadzornik; umrl v Ljubljani 3. dec. 1916). Carn. VII, 303. Iv. Grafenauer. — LZ. 574. Dr. J. Šlebinger. — LZ. 1917, 54. Dr. Drag. Lončar. — Popotnik 1917, 33. — SN. štev. 279, 281. — Slovan XV, 32. Fr. Govekar. — Slovenec, štev. 278 (4. dec.) — Edinost, št. 340 (6. dec.). — Laib. Zeitung, štev. 278. A. Funtek. — Učit. tov. štev. 25, 26. Eng. Gangl.
- Ilešič Fran dr.**, Literarno zgodovinske beležke (Poročilo lužiško-srbskega pisatelja pastorja Albr. Frencla o Jurju Dalmatinu in Iv. Fašangu). Slovan 238, 334.
- Vas „Mildheim“ v slovenski književnosti. Slovan 94—5, 126—7.
- Dr. Josip Karásek. Nekrolog. LZ. 430.
- Orientalna priča o „Vičnjem teretu“ kod Adama Filipovića Heldenalskoga. — Kalendari Adama Filipovića Heldenalskoga. Ljetopis Jugoslavenske akademije za god. 1916. 31. svez., I, 20—25.
- † **Javoršek Karel** (učitelj na dež. Slov. trg. šoli v Ljubljani; umrl 20. nov. 1916). Učit. tov., štev. 24. Eng. Gangl.
- (**Kante Matko**). Ob 60letnici njegovega rojstva, ljudskošolski nadzornik v Sežani. Učit. tov. št. 19 (22. sept.); št. 22 (pesem). St. Ferluga. — Zvonček 244—6. Sežanski.

- Kidrič Fran dr.**, Pismo grofa Władysława Ostrowskega Korytku (dne 3. dec. 1838). ČZN. XII, 156—160.
- † **Klemenčič Fran** (deželni stenograf v Ljubljani, časnikar; umrl v Judenburgu). Slovenec, štev. 55, 59.
- † **Koderman Filip** (nadučitelj v pok.; umrl 17. sept. 1916 v Bočni pri Gornjem gradu v 83 letu starosti). SN. št. 218 (22. sept.) — Učit. tovariš, št. 20, 21.
- † **Koprivšek Leopold** (gimn. prof. v pok.; umrl 28. maja 1916 v 77. letu v Mariboru). SN. štev. 124.
- Kotar I.**, Goriško slovstvo. Pregled. Slovenec, štev. 155—158.
- † **Kryl Ivan** (učitelj nižje realke v Ljutomeru). Učit. tov., št. 1. (14. jan. 1916). (Kržič Anton). Sedemdesetletnica: Duh. pastir, 641—6 (s sliko). Al. Stroj. — Ilustrirani glasnik štev. 42, str. 420.
- Lah Ivan dr.**, Pater Hipolit in njega „Orbis pictus“. Popotnik, štev. 1—4, 6. (Lavrič Karl dr.). V spomin prebuditelja goriških Slovencev (umrl 3. marca 1876). SN. št. 52.
- Lesar Jožef dr.**, Zavod za višjo vzgojo svetnih duhovnikov pri sv. Avguštinu na Dunaju in Slovenci. Voditelj v bogoslovnih vedah XIX, 1—14, 65—85, 137—157 (Konec prih.)
Slovenci, študijski ravnatelj zavoda (1. Vidmer Jernej, 2. Kulavic Janez, 3. dr. Napotnik Mihael, 4. dr. Sedej Fr.); Slovenci, gojenci zavoda (življenjepisi podatki slov. gojencev goriške nadškofije, ljubljanske in ostalih škofij).
- † **Levec Franc** (dvorni svetnik, šolski nadzornik, pisatelj itd.; umrl 2. dec. 1916 v Ljubljani). Častnemu udu „Muzejskega društva za Kranjsko“ v spomin napisal dr. J. Šlebinger. Carn. VII, 285—303 (s sliko). — DS. 1917, 75—6. Iv Grafenauer. — LZ. 573. Dr. J. Šlebinger in 1917, 53. Dr. Drag. Lončar. — Popotnik 1917, 34. — Slovan 1917, 32. Fr. Govekar. — Edinost, štev. 340 (6. dec. 1916). — Laib. Zeitung 1915, Nr. 147—149 (življenjepis) A. Funtek; nekrolog: Laib. Zeitung 1916, Nr. 278. A. Funtek. — Slovenec, štev. 278 (4. dec.) Iv. Grafenauer — SN. štev. 279, 280, 292. — Učit. tov. štev. 25. Eng. Gangl. — Slov. pravnik 1916, 278.
- (Levstik Franc). Glej: Žigon Avg. dr.
- Mal Jos. dr.** Kustos Freyer med slavisti. Čas X, 147—157, 195—201.
Življenjepis Freyerjev; objavljena so pisma Jakoba Zupana, Kopitarja, M. Ravnikarja-Poženčana, Orosl. Cafa in Stanka Vraza Freyerju.
- † **Markošek Ivan** („Pečovski“, katehet na mariborski realki, urednik „Glasnika najsvetejših Src“; umrl 11. aprila 1916). Cvetje z vrto sv. Frančiška 1916, 182—3. — V blag spomin katehetu † I. M.: Straža, štev. 30. „Dijak“. — Voditelj, 126. Dr. Fr. Lukman. — 46. Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg, 1916, str. 1. Vom Direktor Robert Bittner.
- † **Megušar Franc dr.** (prirodoslovec; padel na Poljskem pri Rudki Mirinski 3. avgusta 1916). Carn. VII., 276—9 (s sliko). Dr. Gv. Sajovic.

- † **Mejovšek Konrad** (nadučitelj na Reki pri Hočah; umrl 30. sept. 1916).
Učit. tov., štev. 22. D. P.
- Meško Ksaver** med Čehi. Slovan 1916, 61 (poročilo o članku dr. Jos. Páta v praškem „Času“).
- † **Modic Izidor** (prof. na ljubljanskem učiteljskišću; pal na soški fronti 19. dec. 1915). DS. 50. Ivan Grafenauer. — Ilustr. glasnik, štev. 23, str. 227 (s sliko).
- Murko Matthias Dr.** Das serbische Geistesleben. Süddeutsche Monatshefte G. m. b. H., Leipzig und München, 1916. V. 8⁰. 53 str. 1 M. (Pregled srbske književnosti).
- Ko je napisal „Razgovor vila Ilirkinja“ god. 1835? Ljetopis Jugoslavenske akademije za god. 1916. 31. svez., str. 129—131.
- (**Murn Jos. - Aleksandrov.**) Spomini na Jos. Murna. Slovan 124—6. Dr. Ivo Šorli.
- † **Pavlin Ivan** (c. kr. stavbni nadsvetnik v Ljubljani; umrl 8. jul. 1916).
SN. štev. 155.
- † **Pintar Luka** (ravnatelj ljubljanske licejske knjižnice, jezikoslovec in slovstveni zgodovinar; umrl 7. dec. 1915). Archiv f. slav. Philologie, 36. Bd., 624. Vatr. Jagić. — LZ. 1915, 575—6. Dr. J. Šlebinger. — Carn. VII, 150—160 (s sliko). Dr. J. Šlebinger. — Tedenske slike. Let. II., štev. 48. Dr. J. Šlebinger.
- (**Pirnat Andrej.**) Stoletnica rojstva. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 65. Ante Beg.
- † **Povše Fran** (komerc. svetnik itd.; umrl 4. jan. 1916 v Ljubljani). Slovenec, štev. 3, 5. Dr. J. E. Krek. — SN. štev. 3, 4. — Laib. Zeitung, štev. 4. — Dol. novice, štev. 41. — Ilustr. glasnik, štev. 21, str. 206 (s sliko). — Sava, štev. 2. — Slov. gospodar, štev. 2. — Učit. tov., štev. 1 (14. jan.)
- Pregelj Ivan dr.,** Zanimivosti iz nemškega slovstva. Mentor VIII, 4—7, 72—4, 136—7.
- (**Prešeren Franc.**) Prešernova „Nezakonska mati“ (o Prešernovi metriki).
DS. 217—9, 278—9. Fr. Omerza.
- Prešernov servis. LZ. 572. Ksaver Meško. (Prim. tudi Jos. Lendovška poročilo o servisu v LZ. 1889, 638.)
- Še nenatisnjena Prešernova pesem. LZ., 572. Ksaver Meško.
- Že znani odlomek iz Prešernove prigodnice županu Jan. Hradeckemu. Prim. dr. Žigonov članek v DS. 1917, 74 in J. Šlebingerjev „Popravek“ v LZ. 1917, 56.
- † **Rabuza Anton** (prof. v Celju; padel na Dobrdo 16. okt. 1915). Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Cilli. B. K. k. Selbständige Gymnasialklassen mit deutsch-slovenischer Unterrichtssprache. Celje 1916, str. 3—5. — Posnetek v mariborski Straži, štev. 54.
- (**Rogerij o., kapucin.**) Med reformacijo in romantiko. LZ. štev. 6—11. Dr. Jož. A. Glonar. — Otec Rogerij, govornik v novi ljubljanski stolnici. LZ. 527. Iv. Pobjoljšar.

- † **Sajovic Evgen** (gimn. telovadni učitelj v Ljubljani; pisatelj na telesno-vzgojnem polju; umrl 31. okt. 1916 v Ljubljani). LZ. 526. Br. Sokolov. — Učit. tov., šte. 23. — Sava, šte. 44.
- (**Sedej Frančišek dr.**) Škofovska 10 letnica Nj. eks. metropolita. Dol. nov., 32. let., šte. 1 (30. marca).
- † **Slanc Karol dr.** (odvetnik v Novem mestu, politik in socijol. pisatelj; umrl 5. sept. 1916). LZ. 430 in LZ. 1917, 53. Dr. Drag. Lončar. — SN. šte. 204. — SN. šte. 254 (4. nov.) Dr. Peter Defranceschi. — Slovenec, šte. 217. Dr. Jos. Marinko. — Slov. pravnik, 223.
- † **Solnce Ivan** (nadžupnik v Št. Pavlu v Minesoti; umrl 15. nov. 1915). Slovenec, šte. 66.
- † **Steinberger Josip** (učitelj v Poljčanah, umrl 3. jul. 1916). SN. šte. 154. Ivan Skvarča.
- (**Stritar Josip.**) Osemdesetletnica: LZ. 144. J. Šlebinger. — Učit. tov., šte. 6 (24. marca). — Zvonček 77—79. Lad. Ogorek.
- † **Suhadolnik Andrej** (učitelj v Kranju, mladinski pisatelj; umrl na soški fronti). Učit. tov., šte. 1, 2; 3. Ivo Trošt. — Sava 1915, šte. 52. V(ilko) R(us). — V spomin Andreja Suhadolnika (obsmrtica v distihih). Dr. Fr. M(ischitz). Sava 1916, šte. 1.
- (**Sveteč Luka.**) Devetdesetletnica: DS. 335. Dr. A. Brezник. — LZ. 526. Iv. Poboljšar. — Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 25—6. Ivan Vrhovnik. — SN. šte. 231 (9. okt.) — Zvonček 286 (s sliko na str. 275).
- † **Šetina Franc** (nadučitelj v Črnomlju; umrl 16. febr. 1916). Učit. tov., šte. 6 (24. marca). Franjo Lovšin.
- † **Škerlj Slavoj** (žurnalist, umrl 11. dec. 1916 v Trstu). Edinost, šte. 348, 351. — Slovenec, šte. 286 (14. dec.). — SN. šte. 287. — Straža, št. 100 (15. dec.).
- Šorli Ivo dr.** „Don Quixote de la Mancha“. (K tristoletnici smrti Miguela de Cervantes Saavedra.) LZ. 224—6.
— Spomini na Josipa Murna. Slovan 124—6.
- Tarabanin Jakob.** Ruska publicistika. LZ. 22—31, 84—89, 120—4.
- (**Trstenjak Davorin.**) K stoletnici njegovega rojstva. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 63—4. Ante Beg.
- Ušeničnik Aleš dr.,** Leposlovje in leposlovna kritika. Čas X, 256—264. Vprašanje o razmerju med slovstvenim kritikom in vzgojiteljem.
- † **Voh Jernej** (kanonik v Mariboru, nabožni pisatelj; umrl 20. jan. 1916). Cvetje z vrtov sv. Frančiška, 86—88. P. E. L. — Slov. gospodar, šte. 4. — Ilustr. glasnik, šte. 27, str. 268.
- Vrhovnik Ivan,** Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki. Carn. VII, 217. — O Kastelčevem prevodu sv. pisma. Carn. VII, 217—8.
- † **Winkler Andrej baron** (umrl v Gradcu 16. marca 1916). Slo. venec, šte. 131. Dr. A. Pavlica. — SN. šte. 63. — Učit. tovariš, šte. 6 (24. marca).
- † **Zavadlal Mihael** (dvorni svetnik, šolski nadzornik, jezikoslovec; umrl

12. junija 1916 v Zadru). IV. program c. kr. vel. gimn. u Zadru 1916, str. 9—14. Prof. Jos. Barač. — Učit. tov. štev. 12 (30. junija).
- Žigon Avgust dr.**, Iz dijaških let Levstikovih. Slovan, 123, 156, 188—190; 282—5, 330—3.
- Kronološki pregled o Levstikovih prvih objavah, njega literarni pričetki.
- Jezna zgodba iz Levstikovega življenja. Slovan 9—13.
- Epizoda iz meseca septembra l. 1864: Levstikovo odprto pismo „Novicam“ zaradi dopisa v „Ost und West“; „mejnik v dotakratnem mejsebojnem razmerju, sklep stare in pričetek nove faze med Levstikom in Bleiweisom“, odkrit spor in definitiven prelom Levstikov z Bleiweisom.
- Intermezzo iz Levstikovega življenja. Slovan 225—9, 266—274, 324 do 7; 333.
- Prva biografija Levstikova iz l. 1864 v Riegerjevem „Slovníku naučnem“; avtor prve Levstikove biografije je Jan Legó. — Wurzbachov posnetek iz češkega vira l. 1865.
- Prijateljska zgodba iz Levstikovega življenja. Slovan 40—3; 80—3, 112—4; 145—9, 177—180.
1. Levstikov pristop k „Zvonu“ (3 dopisi) — 2. Stritarjeva zahvala Levstiku (6 dopisov) — 3. Levstikov odhod iz Ljubljane na Dunaj dne 5. marca 1870.
- Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870. Slovan 233—5, 328—330.
- Delo za komentar o Prešernovih poezijah.
- † Dr. Friedrich Ahn. (Nekrolog). Carn. VII, 280.

V. Jezikoslovje.

- Breznik Anton dr.**, Slovenska slovnica za srednje šole. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec 1916. V. 8°. 273 + (III) str. Cena 3 K 60 v.
- Poročila: DS. 271—3. Dr. Jos. Debevec. — LZ. 284. Dr. J. A. Glonar. — Opazke k Breznikovi slovnici. Slovan 235—7, 286—7. Dr. Fr. Mohorič. — Čas X, 230—1 Dr. Aleš Ušeničnik. — Mir, štev. 32 (11. avg. 1916). Grammaticus.
- (Doberdob ali Doberdo?)** Razlaga krajevnega imena.
- V „Edinosti“ l. 1915: štev. 313 (11. nov.), 323 (21. nov.), 326 (34. nov.), 328 (26. nov.), 330 (28. nov.: dr. Jos. Ferfolja), 332 (30. nov.), 350 (18. dec.), 353 (21. dec.), 327 (25. dec.); štev. 2 (2. jan. 1916). Prim. tudi „Slovenca“ št. 259 (12. nov. 1915), št. 296 (28. dec. 1915). — Dr. Nachtigall o Doberdobu ali Doberdolu: Slovenec štev. 246 (26. okt. 1916) in SN. štev. 247 (26. okt. 1916): „Prvotna oblika je bila Doberdol ali Dobriji dol, kar pomeni hrastov ali gozdni dol (Eichenwaldtal). Pri izgovarjanju besede Doberdol pa je „l“ ali „v“ prišel v „b“, kar je prišlo v novjšem času v šolske knjige, tako da se zdaj govori napačno „Doberdob“, kakor da bi bil v drugem delu besede dob = hrast, dasi je v resnici že v prvem delu . . .“
- (Gorica.)** Slovenska imena raznih mestnih delov Gorice. SN. štev. 69 (24. marca 1916). — Gorica v Slovenskem obroču. SN. štev. 75, 81.
- Grafenauer Ivan**, Stiški (ljubljski) rokopis. DS. 239—243, 311—6.
- Podrobni opis rokopisa po vsebini in v zgodovinskem oziru, ki je nastal okoli 1428. V prilogi je objavljen slovenski del rokopisa s fotogr. snimki.

Gregorič Maria, Instruzione pratica di lingua e grammatica slovena. Metodo adatto tanto per l'apprendimento proprio quanto per l'eventuale studio nelle scuole medie. Založil J. Štoka, Trst 1916. V. 8°. 162 str. Cena 3 K.

Poročila: DS. 274—5. Ivan Gruden. — Popotnik 1917, 30—1. Dr. Jos. Tominšek. — SN. štev. 218 (23. sept. 1916).

Ilešič Fran dr., Jedna glasoslovna pojava: Promjena krajnoga „m“ u „n“. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1916. 31. svezak, str. 17—20.

Nachtigall R. dr., Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov. II. Zastopniki prv. slovan. nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih. ČZN. XII, 77—122, 155—6.

Podrobna analiza vseh slučajev s prvotnima nosnima samoglasnikoma v brižinskih spomenikih in pregled njih refleksov v slovenskih narečjih sta dovedla pisatelja do rezultata, da imajo naši najstarejši spomeniki svoj vir v svoječasnem slovenskem narečju, ki je „v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdanje še dalje na sever in zapad“ (121). Rezjanščino smatra „za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pa že izumrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja.“

Novak Pavel, Nemščina brez učitelja. II. del. Slovensko-nemški razgovori v vsakdanjem življenju. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukovarna. 8°. VIII + 99 str.

Samsa Janez dr., Grško slovenski slovar. DS. 20—24. (Poročilo o Doklerjevem grško-slov. slovarju. Prim. Carn. VI, 223.)

Skrbínšek Josef, Slovinská výslovnost a přízvuk. Král. Vinohrady. Zvláštní otisk ze dvacáté prvé (dvacáté druhé) zprávy českého gymnasia na Král. Vinohraděch ze školní rok 1915 (1916). Část první, 1915. V. 8°. 11 str. — Část druhá, 1916. 9. str. (Nadaljevanje sledi.)

Razprava ima namen, dati Čehom navodila za pravilno čitanje slovenščine. V prvem delu so splošna pravila o izgovoru in naglasu v slovenščini, drugi del govori o naglasu samostalnika in pridevnika, števnik in zaimena.

Šašel Ivan, Iz belokranjskega besednega zaklada. V Adlešičih nabral. DS. 279—280.

P. Škrabec Stanislav, Jezikoslovni spisi. I. zvezek, 1. snopič. Izdala in založila „Leonova družba“ v Ljubljani. 1916. 8°. 80 str.

Vsebina 1. snopiča: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. — Pravopisne opazke: Zanimati in zanimivo. — Ke in kò. Kedò in nihèe. Poročila: DS. 1917, 70. Dr. A. Breznik. — Čas 1917, 52. — LZ. 1917, 161—3.

Dr. J. A. Glonar. — Popotnik 1917, 76—80. Dr. Jos. Tominšek. — Slovan 1917, 86. Dr. J. Šlebinger.

Tominšek Jos. dr., Woher stammt das Wort Krn? Tagespost, Nr. 287 (Graz, 15. Okt. 1915).

VI. Prirodoznanstvo.

Grošel Pavel dr., Astronomski pomenki. I. Zvesta spremljevalka naše zemlje. LZ. štev. 4—10. — II. Mars, zvezda ugank, štev. 11, 12.

— Nekaj o času. Par astronomskih podatkov k nameravani preuredbi časa. SN. šte. 93.

Kocbek Franc, Gornjegrajski potres. Slov. gospodar, šte. 46.

Kossmat Fr. Dr. Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- u. ob. Savegebiet. Zeitschrift Ges. f. Erdk. Berlin 1916, S. 573 ff. u. 645 ff.

Müller Jos. dr., Zur Kenntnis d. Höhlen- u. Subterranfauna von Albanien, Serbien, Montenegro, Italien u. d. österr. Karstgebietes. Sitzungsab. d. kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Math. naturw. Kl. Bd. CXXIII., 1914, 1001—31.

Poročilo: Carn. VII., 145—6. Albin Seliškar.

Paulin Alphons, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. II. Teil. Carn. VII, 61—72, 129—141.

II. del: 15. *Luzula nivea* (L.) Lam. et DC. — 16. *Luzula spadicea* (All.) Lam. et DC. — 17. *Luzula spicata* (L.) Lam. et DC. — 18. *Paradisialia liliastrum* (L.) Bert. — 19. *Fritillaria meleagris* L. — 20. *Asparagus acutifolius* L. — 21. *Streptopus amplexifolius* (L.) DC. — 22. *Orchis purpurea* Huds. — 23. *Orchis laxiflora* Lam. — 24. *Orchis tridentata* Scop. × *Orchis ustulata* L. — 25. *Coeloglossum viride* (L.) Hartm. × *Orchis sambucina* L. f. *purpurea* Koch. — 26. *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br. × *Nigritella nigra* (L.) Rehb. — 27. *Centrosia abortiva* (L.) Swartz. — 28. *Epipogium aphyllum* (Schm.) Swartz. — 29. *Pseudorchis Loeselii* (L.) Gray.

Pavlica A. dr., Nova kritika o darvinizmu. Čas X, 25—30.

Poroča o teoriji danskega učenjaka V. Johannsena in njega knjigi „Elemente der exakten Erblichkeitslehre mit Grundzügen der biologischen Variationsstatistik“.

Pengov Frančišek, Podobe iz narave. Ilustriral Anton Koželj. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1. zvezek. 1916. V. 8°. 128 str. Poročila: DS. 1917, 72. Dr. Angela Piskernik. — LZ. 566—570. Ferd. Seidl.

— V Mentorju VIII: Med raznimi stanovi. (Črtice iz živalstva) Pri mesarjih. 19—28. — Pri kmetovalcih. 52—59 (Ponatis v mariborski „Straži“, šte. 87—90). — Pokopani vrtovi. Črtice iz geologije. 75—85, 100—113, 171—182, 217—230.

— Smotrenost v rastlinstvu. Straža, šte. 80, 82, 84.

— Zemlja in luna. Straža, šte. 64.

Ponebšek Janko dr., Naše ujede. (Nadalj. iz Carn. 1915.) Carn. VII, 39—60, 109—128, 188—214, 242—270 (se nadaljuje).

Ribnikar Adolf. O maščobi in masti. SN. šte. 134, 135, 137, 138.

Pomen tolšče za človeško telo. Koliko tolšče vsebujejo posamezna živila? Lastnosti tolšče. Kako shranjevati mast in olje?

Sajovic Gvidon dr., Potresi na Kranjskem v l. 1912 in 1913. SN. šte. 44.

Ponatis Sajovčevega poročila o Ferd. Seidlovi razpravi: „Die in Krain und Görz-Gradisca 1912 u. 1913 beobachteten Beben“ v Carn. 1915, 216—8.)

Seidel Ferdinand, Rastlinstvo naših alp. Slovan, šte. 3—12.

Temeljita razprava nas opozarja na lepoto našega alpskega rastlinstva; z iskrenim zanimanjem sledimo njega prikladnim in uspešnim prilagoditvam gor-

skemu svetu. Pisatelj hoče vzbuditi med občinstvom zanimanje za prirodo, predvsem pa za prirodne krasote naše domovine.

Poročilo: Carn. VIII, 114—116. Albin Seliškar. — Čas 1917, št. 3. Ušeničnik.

Seliškar Albin, Modropikčasti slepič (*anguis fragilis* L. var. *incerta* Kryn). Carn. VII, 85—6.

Sinkovič Davorin, Gobe — namesto mesa. SN. 1915, štev. 179 in 182. Ponatisnil Popotnik 1916, 189—196.

Pisatelj opozarja na važnost gob za ljudsko prehrano, podaja pregled in označbo po naših krajih rastočih gob in navodila za njih uporabo.

Tominišek Josip dr., O Julijskih alpah in dolini Soče. Čas X, 170—2.

O geologiji; glavne misli predavanja prof. dr. Fr. Kossmata po časopisu „Die Naturwissenschaften“.

Ušeničnik Aleš dr., O „mislečih“ živalih. Čas X, 53—4.

Zapiski.

† Rajko Perušek.

Zadnja leta so nam občutno razredčila vrste naših znanstvenikov. Koroški Slovenci so izgubili Sketa in Apiha, slavistika bo težko pogrešala temeljitega Štreklja; naš orientalist in literarni historik prof. Glaser je našel svoj zaželjeni mir, slovenska krajevna imena so izgubila z ravnateljcem Pintarjem vestnega tolmača; slovstvena zgodovina žaluje za Levcem, njemu je sledil stanovski tovariš Hubad, in 25. februarja t. l. je umrl nenadoma na Dunaju še Rajko Perušek...

Perušek sicer ne zapušča v našem znanstvu daleč vidnih sledov, za katerimi bi stopala mlajša generacija, vendar je s svojim temeljitim jezikovnim znanjem, posebno v klasičnih jezikih in srbohrvaščini, ustvaril marsikaj, kar zasluži, da se hvaležno omeni. Bil je iskren rodoljub in je rad podpiral vsako kulturno podjetje, ki je služilo po njegovem mnenju pravemu napredku. Od l. 1895 pa do svojega odhoda na Dunaj je bil predsednik Pisateljskemu podpornemu društvu v Ljubljani; kot mnogoletni odbornik Slov. matice se je trudil za njen razvoj, bil je ud Muzejskega društva in sotrudnik njegovih publikacij...

Perušek se je rodil 7. januarja 1854 v Ljubljani, kjer mu je bil oče obrtnik. Od l. 1864 je obiskoval gimnazijo, ki jo je dovršil z odlično maturo 1. avg. 1872. Na graški univerzi je slušal osem tečajev predavanja iz klasične filologije in pri Kreku slavistiko ter je v jeseni 1876 nastopil suplentsko službo na gimnaziji v Pazinu. Tu je ostal dve leti. Službovanje sta mu prekinila enoletno vojaško prostovoljstvo in okupacija Bosne, katere se je udeležil. Romantičen dogodek iz svoje vojaške službe je opisal v črtici „Med krajišniki“ (Lj. zvon 1900). — Ko je pred graško izpraševalno komisijo za srednje šole napravil 31. oktobra 1879 izpit iz klasične filologije kot glavni predmet z nemškim in slovenskim učnim

jezikom, je bil Perušek en tečaj suplent na drž. gimnaziji v Opavi; v jeseni 1880 pa je bil imenovan za provizornega učitelja na novo ustanovljeni realni gimnaziji v Sarajevu. Tako je stopil v krog onih, „katere je zanesel veter iz različnih krajev države naše, da bi mladim Bošnjakom vtepali znanost v glavo“. Kakor pravi v svoji črtici „Poštenjak“ (Spomen-cvieveće Strossmayerju, Zagreb 1900, str. 389), ga ni gnala pohlepnost po mastni službi v Bosno, ampak želja, da se seznanj z bratskim narodom in pripomore zgraditi temelj kulturnemu napredku darovitega, čeprav zanemarjenega ljudstva. Poučeval je latinščino in bil knjižničar na zavodu. Udeleževal se je tudi poljudno-znanstvenih večernih predavanj, ki jih

Rajko Perušek.

je vsako nedeljo prirejal učiteljski zbor za odrasle. Svoje predavanje o praznovanju je priobčil v „Bosansko hercegovskih novinah“ l. 1881 (št. 26—31). Šolsko izvestje za l. 1881 je objavilo njegovo filološko študijo v latinščini: „De scholiorum Bernensium origine et auctoribus, argumento et indole“. Kako natančno je opazoval pestro žitje in bitje vseh slojev bosanskega prebivalstva, nam svedočijo njegove podrobne etnografske črtice, dvajset po številu, ki jih je priobčil v Kresu (1882, 1883) pod naslovom „Bosenske zanovetke“. O mohamedanskem prazniku „Kurban-bajram“ je poročal v Novicah (1880, št. 49, 50). Solnčne in senčne strani razmer izza prvih let avstrijske okupacije je porabil tudi v svojih treh leposlovnih črticah: „Pop Pero“, „Nesrečna junaška kri“ in „Mara Rendića“, objavljene v Ljublj. zvonu (1891, 1897). Tako mu je zapustilo dveletno bivanje med tem mešanim svetom vztočne zaostalosti in nastopajoče zapadne pseudokulture neizbrisne vtise.

Temeljito njegovo znanje jezika ter slovstvenih in družabnih odnošajev jugoslovanskih se lepo zrcali iz mnogoštevilnih književnih poročil, ki jih je od l. 1894 priobčeval v Ljubljanskem zvonu, ter iz njegovega prevoda „Gorskega venca“, ki ga je izdala Slov. matica l. 1907. Da bi seznanil ostale Jugoslovane o naših kulturnih težnjah, je pisal o

je vsako nedeljo prirejal učiteljski zbor za odrasle. Svoje predavanje o praznovanju je priobčil v „Bosansko hercegovskih novinah“ l. 1881 (št. 26—31). Šolsko izvestje za l. 1881 je objavilo njegovo filološko študijo v latinščini: „De scholiorum Bernensium origine et auctoribus, argumento et indole“. Kako natančno je opazoval pestro žitje in bitje vseh slojev bosanskega prebivalstva, nam svedočijo njegove podrobne etnografske črtice, dvajset po številu, ki jih je priobčil v Kresu (1882, 1883) pod naslovom „Bosenske zanovetke“. O mohamedanskem prazniku „Kurban-bajram“ je poročal v Novicah (1880, št. 49, 50). Solnčne in senčne strani razmer izza prvih let avstrijske okupacije je porabil tudi v svojih treh le-

njih v Iskri, Novi iskri, Kolu, Srpskem književnem glasniku, Nastavnem vjesniku.

L. 1882 je bil Perušek imenovan za profesorja na novomeško gimnazijo, kjer je deloval do jeseni 1890. V Novem mestu se je tedaj nastanil tiskar J. Krajec, Peruškov bratranec, ki je z novo izdajo Valvasorja pokazal redko podjetnost. Osnoval je tudi „Narodno biblioteko“ ter je po Levstikovem nasvetu začel s ponatisom „Kranjske čbelice“, za katero je napisal Perušek literarni uvod in jezikovno priredil novi natis. Enako je bila Levstikova ideja, da so v tej zbirki izšli spisi Andrejčkovega Jožeta, ki je po Levstikovi sodbi „posebno izboren pripovedovalec, brez dvojbe prvi za Jurčičem, le premalo gospodskega okusa ima včasih, a domišljavost (fantazijo) posebno veliko, in pripovedovati zna tako prijetno, kakor malo kdo...“ Tudi izdajo tega ljudskega pisatelja je oskrbel Perušek ter jo opremil z daljšo življenjepisno črtico. V 43. snopiču „Narodne biblioteka“ je objavil svoj prevod Sofoklejevega „Edipa na Kolonu“ z obširnim uvodom in komentarjem. — Gimnazijsko izveštje za l. 1890 je priobčilo Peruškovo jezikoslovno študijo „Zloženke v noveji slovenščini“, ki je ohranila še do danes svojo vrednost. Tudi „Dolenjskim novicam“ je „v oni detinski njihovi dobi blagohotno stal ob strani“, ki se ga v nekrologu (št. 49) hvaležno spominjajo: „Poleg šole je bil Perušek v Novem mestu delaven pri raznih društvih, osobito pri Narodni čitalnici in pri Dolenjskem pevskem društvu kot organizator, pevec, odbornik, blagajnik, predsednik. Čitalnica mu hrani hvaležni spomin iz skrbipolnih časov, ko se je z vsemi močmi morala braniti gmotnega propada“. Perušek je bil vesel družabnik; skrbel je, da se je v družbi govorilo vedno pravilno slovensko. Omahljive narodnjake je rad in pošteno okaral in ni prenašal nezanesljivih značajev, dasi je bil vobče prav finega vedenja. Pri občinskih in državnozborskih volitvah se je udeleževal prav intenzivno narodnega gibanja. Bil je dober prijatelj z deželnim poslancem in graščakom K. Rudežem s Tolstega vrha, ki je bil narodnjak kremenitega značaja. Iz simpatij do tega moža je poročil njegovo hčer Marico. Iz tega zakona mu je hčerka edinka Milena, ki je dovršila 1915 z odličnim uspehom ljubljansko gimnazijo in je sedaj slušateljica na dunajski univerzi.

Perušek je živel varčno in skromno, a bil je prijatelj potovanja. Izlet slovenskega planinskega društva na Učko goro in hrvatsko Primorje 21. in 22. maja 1893 je opisal v Slov. narodu (27. maja 1893, št. 120); „Od Reke do Senja“ je potoval l. 1904 (Slov. narod št. 8—11, 16, 17). S podporo naučnega ministrstva je napravil v glavnih počitnicah 1896 znanstveno potovanje po Italiji in Grškem; o njem je poročal v „Laibacher Zeitung“ 1900: „Von Brindisi nach Messina“.

Od svojega prihoda na ljubljansko prvo drž. gimnazijo je postal Perušek „Ljubljanskemu zvonu“ marljiv sotrudnik. Razen že imenovanih člankov je še priobčil študijo o „Herondovih mimiambih“ (1894), pojasnil je nekaj mest iz Dantejeve Nebeške komedije, ki se tičejo Slovanov (1900),

poročal je obširno o srbskem šolstvu (1902) in napisal zanimivo kulturno študijo „Položaj žene v različnih oblikah družine“ (1904). — Kako važnost je pripisoval slovenski bibliografiji, svedoči njegova temeljita ocena Tomšičeve bibliografije (1891). Po Iv. Tomšičevi smrti je šest let sestavljal bibliografske preglede (za l. 1893—1898), ki so izšli v Matičnih Letopisih in Zbornikih. Za listek „Slov. naroda“ (1900, štev. 75—78) je napisal svoje nazore o varstvu literature in umetnosti. — V letnih poročilih prve ljubljanske gimnazije je priobčil arheološko-filološko študijo „Die Aberkios-Inschrift. Eine orientierende Skizze“ (1898), svojega prijatelja in mnogoletnega stanovskega tovariša, Ivana Vrhovca, se spominja v daljšem nekrologu (1903). L. 1903 je spisal razpravo „O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini“, ki jo je pozneje popolnil in l. 1910, ob svojem odhodu z gimnazije, objavil v gimnazijskem izvestju. Njegovi nazori so izzvali ostro polemiko L. Pintarja in o. Škrabca. Z brošuro „Bravec ali bralec“ (1899) je rezko zavrnil nekatere točke Levčevega „Slov. pravopisa“. — V „Carnioli“ je priobčil etimološko razlago nekaterih imen livad in krajev (Bodešče, Kačja rt, Kolezija, Ukance. 1911, 343—6); krajevno ime „Višarje“ (Carn. 1912, 209) zavrača kot učeno izmišljeno obliko, pravilno se imenuje gora ob koroško-kranjski meji Lušarije. V istem letniku tolmači Glince, Petrovče in podobna krajevna imena (str. 210). Na Pintarjeve pomisleke glede njegovih razlag odgovarja Perušek v dodatku o imenoslovnih črticah (Carn. 1914, 98—104), kar se mu ni povsem posrečilo. V Jagičevem „Archivu“ je priobčil prvo serijo „Beiträge zur Etymologie slovenischer Wörter und zur slovenischen Fremdwörterkunde“ (Bd. 34, str. 17—60). — V članku „Muzikališki ali muzikalični?“ (Slovan 1912, 153—5) se je vnovič dotaknil preporne točke o tvorbi slovenskih pridevnikov iz tujih besed. V njem je označil Štrekljev nauk o pridevniških končnicah —iški in —ičen za neslovensko obrazovanje, češ, ako pri domačih besedah zadostuje en nastavek, zakaj ne bi zadoščal tudi pri obrazovanju pridevnikov iz tujih besed. Značilen za Peruškov radikalizem, ki preveva večino njegovih jezikoslovnih spisov, je zaključek te razprave, kjer zagovarja in priporoča pridevniške oblike „tražni“ (tragisch), „politni“ (politisch), „eneržni“ (energisch) in podobne: „Nič se ni treba zgražati nad temi oblikami, če prav se s početka zde nekoliko čudne. Kakor so se Slovenci privadli spačenim oblikam: „medicinični“, „adjektivični“ itd., tako se bodo tudi oblikam „ložni, fižni, psišni“ privadili, ako bodo Slovenci dosledno obrazovali pridevnike na slovenski, ne pa na tuji način.“

Perušek je imel za jezike poseben talent. Poleg slovenščine in nemščine je temeljito poznal klasična jezika, srbohrvaščino, laščino, francoščino in novogrščino. Z redko nadarjenostjo je bila združena nenavadna marljivost. Ko je meseca maja 1910 po več kakor tridesetletnem službovanju stopil v pokoj, ni si privoščil oddiha. Knjiga mu je ostala najljubše razvedrilo, licejska knjižnica najprijetnejše zavetje, dokler ga ni pregnala vojska iz priljubljenih mu prostorov in nazadnje še iz Ljubljane!

Kakor v prognanstvu se je čutil pri sedanjih brezupnih razmerah med dunajskim nemirom in dimom. „Nestrpno pričakujem počitnic, da se zopet popravim“, tako je poročal prijatelju še mesec dni pred svojo smrtjo...

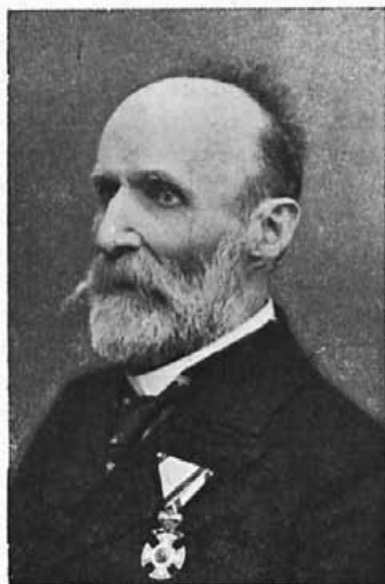
Bodi resnemu znanstveniku in nesebičnemu rodoljubu tuja zemlja lahka!

J. Š-r.

† **Franc Gerbič.** Zapustil nas je zopet kulturni delavec: dné 29. marca t. l. je preminul ravnatelj društvene šole „Glasbene Maticе“, Franc Gerbič po kratki bolezni. „Carniola“ smatra za svojo dolžnost, da se spomni v svojih listih moža, ki je delal na prosvetnem polju svoje rodne zemlje polnih 39 let, četudi ni bil član „Muzejskega društva“; vendar pa pomenja njegovo delo znak kulturne dobe, v kateri je živel.

Blagi ranjik je bil rojen dné 5. oktobra l. 1840. v Cerknici na Notranjskem. Po dovršenih učiteljskih študijah, kjer je že kot dijak marljivo gojil glasbo pod vodstvom Kamila Maška, je postal l. 1857. provizorni učitelj, 1861. pa nadučitelj v Trnovem pri Ilirski Bistrici; istodobno je bil tudi organist pri župni cerkvi. „Uka žeja“ pa ga je gnala dalje, da izpopolni svojo glasbeno naobrazbo. Šel je v Prago in se vpisal ondí na konservatoriju, kjer se je učil tri leta samospeva, skladanja, klavirja in pomožnih glasbenih strok. S to usposobljenostjo pa je krenil na drugo pot: posvetil se je operi. Kot junaški tenor je pel in žel priznanje najprej v Pragi, potem v Zagrebu, na to v Ulmu in naposled v Lvovu. Tu je zopet popustil umetniško smer in prevzel kot profesor na Lvovskem konservatoriju pouk v samospevu in pa vodstvo konservatorijskega moškega zbora (1882—1886.) Med potekom te dōbe (1857—1886) je tudi sam pesnil in zlagal. Baš tedaj so ga povabila damača društva „Glasbena Matica“, „Dramatično društvo“ in „Čitalnica“ v Ljubljano.

Tu je posvetil domači glasbi vse svoje moči na cerkvenem in svetnem polju. Zlagal je za nove potrebe nove glasbotvore in z drugimi je dajal duška umetniškemu čutu in srčnemu nagonu. Poizkusil je vse, da bi pomaknil domačo kulturo višje, a doživel je pri tem plemenitem stremljenju marsikako bridko razočaranje. Svoje dela in truda polno življenje v javnosti je začel kot pedagog in pretežno v tej lastnosti je stopil iz vrst delavcev in ob enem tudi iz sveta. Vendar pa tudi kot skladatelj

Franc Gerbič.

ni miroval, niti na večer svojih dni. Nad 70 glasbenih del je zapustil, med njimi nekatere obsežnih oblik: dvoje med njimi je teoretično-pedagoške vsebine. Slovenska pesem pa ima v tem številu odločilno večino.

Pomen, ki ga ima Gerbić za našo glasbeno kulturo, bo določiti šele tedaj, ko bomo motrili razvoj svoje domače umetnosti brez predhodkov napram moderni struji in brez omalovaževanja zgodovinskih razdobij in njihovih značilnosti; tedaj bo dobil Gerbić tudi pravo mesto v naši kulturni zgodovini. Za sedaj smemo trditi, da zasluži hvaležni spomin svojih brezštevilnih učencev in cele generacije, kateri je vcepil za časa svojega delovanja v teku 39 let ljubezen do najidealnejše in najpopularnejše umetnosti. Hvala in spoštovanje mu je dolžan tudi ves narod, za katerega napredek se je trudil neumorno in — kar je posebno poudarjati — tudi nesebično. Drugi narodi so mu dali svoje priznanje, ko se je poslovil od njih, vračajoč se v domovino: bil je član ogrskega deželnega narodnega gledišča in deželnega glasbenega ustava v Zagrebu. In pri nas? — Blag in trajen mu bodi spomin! M.

Jernej Basar. O slovenskem pisatelju Jerneju Basarju smo do l. 1902. malo vedeli. Tega leta pa je obelodanil Ivan Vrhovnik temeljit življenjepis tega izrednega govornika v „Knjižnici Družbe sv. Cirila in Metoda“ XIV, „Listi nabožno slovstveni“, na str. 1—15. Tu naj ta življenjepis nekoliko izpopolnim po jezuitski kroniki ljubljanskega samostana*). Jernej Basar (Bassar) je bil rojen 24. avgusta 1683. v Loki in je dobil ime od patrona tistega dne. V tem času so Turki oblegali Dunaj. Ko je študiral latinske šole kot retor (šestošolec), potem kot modroslovec in kot bakalavrej na Dunaju je prosil sprejema v jezuitski red, pa zastonj. Šele, ko je bil že 8 let v dušnem pastirstvu in protonotar apostolski, je bil sprejet. Bil je na glasu, da je goreč, učen, idealen, vendar izkušen in ugleden mož, desna roka arhidijakonu v Mengšu. V redu je bil prava, krotka in poslušna oveca; voljno je sprejemal kot novinec pouk, opomine in svarila. Ko je napravil obljube, je postal pravi apostol v spovednici in na prižnici. Veljaven mož je sodil, da spada Basar med tri najboljše govornike, ki jih je bilo tedaj slišati na Dunaju in drugih velikih mestih avstrijskih. Ko je v Ljubljani slovenski pridigoval, so ga hodile poslušat najuglednejše osebe. L. 1734. je izdal v Ljubljani pri Adamu Frideriku Reichhardtju: „Pridige iz bukvic imenovanih exercitia s. očeta Ignacia složene Na usako Nedelo čez lejtü“. Knjigo so slovenski duhovniki z veseljem sprejeli in zelo cenili.

Posebna čast v jezuitskem redu ga je doletela, da je smel radi velike govorniške spretnosti doseči stopnjo štirih obljub, kar bi se mu tudi sicer radi učenosti lahko dovolilo. V tem času je sodrugoval misijonarju, ki je imel pridige po vzorcu slavnega o. Segnerija. Ta način misijonarstva ga je silno vnel. Opazoval je velikanski uspeh in doživel

*) Historia annua Societatis Jesu. Pars III. A. 1738. V frančiškanski knjižnici v Ljubljani.

mного spreobrnjenj. Ta način pridigovanja ga je tako navdušil, da je potem sam pričel po Slovenskem misijonariti, povsod z vidnim uspehom in med silnim navalom vernikov. V Ljubljani je vodil prošnjo procesijo k sv. Petru in je ondi tako pridigoval, da je slabe spreobračal in dobre poboljšaval. S svojimi pridigami je pripomogel, da se je zidala na Veseli gori pri Šent Rupertu cerkev z dvema zvonikoma. Pri sv. Volbenku pri Poljanah je vpeljal bratovščino Brezmadežne, sv. Ignacija in sv. Ksaverija. Duhovniki so ga častili in imenovali svojega očeta; nune ljubljanske in druge so ga prosile za pridige in spovedovanje. V Kamniku je imel prvi misijon z izredno pohvalo župnika Maksimilijana Leopolda Raspa, ki je bil uzor duhovnikov. Tega misijona se je udeležilo silno ljudstva. Iz Belgije in Poljske, kamor je segel glas njegove slave, so ga pismeno popraševali za svet. Opravljal je razne častne službe. Bil je prednik bratovščine Trpečega Zveličarja, pridigar, svetovalec, duhovnik v ječah, stolni propovednik. Pri vsem delu ga je vedno skrbelo, da bi vse opravljal v čast božjo in bližnjemu v korist. Pal je kot apostol ljubezni, ko je stregel vojakom, ki so imeli nalezljivo bolezen. Nekaj dni pred njim je umrl tudi vojaški telesni zdravnik. Umrl je 10. marca 1738. v 54. letu, v 20. letu svojega redovnega življenja. Za njim so žalovali vsi njegovi znanci. — Tako torej piše o Basarju kronika.

Ivan Steklasa nam pripoveduje v svoji zgodovini šentruprtske cerkve str. 190, da je o Jernej Basar pridigoval na Veseli gori na predvečer cerkvenega posvečenja 3. sept. 1735. in na dan posvečenja 4. sept. zunaj cerkve pred velikansko množico ljudi. Cerkvi je prinesel v dar dve svetinji. To se vjema z zgoraj omenjenimi zaslugami za zgradbo nove cerkve na Veseli gori.

V. Steska.

K zgodovini ljubljanskega semenišča. Zgodovina ljubljanskega semenišča, ali kakor se je prvotno imenovalo: Collegium Carolinum Nobilium, nam je v splošnem že znana ¹⁾. Kaki doneski in dodatki so kajpada še vedno mogoči. V naslednjem priobčujem tak donesek.

V frančiškanskem provincijalnem arhivu v Ljubljani sem naletel na zveščič v mali čveterki z naslovom: Statuta nec non Nomina, Agnomina, Patria DD. Academicorum Nobilis, ac Eruditae Academiae Operatorum Labacensium. Quibus accesserunt Lemmata, et Nomina ad cuiusque Symbola alludentia, Nec non syllabus DD. Academicorum, qui quodcumque opus Academico nomine typis ediderunt. Nouiter reuisa, ac reformata et Typo recusa.

Labaci formis Jo. Georgii Mayr Typographi An. Sol. 1714.

Kakor je videti, je hotel pisavec prvotno podati prepis prenarejenih in na novo izdanih pravil poživljene akademije operosorum, kakor tudi imena, gesla in dela posameznih njenih udov. Pozneje se je pa menda premislil, kajti v resnici se v tem zveščiču nahaja le syllabus DD. Aca-

¹⁾ Prim. Viktor Steska: Collegium Carolinum Nobilium v Ljubljani v „Izvestja muzejskega društva za Kranjsko“ 1905. str. 153 sl. Druga literatura istotam.

demicorum etc., mesto ostalega, kar naslov še objublja ²⁾ pa neki razgovor z napisom: *Discursus privatus inter quendam D. Canonicum Labacensem et P. Laelium* ³⁾ e Soc. Jesu. De neo erecto Collegio Carolino.

Ker zgodovinarji tega „razgovora“, kolikor morem spoznati, niso imeli v rokah, bo morda zanimalo če ga objavim. Marsikaj že znanega še bolj pojasnuje, nekaj pa podaje tudi novega. Naj torej sledi: ⁴⁾

D. Canonicus. Octo dies effluerunt, cum me P. Laelius et S. J. uisita-uerat, hic praeuia salutatione de more facta, sedem occupare inuitatus, qua occupata nec multum moratus, discursum suum de neofabrica edisserere coepit, cui ego pro sui futura notitia lubens gratificabar, in haec Is proruperat uerba.

P. Laelius. Relatum nobis, quod neofabrica, post obitum D. Decani quondam, pie memoriae, in hac promovenda zelosissimi; nuper fati errepto, ultro praeter spem multorum, propagetur, ac promouetur.

D. Canon. Ut tam laudabile, ac publico bono proficuum opus ad optatum finem deducatur, Capitulum Labacense, Autoritate Celsissimi Ordinarii, omnes vires impendet.

P. Laelius. Sed quaeso in quem finem haec tanta moles paratur.

D. Canon. Paratur hoc amplum aedificium. Non solum pro Alumnis, sed etiam pro Conuictoribus Nobilibus. Pro Conuictoribus in philosophicis studiis constitutis et pro Alumnis, ut in sacris sensim instruuntur, et Ecclesiae Cathedrali diebus festis seruiant. admitentur tamen eo in minoribus scholis, aut aliis constituti, iuxta iudicium maiorum Rectorum, aut exigentiam aliquam.

P. Laelius. Cupio pro gratia erudiri, quis Alumnos sustentaturus sit?

D. Canon. Sustentabuntur uel ab universo Clero Dioeceseos Labacensis uel a Fundatoribus, qui non deerunt, de quibus et horum foundationibus sat pinguibus, actu nobis constat.

P. Laelius. Audiuius quod Collegium Carolinum uocitetur.

D. Canon. Sic uocatur, quia sic placuit primis Institoribus, ad imitationem plurium Exterorum, qui Semiparia, iuxta constitutionem ss. Concilii Tridentini nouiter erecta, Collegia, non Seminaria indigitare consueuerunt, ac similia specioso aliquo titulo condecorare decreuerunt.

P. Laelius. Cur uero Carolinum tam illustre nomen ei tributum?

D. Canon. Datum ei hoc speciosum nomen, et desumptum imprimis a Tutelari, seu Patrono huius Paladii seu Athenaei Labacensis Diui Caroli Boromaei cuius honori dicatum est. Secundo ad memoriam Augustissimi Imperatoris Moderni Caroli, sub cuius regimine aedificatur, ac tandem ad honorem Celsissimi Principis Francisci Caroli Episc. Labac. nostri Ordinarii gratiosissimi.

P. Laelius. Monstratum mihi fuit insigne, seu sigillum, quod gestabit, placeat mihi hoc exponere.

D. Canon. Insigne, seu scutum, quod geret, in tres dividitur partes. Superior pars Aquila dimidiata, alludit ad insigne Inelyti Ducatus Carnioliae, ad denotandum in qua regione hoc erectum sit. Globi tres in medio positi denotant tres globos aureos, quos gestare solet S. Nicolaus Patronus Tutelaris Cathedralis Basilicae. Quid color uiridis loco aurei substitutus sit, in campo albo, factum, ut per

²⁾ Pisavec je svojo oblubo docela spolnil v drugem zveščiču, ki sem ga ravno tam našel. Pa o tem in še par drugih sem spadajočih dokumentih drugič kaj.

³⁾ Gotovo izmišljeno ime.

⁴⁾ Priobčujem tudi v slovniškem oziru neizpremenjeno.

hoc ad urbem Labacensem, ubi prostat, alludat, cum hos colores urbs haec gestare soleat. Subtus bini Caducei Mercurii albi in rubro campo, Artes Liberales signant. colores vero alludunt ad Austriam, sub cuius prospero Regimine Aemona floret, et in ea Artes liberales vigent.

P. Laelius. Audio, quod vocetur pariter Collegium Nobilium.

D. Canon. Verum est, et hoc exinde, cum imprimis Conuictores Nobiles tantum suscipiuntur, Alumni quidem indifferenter, tam Nobiles, quam ignobiles, habita tamen semper maiori reflexione ad Nobiles, si caetera correspondeant. Hinc simili in casu a potiori fit denominatio. Licet omnes non sint futuri Nobiles, maiori tamen ex parte Nobiles numerabuntur, et in eo continebuntur. Ut passim in omnibus Collegiis reperiuntur pariter Alumni indifferenter iis annexi.

P. Laelius. Putabam, Quod hoc Collegium sit tantum pro Alumnis, qui Clerici sunt futuri.

D. Canon. Errant, qui putant erit quidem pro Alumnis, qui primam tonsuram sint habituri, sed iis plena libertas tribuetur, finitis hic studiis Clericalem aut saecularem statum amplecti, uti fit Perusiae, et in aliis pluribus locis, non uero uti Romae in Collegio Germanico, ubi lex illos obligat ad statum Clericalem suscipiendum, secus facientes tenentur ad restitutionem uictus. et hoc ex hoc motiuo, ne iis libertas tolatur.

P. Laelius. Quid dicet ad haec Clerus, qui contribuit?

D. Canon. Clerus, postquam Ei coram fuit expositum, ac saepius litteris declaratum haec omnia laudat, et ultro approbat, tum quo ad nomen, quod huic Palladio datum, quam quo ad hoc, quod una Conuictores Nobiles in eo recipiuntur, ubi omnia Equestria exercitia habere poterunt. Nouit enim, quod ad tantam fabricae molem minimum contribuerit, sed totum, et a potiori a Benefactoribus alienis, ac imprimis a Promotore eiusdem fabricae D. Decano quondam, qui ex suo multum contribuit, sit comparatum.

P. Laelius. Intellexi pariter quod Illustris Conuictorum Nobilitas, commoditatem sit habitura, ac licentiam Equestria exercitia addiscendi.

D. Canon. Dabitur illis occasio, cui libuerit, Praeter Pietatis, et Litterariae, etiam Equestria exercitia colendi, ac in illis se habilem reddere. Gladio, et pugione contendere, uexillum tractare, hastili ludere, ligneo equo insilire, choreas tum Gallico tum Italico more ducere, scholam Equestrem frequentare, clauicymbalum pulsare, fidibus ludere, fistula sonare etc. cum horum Magistri Labaci reperiantur. Ut omnia ex Exemplari quod typis comitetur fusius uidere licebit.

P. Laelius. Placeat me pariter erudire, sub cuius cura erit hoc Collegium Carolinum.

D. Canon. Sub cura Capituli, nec dubitandum, cum hoc in omnibus curam habeat, fabricam promoveat, consilio, et opera ad omnia concurat.

P. Laelius. Similia Collegia, seu Seminaria alias ubique locorum, quantum mihi constat sunt sub nostrae Societatis cura, ubi Societas Jesu reperitur, secus, ubi non reperitur.

D. Canon. Mihi uero (pace P. V. dictum) constat de contrario. Dantur enim plurima Collegia Conuictorum, et Alumnorum, etiam Nobilium, quae non a Societate Jesu, sed aliis aut Capitularibus, aut Regularibus reguntur. Speciatum, ut ex tot, aliquorum memores simus, Romae, ubi Societas Jesu adest An. 1698. erectum est Collegium Clementinum Nobilium, sub cura PP. Congregationis Somascae, in quo Illustris primaria Nobilitas, omnia Equestria Exercitia praeter pietatem collere potest, et in iis habilem se reddere. Perugiae in Umbria exstant tria Collegia Gre-

gorianum, Hieronymianum Nobilium et Bartolinum, a Tutelaribus aut Patronis sic dicta, quae omnia a Clero administrantur, ubi pariter Societas Jesu floret. Bononiae Illyricum, a Capitulo Zagrabienzi, licet ibi PP. Societatis sint, administratur.

P. Laelius. Clericorum concesserim, non saecularium.

D. Canon. Etiam saecularium, uti mox monstratum, cum omnibus Equestribus exercitiis. Bononiae olim conuictorem egit D. Gregorius Ganser, Advocatus celeb. Labac. p. m. (piae memoriae) in collegio Illyrico. Mutinae Nobilium saecularium a Clero administratur, et Taurini ab ipso magno Duce Sabaudiae. Praegae in Bohemia Alumni Aulae regiae, Parisiis, quod Collegia a Clericis uel Saecularibus licet Societas ibi exstet, reguntur. Conuictores praeterea saeculares priuatus aliquis potest suscipere quotquot uult, taceo, communitas aliqua aut Capitulum, quod nemo prohibere potest.

P. Laelius. Sed ubi studebunt?

D. Canon. Philosophi, Canonistae, et humanistae frequentabunt scholas publicas studii Academici Labacensis uti moris est. Si quis uero e conuictoribus alia scientia quae ibi non reperitur imbui uellet, puta in Jure, Medicina, aut alia arte, dabitur pariter occasio haec addiscendi. Augebitur proinde numerus studii Labacensis, et ex hinc majus incrementum sumet.

P. Laelius. Hoc concesserim, et approbo, secus nos priuilegia habemus, ubi nos sumus, soli studia ut exhibeamus et iuuentutem instruamus.

D. Canon. Recordor audiuisse, quod Praegae in Bohemia, praeter PP. S. J: PP. Praemonstratenses, Cistercienses et Benedictini, alternando Philosophiam tradunt, ad quam excipiendam Alumni Aulae Regiae sub cura Cleri horum scholas frequentare solent. Nos defacto, nil aliud cogitamus, quam, ut nostri Collegiales publicas scholas frequentent, quid posterius nostri sint facturi Deus nouit, hoc mihi imaginor si quid intentare uoluerint, non a Societate uestra, sed a Terrae Principe Priuilegia expetitur sunt.

Quibus et aliis prolati, monstratum iis fuit aedificium, placuerunt plurima, uerum aliqua minus arriserunt. Demum post mutua urbanitatis officia discessum. potuissem, si tempus admisisset, plura addidisse et quoad fabricam subiunxisse, ut ad Horum Seminarium SS. Donatiani et Rogatiani respicerent, ac illi prius consulerent, iuxta illud uetus:

Si nihil aedificas cur spernis nostra Uiator
Aut mea non carpas, aut meliora struas.
Si meliora tenes, id Diuos poscito mecum
Ne quid uterque tenet, fuscinet inuidia.

Se je li ta razgovor v resnici vršil, ali je pisavec obojestransko stališče le v tej obliki razložil, ni gotovo. Meni se prvo zdi verjetnejše. Ne trdim pa, da se je vršil ravno v tej obliki. Nov kolegij z razširjenim vzgojnim in učnim programom, ne samo za kandidate duhovskega ampak tudi svetnih stanov, v prvi vrsti za plemiče, in vse v rokah svetne duhovščine, kapitelja, to ni bilo nič razveseljivega za očete jezuite pri Sv. Jakobu. V novem kolegiju so se, ne brez vzroka, bali neljubega konkurenta pri mladinski, zlasti plemiški vzgoji, ki je bila dotlej takorekoč njih monopol. Umevno je, če so pri tem svojem ogroženem položaju poslali svojega zastopnika na pristojno mesto, da se o stvari pouči, oziroma druge pouči o stališču svojega reda napram novi vstanovi. Kajti težišče razgovora je očitvidno misel: v naš zelnik silite, drugo je le in-

sinuacija. Kanonik je to dobro razumel, odtod njegovo deloma jako temperamentno odgovarjanje.

Datuma pisavec ni zabeležil. Iz razgovora samega se da spoznati, da se je vršil, ali če že to ne, da je bil pisan potem, ko je nov kolegij že stal in je bil njegov ustroj že določen, ni pa še bil izroččen svojemu namenu. Oziroma še natančneje, če ne že l. 1714. gotovo 1715., ker P. Laelius govori o stolnem dekanu, (Thalnitscher) ki je umrl 19. apr. 1714. kot o „nuper fatis errepto“; kanonik pa pravi, da se je stvar osem dni prej predno jo je zabeležil vršila.

Da je kapitelj šel svojo pot naprej, potrjuje zgodovina Collegii Carolini Nobilium⁵⁾. Kako razmerje je pozneje vladalo mej tem in jezuitskim kolegijem mi zaenkrat ni ničesar znanega.

Dr. P. Hugo Bren O. F. M.

Društveni vestnik.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“. Občni zbor se je vršil v prostorih deželnega muzeja dne 5. marca 1917. Društveni predsednik ravnatelj dr. Jos. Mantuani je izvajal približno sledeče: Že tretjič v tej vojni poročamo o svojem delovanju. Pravimo sicer, da „inter arma silent Musae“, toda izjeme so povsod, in če so kje, potem predvsem pri našem društvu. Naše društvo ni molčalo, ampak je v svojem glasilu pokazalo rešno stremljenje po napredku na kulturnem polju. Lansko leto je štela „Carniola“ 264 strani, letos pa 310, torej okoli 4 tiskovne pole več. Treba je pomisliti, da društveno premoženjsko stanje ni ugodno in vkljub temu, da so slična društva skoro povsod omejila svoje delovanje, mi le nismo odnehali, temveč naše delo še razširili. To je treba poudariti, ne da bi se hoteli hvaliti.

Stanje števila članov je ostalo približno pri starem. Izstopilo jih je 7, umrlo 7, vstopilo pa 36. Odstevši ona društva in korporacije, ki sprejemajo „Carniolo“ zastonj, smo imeli 31. decembra 1916 — 315 članov, torej 7 več kot prošlo leto. — Predsednik se spominja umrlih društvenih članov, dež. in drž. poslanca Fr. Povšeta, dvornih svetnikov Levca in Hubada, primarija dr. Bocka, dež. glavarja namestnika barona Lichtenberg-Janeschitza in trgovca in posestnika Ivana Mejača. Zborovalci se v znak sožalja dvignejo s sedežev.

Kar se tiče podpor, moramo s hvaležnostjo omeniti ministrstvo za bogočastje in nauk, ki nam je podporo še celo za leto 1915 izplačalo, četudi v omejeni meri. Deželni odbor vojvodine Kranjske pa nam je izplačal vse, kakor je bilo določeno, za kar mu moramo biti zelo hvaležni. Članarina prihaja precej redno.

Društveni odbor je imel pet rednih in eno izredno odborovo sejo. V rednih odborovih sejah smo se posvetovali o sredstvih, kako bi pospešili društveno kulturne delo; k izredni seji smo se pa zbrali v znak sožalja nad smrtjo Nj. Veličanstva cesarja Franca Josipa I. Ob tej priliki je društvo tudi potom po-

⁵⁾ Prim. Dr. Johann Kulavie: Das fürstbischöfliche Priesterseminar und die theol. Lehranstalt zu Laibach, v: Dr. Hermann Zschokke: Die theologischen Studien und Anstalten etc. Wien und Leipzig. 1894. S. 809 sq.

IV. Proračun za l. 1917.

Dohodki		Izdatki	
1. Blagajniški preostanek iz l. 1916	K 222-59	1. Plačila iz l. 1916 (Carniola zv. 4)	K 1200-25
2. Udnina	1750—	2. Povračilo brezobr. posojila	400—
3. Izkupiček za „Naše ujede“	700—	3. Povračilo fondu „Flora carn.“	435—
4. Za posamič prodane zvezke	150—	4. Izdaja sep. „Naše ujede“	708—
5. Deželni podpori	2000—	5. Upravni in izredni izdatki	200—
6. Državna podpora	500—	6. Carniola 1917 (1/2, 3/4)	2800—
Skupaj	K 5322-59	Skupaj	K 5803-25
Odhod	5803-25 K		
Dohod	5322-59		

48006 K primanjkljaja, kar bi bilo še razmeroma ugodno.

Občni zbor izreka dr. Sajoviču za njegovo vestno delo najiskrenejšo zahvalo, poročilo pa brez pripombe odobri.

Revizija se je izvršila v stanovanju preglednika računov g. Podkrajška. Računi so vsi v najlepšem redu, zato revizijsko poročilo predlaga odboru absolutorij, odborniku dr. Sajoviču pa še pohvalno priznanje za vestno in požrtvovalno delo. Predlog se sprejme — Za poslovno leto 1917 ostaneta še nadalje dosedanja revizorja vle. g. Fr. Podkrajšek, nadof. juž. žel. v p. in vlč. g. Iv. Vrhovnik, župnik trnovski.

Poročilo uredništva. Kanonik dr. Gruden poroča, da iz priobčenih razprav občni zbor lahko sam sodi, kako list stoji v intelektualnem oziru. Težkoče so prevladale bolj v tehničnem oziru. — Sotrudniki „Carniole“ so večinoma isti. Pri zgodovinskih razpravah srečamo znana imena: Mantuani, Steska, kanonik Gruden, dr. M. Kos. Bogatejši je tokrat prirodoslovni del, predvsem vsled dr. Ponebškovič „Naših ujed“, ki so izšle v ponatisu; zasebniki te publikacije sicer ne kupujejo bogve kaj, ker so interesenti večinoma v vojni, pač pa šole, k čemer je pripomogel c. kr. dež. šolski svet s svojim priporočilom na šolska vodstva. Zato je upati, da bodo vsaj stroški pokriti, če že ni pričakovati prebitka. — Za prihodnje leto imamo že par dobrih razprav, in ker upamo, da nam ostanejo zvesti tudi stari sotrudniki, zato se nam bo — tako se nadejamo — posrečilo vzdržati društveno kulturno delo na primerni višini.

O uredniškem poročilu se je razvila daljša debata. Baron Zois nasvetuje, naj se z ozirom na večje število zgodovinarjev med društvenimi člani v Carnioli bolj upoštevajo zgodovinske razprave nego prirodoslovne. Kanonik Gruden je mnenja, naj se predlog po možnosti uvažuje, ker je prepričan, da bi se potom natančne statistike, če bi imeli na primer za prirodoslovje in zgodovino ločeni glasili, lahko dognalo, da je razmerje zgodovinarjev proti prirodoslovcem nekako 2 : 1. Zato naj bi se tudi pri razpravah v „Carnioli“ na to razmerje oziralo. — Dr. Žmave meni, da naj se priobčuje to, kar je na razpolago in dobro znanstveno obdelano. Določevati percentualno razmerje in ga izvajati v listu bo pač težko mogoče. — Ravnatelj Mantuani povdarja, da je naše društvo namenjeno domoznanstvu Kranjske. V ta okvir pa ne spada samo zgodovina, ampak tudi prirodoslovje. Če slučajno „Naše ujede“ zavzemajo nekaj več prostora, to ne bodi vzrok rekriminacij, ker moramo dr. Ponebšku biti hvaležni, da dobimo že enkrat „Naše ujede“ v celoti. V splošnem pa misli g. predsednik, da se zoper ravnovesje v posameznih strokah nismo pregrešili. Nekateri člani so Ponebškovo monografijo hvalili, tako da se lahko sodi, da je vzbudila zelo mnogo zanimanja. — Svetnik Bulovec pripomni, da teh vprašanj na občnem zboru ne bomo mogli rešiti, ker spadajo v uredniški odsek, ki naj jih temeljito pretrese in presodi. V splošnem pa

lahko rečemo, da si posebno s prirodoslovnimi razpravami žanjemo veliko priznanja, tudi v tujini. Tako je znana Hafnerjeva razprava vzbudila med znanstvenimi krogi izredno pozornost, prav tako jo vzbujajo vselej temeljite Paulinove študije o naši flori.

Ker je bil s tem spored izčrpan, zaključil predsednik ob pol osmi uri občni zbor.

Novi udje do 25. maja 1917. Achtschin Rudolf, kais. R. u. k. k. Steuer-oberverwalter, Landstraß. — Birolla Gvidon, posestnik, Zagorje ob Savi. — Dr. Ant. Breznik, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Čik Karol, župnik, Žabnica — Dr. Fr. Dolšak, zdravnik, Ljubljana. — Dr. Fr. Drganc, primarij, Ljubljana. — Dr. Vlad. Foerster, c. kr. sod. svetnik, Novomesto. — Gärtner Slavoljub, hranilnični uradnik, Ljubljana. — Hybášek Vojtěh, prof. glasbe, Št. Vid n. Ljubljano — Dr. Fr. Jeré, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Kalan Janez, kaplan, Postojna. — Dr. Iv. Knific, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Levec Pavla, vdova c. kr. dv. svetnika, Ljubljana. — Maria Hippolite Freifrau v. Liechtenberg-Janeschitz v. Adlersheim, Laibach. — Lindtner Henrik, dež. knjižgovodja, Ljubljana. — Pollak Jean B., tovarnar, Ljubljana. — Porenta Gašpar, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Premrov Svitoslav, vodja Goriške zveze gospodar. zadrug. in društev, Ljubljana. — Ramor Rudolf, mg. phr., Ljubljana. — Ribnikar Adolf, tržni komisar, Ljubljana. — Dr. Fr. Šemrov, odv. konc., Kranj. — Tratnik Fr. nadučitelj, Črni vrh n. Idrijo. — Dr. Fr. Trdan, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Dr. Jos. Wieser, c. kr. sodnik, Ljubljana. — D. Žigon Avgust, začasni vodja c. kr. licej. knjižnice, Ljubljana. — Župančič Oton, mestni arhivar, Ljubljana. — Župni urad, Škofja Loka.

Umrli udje. V Ajmanovem Gradu pri Škofji Loki je umrl 13. marca t. l. bivši deželni glavar, član gosposke zbornice Oton pl. Detela. Njegovo nesebično delo je bilo 30 let posvečeno deželi Kranjski. L. 1877. je bil 7. julija prvokrat izvoljen za deželnega poslanca kmetijskih občin Kranj-Tržič-Loka in je ostal dež. poslanec do l. 1908. V dež. odbor je bil izbran 26. januarja 1883; l. 1891 je bil imenovan za dež. glavarja in je ostal na čelu avtonomne uprave do 26. marca 1908. Bil je mnogoleten prezasluzen sodelavec pri vseh kulturnih, predvsem pa za deželo važnih kmetijskih zadevah. Posebne zasluge si je pridobil pri ureditvi zemljiškega davka. C. kr. kmetijska družba za Kranjsko ga je imenovala l. 1908 za svojega častnega člana v priznanje neprecenljivih zaslug, ki si jih je pridobil za družbo kot mnogoleten delaven odbornik in pozneje predsednik. Oton pl. Detela je bil tudi med najstarejšimi udi Muzejskega društva za katerega prospeh se je živahno zanimal in je bil od l. 1892 do 1898 njegov odbornik. Vobče je bil čist, značajan in nesebičen rodoljub, ki je vedno skrbno varoval ugled in interese dežele Kranjske. — V visoki starosti je umrl v Ljubljani 16. maja t. l. g. dr. Josip Kosler, rojen 1822 v Kočah pri Kočevju. Pokojnik je bil najstarejši ud „Muzejskega društva za Kranjsko“ in 15 let (1892—1907) njegov podpredsednik. Za društvo se je vedno zanimal tudi še v poslednjih letih. Dr. Kosler je pripadal oni najstarejši generaciji, ki ji je bilo usojeno doživeti ves kulturni preporod naše dežele. Vobče se je zanimal za kulturno delovanje in je bil osebni znanec pesnika Prešerna. Po poklicu notar, se je po očetovi smrti posvetil industriji in gospodarstvu. Predem si je pridobil neprecenljivih zaslug za osuševanje in obdelavanje Ljubljanskega barja, za kar ga je Nj. V. cesar Franc Jožef I. l. 1883 odlikoval z viteškim križcem Franc Jožefovega reda. — Časten jima bodi spomin!

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.

Tisk J. Blasnika nasl.

Noga rjavega jastreba,
Vultur monachus L.

Noga mršnjika.
Gyps fulvus (Gm.).

